

19. Aug. Ex Transylvania, 16. Aug. — *Egy ív*, in 4-to. » Láthatjuk ebből, hogy az 1705. april havában megindított hírlap, eleinte csakugyan „*Mercurius Hungaricus*», — de már azon év augustus hónapjában „*Mercurius Veridicus ex Hungaria*» czímet viselt, melyet aztán mindvégig megtartott. Valamint azt is tanúsítják e számok, hogy az egyes hírlapok terjedelme hol fél, hol egész ívre ment, a tartalom mennyiségéhez képest. — Intézkedni fogok, hogy e berlini számoknak pontos másolatait megkap hassam, » Danzskába és Drezdába is írtam már, további nyomozások végett. Legtöbb reményt azonban a lengyel főurak könyv- és levéltáraihoz kötök.

T. K.

DOBÓ ISTVÁN EGERBEN.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

GYÁRFÁS ISTVÁN

LEV. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1879. jan. 13-ki ülésében.)

BUDAPEST, 1879.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

DOBÓ ISTVÁN EGERBEN.

I.

Ez értekezésnek nem czélja, hogy Dobó István Eger vára ostrománál tanúsított fényes vitézi tetteinek, melyeket annyi jeleseink kitünő sikerrel előadtak, újabb rajzát nyujtsa. Feladata az, mi még eddig hazai történelmünk lapjain részletes felvilágosítást nem nyert, a XVI-ik század közepéről ama fontos végvár beléletének, belkormányzatának a nagy Dobó István hazafias tevékeny igazgatása alatt úgy hadügyi, mint gazdasági tekintetben részletes leírását terjeszteni elő; mely feladat, hogy annál inkább megközelíthető legyen; eme csak négy évre terjedő időszakot megelőző hazai eseményekről szükség rövid vonásokban megemlékezni.

A mohácsi vész után több évtizedig János és Ferdinánd között felmerült trónviszályok dulták szerte hazánkat; mind-egyik király féltette a másiktól koronáját; s közösen félték a töröktől, kinél egymás megbuktatására törekedve, a barátságot gazdag ajándékokon, a békét s oltalmat sok pénzen vásárolták. János király, ki benn lakott, tekintélytel nem bírt; Ferdinánd, mert az ország határain kívül lakott, már csak ezért sem volt képes azon nemzetnek, melyhez ő is bizalmatlan volt, bizalmát s szeretetét megnyerni.

Mindegyik oda törekedett, hogy ellenfele pártjából nevelje saját híveinek számát; e célra csábítás, fondorlat, lélek-vásárlás nyíltan üzetett; az adott szavát, esküjét megszegő az ellenfélnél gyakran előre kialakított jutalmakban részesült; a trón tekintélye, a kormány hatalma alá szállott; nem a törvény ereje, melyet végrehajtani senki sem akart, vagy nem bírt, hanem egyesek féktelensége uralkodott; a főurakat nem a török ellen, banderiumaik élén kitüntetett vitézség jutalma, hanem a gyakori pártváltoztatás vagy a büntetlenül üzött rablás tette gazdagokká s hatalmasokká; a kevés jobbajve-széklő szava hatástalanul hangzott el. Mind ez megvesztegette a közérkölcsiséget, megölte a hazafiúi s polgári erőnyeket, s tágkapu állott nyitva a török hódítási vágyának, hogy ez az ország leggazdagabb részét elfoglalja.

E gyászos korszakban a felvidéken, mely a Dobók házájával is szolgált, különösen Perényi Péter és Serédy Gáspár főurak játszottak főszerepet; mindegyik fényre, hatalomra, gazdagságra törekedett minden áron. Perényi folyvást ingadozva, hol Ferdinánd, hol János király pártjára állott, s ezzel mindig új birtokadományozások jártak; Serédy állhatatos volt hűségében Ferdinándhoz, kitől ezért nagy jutalmazásokat kért és nyert. E két hatalmas főúr egymásnak halálos ellensége volt, véres harcokat folytattak egymás ellen, nem annyira királyaik, mint a vagyon és hatalom érdekében, s a felvidék nyomor és pusztulás színhelyévé vált.

Ez időben a püspöki székek vagy hosszabb ideig betöltetlen maradtak, vagy ha be valának is töltve, az egyháznagyok a belharcok dulásai és a töröktől félelem miatt székhelyökön nem lakhatván, gazdag jövedelmeiket nem élvezhették, s ennek folytán a közérdek nagy kárával honvédelmi kötelességeiket sem teljesíthették; minek eredménye az lett, hogy e jövedelmeket a hatalmas világi főurak vagy magok erőszakkal elfoglalták, vagy, mivel az általok tartott csapatok fizetéseit az ország pénztára fedezni nem tudta, ennek fejében, sőt olykor egyedül pártváltoztatás jutalmául, e jövedelmek nekik haszonélvezetül a király által átadattak.

Igy történt az *egri püspökséggel* is. Ugyan is Ferdinánd felvidéki hadai folytonos pénzszükségben lévén, a nem fizetett zsoldos csapatok szétoszlással fenyegetöztek; ezt Serédy saját czéljaira kizsákmányolta, s az általa aláztatos jobbágyi hűséggel kölcsönzött összegek segítettek a gyakori pénzzavarokon; majd midőn az e vidék védbástyájául szolgált Eger várát 1530-ban Serédy mint felvidéki kaptány János királytól visszafoglalta¹⁾; kérésére Ferdinánd az előlegezett többszörös kölcsönök és tartott csapatok fizetéséből harmincz ezer forintra emelkedett összeg fejében Serédy részére az egri püspökség jövedelmeit kötötte le; mit annyival könnyebben tehetett, mert Zalaházy Tamás püspök nem csak királyi tanácsosi hivatala, hanem a veszélyes idők miatt is nem Egerben, hanem Pozsonyban lakott²⁾.

Serédy azonban Eger vára birtokához nem juthatott, mert azt 1534-ben Perényi Péter erőhatalommal elfoglalta, s hogy ezt a maga részére biztosítsa, nem sok idő múlva Ferdinánd pártjára állott. De mindez Ferdinándot nem gátolta abban, hogy e jövedelmekről az 1536-ik év alatt több ízben ne rendelkezék. Így 1536. ápril 9-én elrendelte, hogy a szarvas-

¹⁾ Ursinus Velins C. 8. p. 142.

²⁾ Hazánk 1860. 59. l.

kői várnagy Horváth Ferencznek 100 lovas és 30 gyalogból álló őrség tartására e jövedelemből ellátás adassék; néhány nap múlva ápril 25-én pedig arról intézkedik, hogy a felvidéki kir. hadak tartására sokat előlegezett Serédy Gáspárnak az egri püspökség folyó tizedeiből 1500 frt kifizettesék; majd Serédy sürgetésére jún. 6-án, ennek szolgálatai fejében, mivel fegyveresek tartására sokat költ, kijelöli az egri püspökség azon évi összes tizedeit, a szokott kibérlés mellett, kivételével azonban azon két ezer frtnak, melyet vingarthei Horváth Gáspár fő ajtónálló mesterének utalványozott. Ezt követte, hogy júl. 2-án a nagy szükségben levő Gerendy Miklós erdélyi püspök és kincstárnok részére az egri püspökség Beregh megyei dézmáját jelölte ki.

Ily egymástérő rendelkezések következtében a királyi kamara felterjesztést tett a királyhoz, utalt azon nehézségekre s hiányokra, melyek az egri püspökség tizedeinek Serédy részére bérbeadásából a kincstárra hárulnak. Erre a király júl. 30-án Innsbruckból a felterjesztés méltánylása mellett azt válaszolta, hogy tudva vannak a kamara előtt azon fontos és sürgős okok, melyek őt ez elhatározásra bírták, melyet azonban most már visszavonni nem lehetvén, adjon a kamara véleményét az iránt, hogy a tisztii illetmények s Horváth Ferencz szarvaskői várnagy fizetésére szükséges pénzt, mely forrásból kell és lehet előteremteni.¹⁾

Az ekkép jutalmazott Serédy ez év végén minden hűsége mellett is királyának nem csekély veszteséget okozott. Ugyan is Fráter György értesülvén, hogy Serédy kassai főkapitány a gondjaira bizott városból gyakran eltávozik, megbizta tályai várkapitányát Csécsey Lénártot, ennek csellel elfoglalására; ki is a tisztiek és őrség egy részét maga részére előre megnyervén, midőn decz. 4-én Serédy, nejének nevenapjára családi körébe Nagyidára utazott, s a várnagy Feledy is távol volt; titkos jeladásra Csécsey a város alatt termett, s bebocsáttatván csapataival, azt hirtelen elfoglalta, miért őt Fráter György Kassa várkapitányságával jutalmazván, oly hű őrizője lett a városnak, hogy 1551-ig, midőn ez szerződésileg jutott Ferdinánd kezére, a várfalain kívül soha egy éjet se töltött; a város elfoglalásakor Csécsey a Serédy házáat felverte, jószágában zsákmányt vetett, sőt a vidéken is úgy a maga, mint neje birtokain sok pusztítást követett el. Serédy azonban oly ügyes volt, hogy úgy a közvélemény, mint Ferdinánd előtt Perényi Pétert tüntetvén fel Kassa elvesztése okozójául, a király

¹⁾ Resolut. regiae a budai kamarai levéltárban.

1537. jan. 16-án kelt levelében Serédynnek szenvedett káraiért teljes kárpótlást ígért ¹⁾).

A király fennebbi intézkedései az 1537. évi febr. 5-én megnyílt pozsonyi országgyűlésen azt eredményezték, hogy a 19-ik tvecikkben kimondatott, hogy a király az egyházakat a világiak kezéből minél előbb szabadítsa, s ezeket jövőre senkinek oda ne adja. Ez siettetta az ingatag jellemű Perényi azon elhatározását, hogy újólaj János királyhoz pártoljon, ki őt 1537. jún. 24-én a Pálóczi javakból megjutalmazván ²⁾), már szept. 25-én Fráter Györggyel és Bebekkel szövetségben a felvidéken Fels Lénárd ellen, ki tőle Sáros várát elfoglalta, csatázott, sőt Fráter György őt egy nov. 21-én kelt levelében legbizalmasabb barátjának mondja ³⁾). Ekkép Eger vára Perényi útján ismét János király hatalmába került.

Időközben Ferdinánd újra adósa lett Serédynnek 13 ezer forinttal, s ezért neki Tokaj várát kötötte le; majd Perényi nyílt elpártolása után 1537-ben Fels Lénárd neki a Perényi regéczi várát hét ezer forintba zálogba adta, más 10 ezer forintba pedig Talya várát adta át ⁴⁾); ezenkívül már előbb azt eszközölte ki Ferdinándnál, miszerint ez 1537. jan. 17-én Serédynnek és Bebek Ferencznek megengedte, hogy ezek Eger várát a Perényi kezeiből visszafoglalhassák, s mihelyt ez sikerül, a várat a püspökséggel együtt egy általok megnevezendő rokonuknak, ki egyházi méltóság viselésére képes, fogja a király adományozni; s ez új püspök köteles leendő Bebeknek és Serédynnek 30 ezer forintot megfizetni ⁵⁾).

Ennek következtében általok a püspökségre Perényi Ferencz ajánlatván, Ferdinánd 1537. márczius 28-dikán kelt levelében, Serédy hű szolgálatait tekintve, a Zalaházi Tamás halálával megüresedett egri püspökséget »nagyságos Perényi Ferencznek, mint alkalmas és érdemes személynek« adta oly feltétellel, hogy e püspökség jövedelméből Serédy és Bebek a 30 ezer forintra, ha Bebek hű marad, együtt kivéhessek; ha pedig ingadozik vagy át is pártol és Serédy vissza nem tarthatja, akkor a 30 ezer forintot maga Serédy kapja, egyszersmind a király Perényi Ferenczet e püspökségben megerősíti, s hadvezéreinek meghagyta, hogy ha megkerestetnek Eger vára megvívására, kötelességöknek ismerjék azt megadásra kényszerítve hatalmukba keríteni, és minden kifogás nélkül Serédy Gáspárnak és választott egri püspök Perényi Ferencz-

¹⁾ Budai kam. ltár NRA. fasc. 616. n. 42.

²⁾ U. o. f. 336. n. 28.

³⁾ Tört. tár 1878. II. 215. l.

⁴⁾ B. kam. lt. NRA. fasc. 617. n. 3. 4.

⁵⁾ U. o. f. 616. n. 40.

nek átadni, mivel e vár megvételével tartományának nagy része is visszanyeretik ¹⁾).

Ugyanez évi júl. 7-én kelt levelében Ferdinánd a Pálóczy Antal összes birtokát, melyet ennek kihalása folytán kir. kegyelemből Perényi Péter birt, ennek újabb felségsértési bűne miatt, a fennebbi adósságok törlesztéséül Serédynnek adományozta ²⁾). Állott pedig e nagy birtok a híres regéczi uradalomból, melyhez Regécz várán kívül még 17 falu tartozott, melyeknek nagy részét Serédy fegyveres erővel el is foglalta.

A fennebbi oklevélben Perényi Ferencz mint püspöknek neve kétszer fordul elő; ily neve az egri püspökök sorában eddig ösmeretlen; de a Perényi családi névsorban sem találunk senkit, ki ez időben egri püspök lett volna. Volt egy nagyváradai püspök Perényi Ferencz, ki 1526-ban Mohácsnál elesett; másik Perényi Ferencz, kinek neje a fennebbi oklevélben említett Bebek Ferencz leánya Katalin volt, 1552-ben Izabellát Opoliába kísérte s Dobó István segítségére Egerbe 25 fegyverest küldött, s 1556-ban Izabellához pártolt. Azonban a közelebb napvilágra jött oklevelekben olvassuk, hogy Ferdinánd Thurzó Elek útján értesülvén arról, hogy Perényi Péter tőle elpártolásról gondolkozik, és csak Diósgyőr megnyerésével lenne továbbra is megtartható, vele a király alkudozni kezdett, s hugát az özvegy királyné Máriát, a birtokában levő Diósgyőr átengedésére felkérte; sőt 1537. január 17-én aláírta azon okleveleket, melyekben a Macedoniai László halálával megürült váradai püspökséget, tekintettel Perényi Péter érdemeire, ennek fiának Gábornak, mint arra alkalmas személynek, a korlátnoktságot pedig magának Perényinek egy hízelgő levél kíséretében adományozza ³⁾). Azonban sikerülvén Serédynnek a Kassa elvesztése és a tervezett elpártolás miatti gyanút Perényi ellen a királynál élesebbé tenni, mindezen bár már aláírt levelek kiadása elmaradt. Igen jellemző az e korbeli viszonyokra, hogy a király által két hó elforgása alatt két oly oklevél iratott alá, melyek mindegyikében püspökségek világiaknak »mint arra alkalmas személyeknek« adományoztattak; azonban mivel előbb Perényi elpártolt, ennek fia, utóbb Bebek is János királyhoz állván, ennek veje püspökségéből semmi sem lett. Különben az egri püspökséget János király már előbb Frangepán Ferencz kalocsai érseknek, mivel Kalocsán török lakott, adományozván, Frangepán már 1536-ban Egerben székelt, s a békekötési biztosok részére 1537-ben

¹⁾ Bud. kam. ltár fasc. 616. n. 40. 617. n. 18.

²⁾ U. o. f. 616. n. 35.

³⁾ Századok, 1878. 699. l. Károlyi Á.

okt. 28-án kiadott utasításban már mint egri püspök is említették ¹⁾).

A következő 1538-dik év kezdetén egy fontos esemény történt. Hosszú alkudozás után febr. 24-én a nagyváradi béke megkötöttet, melynek 21. és 22-dik pontja elrendelte, hogy a Lajos király halála óta erőszakkal elfoglalt akár egyházi, akár világi javak, az ezekről kelt adománylevelek ellenére, a béke kihirdetésekor előbbi birtokosaiknak visszaadassanak.

Ezt követte egy év múlva 1539. febr. 23-án János királynak Izabellával Székesfehérváron tartott fényes menyeközje, melynél Ferdinándot Serédy Gáspár képviselte, ki itt Perényi Péterrel találkozáván, a két vetélytárs főúr titkos értekezésének eredménye az lett, hogy Perényi újra Ferdinándhoz pártolván, ez őt kir. korlátnoki méltóságra emelte.

Ez új események Serédynak a Perényitől elfoglalt birtokaira nézve nem csekély aggályt támasztván, hogy ezeket maga részére lehetőleg biztosítsa, sürgetésére a király 1539. decz. 30-án a jászói konventnek meghagyta, hogy Serédyt a regézi uradalom birtokába iktassa be.

Mivel azonban Perényi átpártolása János király haláláig titokban maradt, ő csak ennek bekövetkeztével 1540-ben lépett fel birtokai visszaadása végett; Serédy ezt megtagadta; e miatt Perényi panaszt emelt a királynál, ki előbb Horváth Gáspárt, majd Balassa Imrét bízta meg az ügy kiegyenlítésével; Serédy azonban adományi jogára hivatkozva, nem engedett; ekkor Perényi fegyverhez nyúlt, s a két hatalmas főúr táborba szállván, a felvidék magánharcok pusztításának lett színhelye.

Az 1541-ik év elején azután a király a békételen Perényit azzal igyekezett megnyugtatni, hogy Frangepán Ferencz püspök meghalván, Tata és Eger várakat az ezekhez tartozó jövedelmekkel ideiglenesen Perényinek átadta, vagy — mint az egykorú Forgács Ferencz írja — Ferdinánd az egri várba spanyol katonákat rendelt, de ezek az ellenségtől féltőkben elszéledvén, az üresen hagyott várat Perényi elfoglalta ²⁾).

Ekkép Perényi Eger várát s a püspökségi javadalom egy részét birtokába vévén, ide várkapitányul a vitéz Varkocs Tamást helyezte be, a vár igazgatását erélyesen rendbeszedte, s annak jövedelmeit az erő ellenében fegyveres kézzel is behajtván, azt kellő őrséggel ellátta, s a vár erődítését újabb terv szerint czélbavette; mielőtt azonban ezt megkezdhette volna, midőn

¹⁾ Smíth. Episc. Agr. T. II. p. 357.

²⁾ Script. rer. hung. Révai de Monarchia p. 725. Forgáchii rer. hung. Comment. p. 69.

Roggendorf császári hadvezér 1541. máj. 3-án Buda várát ostrom alá vette, ennek hadtestéhez Perényi több ezer fegyveressel, Varkocs pedig az egri őrséggel csatlakozott. E hadi vállalat azonban nem sikerült, s Perényi aug. végén Egerbe visszaérkezett.

Néhány nap múlva, aug. 29-én Szolimán Budát elfoglalván, a duna-tiszaközi vidéket török tartománynak nyilvánította, s egyes csapatai egész Eger váráig portyáztván, ezekre Varkocs gyakran kiesapott s bennök sok kárt okozott.

Mindez csak siettetete, hogy Perényi a vár erődítési tervezetét minélelőbb végrehajtsa, s 1542. Szentgyörgy napján — mint ezt egy régi feliratos kő hirdeti — a munka megkezdett. Látván ugyanis Perényi, hogy e vár régibb urai azon békés időkben annak építésénél inkább a szépségre s kényelemre, mint az erősségre néztek, mert a város csak agyaggal betapasztott magas sövénykerítéssel és csekély árokkal volt kövülvéve s rajta az Eger vize folyt keresztül: elhatározta, hogy az egy, különben is elég tágas várból kettőt csináljon; középen tehát mély árkot és magas falat vonatott, mely a székesegyház szentélyéig nyúlva, ott bástya gyanánt kiemelkedett, s hogy a föld súlya alatt meg ne repedezzen, belől azt tölgyfa foglaltványokkal kötötte össze, s egész tetejéig földdel megtöltötte, s ágyúkkal megerősítvén, ezek védelmére szakértő ügyességgel földdel telt kosarakat állított fel. Az építés vezetése Varkocs kezében volt, s egy bástya az ő nevét örökölte meg ¹⁾).

Azonban Perényi, e vitéz főúr tevékenységét csakhamar és örökre megzavarta egy véletlen esemény. Buda elfoglalásának kétségbeejtő hírére Perényi, sárospataki várában több felvidéki főurak s megyékkel tartott értekezlete után Joakim brandenburgi örgróf esztergomi táborában, két ezer jeles huszárból álló csapatja élén, fejedelmi fényvel megjelenvén, a királyt őt a 15 ezerre szaporodott huszár sereg fővezérévé ki-nevezte. Azonban Perényi hadvezéri jeles tehetsége nem volt képes a vereséget elhárítani s Joakim visszavonult, s hogy hadvezéri ügyetlenségét másra hárítsa, Serédy pedig, hogy Eger vára s jövedelmeihez hozzájuthasson, nem késtek titkon Perényit a király előtt azon gyanúba hozni, miszerint ő a törökkel szövetségben a királlyságra vágyódik, s hozzájárulván ehhez az, hogy Perényi már 1530-ban egész családjával a protestáns vallásra térvén, ennek terjesztése körül úgy Patakon mint Eger vidékén büzgölködött ²⁾, — Eger felé intézett

¹⁾ Tud. Gyűjt. 1826. IV. 17. I. Forgách Fr. i. n. 70. l.

²⁾ Szirmay Not. h. C. Zemplin 65. l.

útjából Esztergomba visszahivatván, itt elfogatott, s előbb Bécsbe, innét Németújhelyre fogságba vitetett.

E nem várt esemény rémület és elkeseredés érzésével megdöbbentőleg hatott a kedélyekre az országban. Perényi sógora, a király leghívebb embere, a beteges Thurzó Elek országbíró s 1533. kir. helytartó hivataláról lemondott; Báthory Endre s több főurak s tizenkét ezer magyar az esztergomi tábornod otthagyták, Fráter György kétszínű, tartózkodó politikájához visszatért; a hű várkapitány Varkocs Tamás pedig Eger vára kapuit bezáratta, melyek azután Ferdinánd seregei előtt hat évig zárva maradtak.

Ez előzmények után térjünk át Dobó Istvánra.

II.

Dobó István őseiről, s életéről, mielőtt Eger vára kormányát átvette, kevés adat hozatott eddig nyilvánosságra. Ez ideig történetíróink a ruszkai Dobó családot csak a XIV-dik század közepén élt ruszkai Jakabtól származtatták; holott újabb kutatások szerint e család eredete az Arpád korszakba felnyúlik; jelesen V. István if. király e család ősei részére 1266-ban már birtokra vonatkozó oklevelet állított ki, de a melynek tartalmát nem ismerjük. Azt azonban fennlevő oklevelek igazolják, hogy ezen Jakabnak szépapja panki Gergely V. István korában már élt, mert az egri káptalan előtt 1276-ban ungi Kuney fia Chepan, fiával Istvánnal Ung megyei Chepel nevű faluját panki Gergely fiának Jakabnak 30 ezüst márkáért örökösen átvallotta; sőt ugyanez évben III. László király Ung várához tartozó Bezew földet ugyane Jakabnak adományozta¹⁾; majd ezen panki Jakab comes 1302-ben az ő Ung megyei Szinna nevű birtokával a szomszéd Matewa földet a karcsvai nemesektől 50 ezüst márkáért megvette; e Jakabnak fia volt Dobó mester és János, s 1311-ben Jakab és e két fia a papsai Rezeektől ezek Ung megyei örökségi birtokát Ruzka falut 170 márkáért örök áron megszerezte. Azonban az I. Károly uralkodása kezdetén folyt belzavarok alatt e Jakab a király elleni kihágásai miatt Szinna nevű birtokát elvesztette; míg nem 1313-ban azt Kópasz nádor ajánlatára nemesak visszanyerte, hanem hű ragaszkodásáért őt I. Károly Ungmegye ispánjai bíraskodásai alól 1317-ben kivette, 1318-ban pedig fainak Dobónak és Jánosnak a hűtlen Omode fiai Zemplin megyei Géres, Kissemjén, Károl és Riese nevű faluit is oda adományozta, 1320-ban őket a galesi földek birtokába

¹⁾ Bud. kam. ltár N. R. A. Fasc. 801. n. 1. 2.

beiktattatta, s ezekhez ugyanez évben Dobó mester az Aba fiaitól a velcseneti birtokot törvény útján nyerte el; sőt ugyan-csak Dobó mester hű szolgálataiért 1321-ben Károly királytól adományban nyert Dobron és Galambháza faluk birtokába ellenmondás nélkül beiktattatott. Az erről kiadott oklevélben Dobó így említették: Jakab comes fia ruszkai vagy panki Dobó mester; s így e család a panki előnevet elhagyva, mind a ruszkai, mind a Dobó nevet tőle nyerte, úgy hogy midőn 1325. jan. 13-án panki Dobó és János testvérek megosztottak: Ruzka, Radich, Palag, Csepel, Szinta és Dobron faluk közöttük egyenlő osztály alá estek; Harkavisa, Galambháza, Domok és az ősi Pank faluk pedig közös birtokban hagyattak, s így ez időben a Dobó család már 10 falut bírt²⁾. E Dobó mesternek két fia ösmeretes: Miklós 1338-ból, és a már 1321-ben élt Jakab, ki 1374-ben Pank föld végett perben állván, V. István király levelét felmutatta.

E Jakabnak volt fia Domokos, az egri Dobó Istvánnak szép apja.

Ekkép emelkedvén a Dobó család Sigmond király 1388. jan. 13-án kelt kiváltság levelében Jakabot és fiát Domokost, János fiát Jánost és István fiait Jakabot és Pétert minden birtokukra nézve pallos joggal felruházta³⁾.

A ruszkai Dobó családnak a Pálóczyakkal vérrokonsága a történelemben gyakran, azonban határozott megjelölés nélkül említették. A Pálóczyaknak legrégebbi ősmert ősük petunai Péter V. Istvántól 1263-ban Zemplin megyei Zomotor nevű földet nyerte adományba; ennek fia volt petunai Péter I. Károly alatt, 1306-ban, Zemplinben Borostyán vára birtokosa, kinek más előneve Panky volt; e panki petunai Péter fiai Péter és Máté nyerték e királytól adományba Ung megyei Pálócz nevű falut, hol várat építvén, a panki nevet elhagyták s magokat Pálóczyaknak nevezték⁴⁾.

A Pank névben egyesül tehát e két család, s bár ezt később mindegyik elhagyta, de az egy törzsből származási jogot gondosan fentartották. Ugyanis midőn Sigmond király 1417-ben a Pálóczyak nagy birtokát új adománynyal megerősítette, az erről szóló kir. oklevélben e záradék foglaltatik: hogy mivel egyfelől az adományos Pálóczyak, másfelől a Báthornak nevezett Endre a János fia és a ruszkai Dobóknak nevezett István, László és Balázs a Visegrád melletti Sz.-András zárdá apátja, egy és ugyanazon törzsből veszik

²⁾ Anjoukori oktár Nagy Imre I. 48. 223. 245. 314. 444. 460. 582. 586. 636. I. Bud. kam. ltár N. R. A. fasc. 801. n. 4. 5.

³⁾ Bud. kam. ltár N. R. A. fasc. 81. n. 12.

⁴⁾ Budai Fer. polg. Lex. III. 43. 105. I.

eredetöket: a birtokok és birtokjogok, bár tetteleg megosztattak, egyik vagy másik fél kihalása esetére az életben maradtokra szálljanak. E vérségi jog alapján történt, hogy 1520-ban a négy Dobó testvér Pálóczy Antalt Pálócz vára és több birtokai czélba vett eladásától ünnepélyesen eltiltották¹⁾.

Dobó István a ruszkai Dobó családból Domokosnak, kit 1505-ben az országgyűlési követek között találunk, (kinek első neje Hethei Veronika 1497. körül elhalván, kitől Ferencz fia született) 1498. után nőül vett Czékey Zsófiától született fia²⁾, ki mint négy fítestvére között harmadik, 1507-ben már élt s 1511-ben árván maradt, s ekkor 10—11 éves lehetett, s e szerint születése e század elejére esik. Ugyanis már Lajos királynak 1519. évi szept. 1-én kelt oklevele szerint hozzá — Dobó Domokos fiai Ferencz, László, István és Domokos Beregh megyei Kis-Dobron falu birtokába, melyet Dobrony Mátyás leányától Katalintól cseréltek, bevezettetésök végett folyamodván, a király ezzel a leleszi konventet bizta meg; azonban e bevezetésnek Dobrony Péter ellenmondott. Hasonlóan 1520. máj. 1. a négy Dobó testvér nevében az ő ungmegyei Barta falubeli részirtokuk Bartai Gergely deák, Helena és Zsófia által czélba vett elidegenítésére nézve ellenmondás tétetett³⁾.

Dobó István gyermeki éveiben családi állásához képest gondos nevelésben részesült, s a latin nyelvben folyékony jártasságot szerzett, mint ezt sajátkezűleg írt s nagy számban fenmaradt latin levelei tanúsítják.

Az ősi jelentékeny vagyonokon kívül a Dobó testvérekre nagy birtokok: apai ágon a Pálóczy, anyai ágon az Upor és Czékei vagyonok szállottak, de mindezeket előlük a hatalmas és gazdag Perényi Péter elfoglalta.

Az upori jószágok Upor Borbála Czékei Jánosné után ennek gyermekeit Czékei Mártont és Sófiát az ő anyjokat egyenlő joggal illették; azonban a fítestvér Márton, hogy testvérét Zsófiát mind az apai, mind az anyai örökségből kijátszsa, 1510-ben Tarczay Miklósnak kölcsönös örökösödési szerződéssel minden birtokát lekötölte, s erre egy év múlva 1511-ben meghalt. Ekkor Dobó Domokos, neje jogán az upori vagyont Tarczay elől el akarta foglalni, miből közöttök harc keletkeznén, midőn Dobó Domokos ez évi decz. 28-án bizonyos dolgai végett Budára elindult, Tarczai őt Vámosujfalu mellett az országúton, sötét éjjel lesből, kilencz fegyveres segítségével

rabló módra megtámadta, s ott meggyilkolván, 150 frt pénztől, s 50 frt értékű öltönyétől megfosztotta; s ekkor fegyveresei számát szaporítván, ezekkel néhai Czékei Márton Abora falubeli curiáját, melyet ennek halála óta testvére Sófia Dobó Domokosné háborítlan birt, megrohanván, innét Sófiát cseléségével együtt kiverte s ezt a többi faluival együtt erőhatalommal elfoglalta¹⁾; s hogy e vérrel szerzett vagyontól a törvény meg ne foszssa, Tarczay 1512. márcz. 31-én upori birtokát Ulászló király előtt a hatalmas nádor Perényi Imrénének csereczim alatt átadta.

Ily nagy befolyású főúr ellenében az özv. Dobó Domokosné s kiskorú árvái mást nem tehettek, mint óvást a leleszi konvent előtt²⁾. Perényi azonban 1519-ben meghalt, a Dobó árvák pedig felserdültek, s 1524-ben a Perényi fiúkat és az Upor jószág többi birtokosait perrel megtámadták; egyik alperest Szepeszy Jácost meg is nyerték; hanem a gazdag Perényiekkal ily hamar nem boldogulhattak, sőt a Dobókat a Perényiek újabb vagyonefoglalással sujtották.

Ugyanis a híres Pálóczy Máté nádor egyik unokájának Istvánnak Perényi Erzsébettől származott három gyermekei közül Mihály 1519-ben, Antal pedig 1526-ban, a mohácsi csatában mag nélkül elhalván, csak Katalin előbb Csaholy Imre, azután Raskay György neje maradt életben. A megnyílt örökösödés folytán Dobó Ferencz, István és Domokos siettek magokat birtokba helyezni; s kérésökre János király rendeletéből 1527-ben őket a leleszi konvent a Pálóczy Antal ungmegyei összes birtokába beiktatta, mivel azonban ennek Pálóczy Katalin ellenmondott, Dobó Ferencz elválva testvéreitől, Pálóczy Katalinnal 1528. febr. 9-én kiegyezett, s ez a kezén levő Pálócz várát még ez évben Dobó Ferencznek átadta, sőt ezt kir. jóváhagyással is megerősítette. Azonban midőn Ferdinánd hadai elől János király a felvidékre vonult, híveinek a Dobóknak ősi fészkeben Dobóruszkán is megfordulván, előtte 1528. febr. 14-én Dobó István és Domokos a Pálócz vára iránt Dobó Ferencz és Pálóczy Katalin között létrejött egyezségnek ellentmondtak³⁾.

A Pálóczy után maradt Sárospatak szintén a Dobó testvéreket illette volna; azonban Perényi Péter mindjárt János király megkoronáztatása után e király által az összes Pálóczy vagyont magának adományoztatta; s ennek erejére támasz-

¹⁾ Bud. k. Hár NRA. Fasc. 792. n. 14. fasc. 793. n. 31. fasc. 777. n. 42.

²⁾ U. o. fasc. 700 n. 30. fasc. 802. n. 31.

³⁾ U. o. fasc. 744. n. 45. fasc. 193. n. 1.

¹⁾ Bud. k. Hár NRA. Fasc. 802. n. 20.

²⁾ U. o. fasc. 790. n. 3—37. Szirmay not. topogr. C. Zemplin. 180—1. l.

³⁾ Bud. k. Hár NRA. Fasc. 336. n. 17. 28. fasc. 280. n. 44.

ködva Pálóczy özvegyét Raskai Magdolnát Sárospatak birtokából kiüzte, sőt Ujhelyen fogságra vetette; majd a Ferdinánd királytól nyert adományozás folytán a sárospataki uradalmat önmaga, Ungvárt Erzsébet leánya utáni veje Drugeth Ferencz elfoglalta, úgy hogy csak Pálóczy vára jutott vérségi jogon a Dobó testvérek birtokába ¹⁾.

Időközben a Dobók Czéke vára miatt Tarczay Miklóst beperelték, s bár a mohácsi csatában Tarczay szintén elesett; de azért e birtokhoz szintén hozzá nem juthattak, mert Perényi a Tarczay özvegyét Bánfy Dorottyát s árváit Czéke váról s birtokaiból kiüzte, s azokat a Dobóknak nagy sérelmére magának erővel elfoglalta ²⁾.

E három gazdag örökségnek, az Upory, Czékey és Pálóczy-féle birtokoknak elfoglalása miatt Perényi és a Dobók között hosszú per s ebből oly elkeseredett gyűlölség támadt, mely apákról fiaikra is átszállott. E birtok miatti küzdelemben találjuk fel okát annak, hogy a nagyváradi béke megkötése, 1540. körüli időben, Ferencz kivételével a többi három Dobó testvér Ferdinánd pártjára állott, s különösen Dobó István annak, ki erőben, hatalomban, gazdagságban Perényinek méltó vetélytársa volt, Serédy Gáspárnak oldala mellett vítezkedett.

A negyedik testvér Dobó Ferencz azonban János királynak tántoríthatlan híve maradt; s a király őt 1532. máj. 31-én kelt levelében meghívja, hogy jun. 24-én Pesten a török császár fogadási ünnepélyére hűtlenség, terhe alatt, nála megjelenjen ³⁾; majd Gritti Lajos oldala mellett sok kincset gyűjtött, s ennek 1534. szept. 29-én megöletése után a felvidékre vonult, hol 1540-ben Szerednyén elkövetett erőszakoskodásaiért perbe idéztetett, sőt Ferdinánd ellen vétve, fogságba került; ekkor testvérei, sógorai, 1542-ben maga Fráter György, majd 1543-ban a nagyváradi részleges gyűlési rendek közbenjártak megkegyelmeztetéséért; végre Ferdinánd ez évi jún. 11-én Várdai Pál esztergomi érseket felhatalmazta arra, hogy Ferencz szabadon bocsátása iránt ennek testvérével Dobó Istvánnal húsz, vagy legalább tíz ezer forintban egyezzen ki; végre 1543. aug. 1-én Dobó Ferencznek Ferdinánd úgy élete mind javaira nézve megkegyelmezett ⁴⁾.

Perényi fogságban léte alatt a tiszamelléki rendek 1544.

¹⁾ Szirmay not. hist. C. Zemplin §. 154. 201. Budai kam. ltár NR. A. fasc. 336. n. 17. 21. 28.

²⁾ Uj m. muz. 1860. II. 168—9. Bottka Tiv.

³⁾ Pray Epist. Proc. II. 13—14. 1.

⁴⁾ Frakói Magy. orsz. eml. II. 492. 498. Tört. tár. 1878. 527. 1. Magyar Sion 1866. 603. 1.

júl. 6-án Sajószentpéteren összegyűltek, hogy saját erejüknek a török ellen összpontosítása iránt tanácskozzanak. Itt elhatározott, hogy az előbbi országgyűlés végzése szerint, az ország főkapitányai az erőszakkal elfoglalt egyházi javak visszaadását eszközölgék; különösen mivel Eger vára a felvidék előbástyája, hogy ez rendes jövedelmeiből jó állapotban tarthatassék, kimondatott: hogy bármi utalvány vagy lekötés ellenére is annak minden tized jövedelmei azok által, kik azt beszedték, visszatéríttessenek; jövőre pedig azokat egyedül a király emberei hajtsák be, kiktől a várnagyok nyugta mellett átvévén, a vár fentartására fordítsák. Hogy pedig az eddigi szokás szerint mind ez üres szó ne maradjon, hanem a visszaadás valósággal megtörténjék, mindjárt a gyűlésen a jelen volt nemesség színe előtt Bebek Ferencz, Balassa Imre és Sigmond főurak személyesen, képviselőik által pedig Fráter György, Drágfy Gáspár, Serédy Gáspár, Biády Mihály, a Homonnaiak, Dobó Ferencz és Horváth Gáspár megígérték, hogy e tizedeket nem csak visszaadják, hanem fegyverre is kelnek mindazok ellen, kik szokott bérfizetés nélkül e tizedekből valamit beszedni akarnak. Tartoznak pedig e királyi tizedszedők elmenni az egi várba, az itt levő hadi szerelvényeket számbavenni, s a mi szükséges még hiányzik, annak pótlását a tizedjövedelemből megrendelni ¹⁾.

Ebből láthatjuk, hogy az egi püspökség jövedelmeit nem csak maga Perényi bírta elfoglalva, hanem azokban vele a felvidéki főurak legnagyobb része, sőt maga Fráter György a nagyváradi püspök is osztozott; e tizedeket némelyek erővel foglalták el, mások ezekért ajánlottak ugyan valami bérösszeget, de azt elég hatalmok s bátorságuk volt be nem fizetni.

A fennebbi határozat Serédyt, kit már az 1543-ki nagyváradi részleges gyűlés a királyhoz tett fölterjesztésében »kiállhatatlan-nak nyilvánított ²⁾, sértette; azonban míg egyfelől e miatt a királynál keservesen panaszkodott, úgy, hogy Ferdinánd némi kárpótlásul aug. 16-án szabolcsmegyei Vidfalut neki adományozta: másfelől e jövedelmet, mert erőszakkal behajtotta, még is nem csak élvezte, hanem még a káptalannak járó tizedet is maga számára elfoglalta.

Ezek miatt sok panasz ment a királyhoz, ki azonban egyebet nem tett, mint hogy 1544. decz. 4-én Serédyt az ily hatalmaskodásoktól eltiltotta.

E mellett Serédy hasznára fordítva Perényinek fogságban lételét, ennek általa bitorolt sok birtokai visszaadásáról

¹⁾ Frakói Magy. orszgy. eml. II. 602—5. 1.

²⁾ U. o. 493. 498. 1.

hallani sem akart; s e miatt Perényi hű emberei Németh Ferencz, Bay János, Babony László és Gazdag Balázs fegyverre keltek, elfoglalták, kirabolták Serédynek a Tisza-Bodroglközön levő birtokait oly erővel, hogy ezt Serédy csak a leleszi konvent előtti tiltakozással tudta viszonzni.

A főurak ily vizsgálódása mellett ez évben a törökök a hatvani várat elfoglalván, Eger vidékén szerte portyáztak, s a föld népét rabságra hurczolták ¹⁾).

A nagyváradi béke megkötése után Dobó Istvánt már a Ferdinánd pártján találjuk, s a király a sajoszentpétervári gyűlés intézkedése folytán még 1544-ben a felvidéki tized beszédésével őt bizta meg; azonban huzgó eljárása sok nehézségbe ütközött; mert Izabella, Perényi és más főurak emberei őt a tized beszédésében fegyveres kézzel gátolták. Varkocs Tamás az egri várnagy, Bátory, Balassa Sigmond, Losonczy István, Bebek Ferencz s Horváth Ferencz a királyi rovásolót elkergetvén, a hevesmegyei hadi segélyt saját birtokaikon fegyveres kézzel, a jobbágyok barmai elhajtása s birsággal sanyargatás mellett magok részére beszédtek; hasonló történt Borsod, Abauj, Zemplin, Ung, Szabolcs, Szathmár megyékben. E miatt Dobó panaszt emelvén, a király meghagyta Báthory Endre főkapitánynak, hogy ha a pártütők ereje Serédy és Dobó csapatait föltümulná, siessen ezeknek segítségére, s ne engedje, hogy a pártütők a tized és taksa behajtását háborítsák; Serédy és Dobó pedig igyekezzenek, hogy a tizedet Dobó, a taksát pedig Pétervárady Balázs jászói prépost vegye kezéhez, s a tizedet Dobó épségben megőrizze magánál a végre, hogy abból szükség esetében részint Eger várát, részint a végvárbeli őrséget a szükségesekkel elláthassa.

Mindez intézkedés azonban kellő eredményre nem vezetett. Perényi és Balassa emberei Ferdinánd híveinek tömérdek kárt okoztak, kik ezért kárpótlást követelvén, mivel a királyi pénztár nagy szükségben volt, a király 1545-ik év végén Pétervárady Balást oly útasítással küldte el a Balassák, Bebek Ferencz, Basó Mátyás és más felvidéki urakhoz s megyékhez, hogy a vizsályokat csendesítse le, s az okozott károkat vizsgálja meg.

E közben az 1545-ik évi februárban tartott nagyszombati országgyűlés 53. és 54. t. czikkei által elrendeltetett, hogy az egri püspökség jövedelmei s tizedei az urak kezéből kivételvén, az egri vár fentartására fordítottassanak, az Egerhez tartozó Szarvaskő vára lerontassék, s ennek jövedelmei is Eger várához foglaltassanak. Hogy ez erőlyes intézkedés végre-

¹⁾ Brüsseli oktár II. 113. 1.

hajtást nyerjen, a király 1546. márcziusban pécsi prépost Péreghi Albertet, a kamara praefectusát, Pétervárady Balázs és Verner György tanácsosokkal magához Bécsbe fölrendelte, s itt a hadisegély és harminczadok iránti intézkedésen kívül Eger várának elfoglalása iránt a király, Salm Miklós főkapitányhoz meghagyást adott ki, ki is e végett még ez évben *hadjáratra* kelvén, ennek vezéreivé Dobó István, Zay Ferencz és Bakics Péter tétettek, a hű és erőlyes Dobó Egerbe rendeltetett várnagynak és tisztartónak, mellé tisztársúl Zay Ferencz adatott, Rhaneg György és Amzarg Vincze német ágyúmesterek Eger várába szolgálatra megfogadtattak.

E megbízatás folytán Dobó és társai ez évi ápril 7-én Ságbon összegyülekeztek, hova pénztárnok Pétervárady Balázs is megérkezvén, innét Egerbe a vár átadása iránt követelket küldöttek, de a liket Varkocs Tamás tagadó válaszzal bocsátott el; mire Pétervárady, hogy a kedvező sikert biztossítsa, a felső megyékbe ment, hogy egyebek között Eger vára sorsa iránt itt bővebb értesülést szerezzen, és segítő csapatok végett az itteni urakkal alkudozzék; azonban sikertelenül, úgy, hogy a sághi tábor nem sok idő múlva feloszlott.

E hadjárat költségeül Dobónak, Zaynak és Bakicsnak külön száz száz lovas után havonkint 350 frt, az ágyúmestereknek pedig félére 28 frt 80 d. gróf Salm utalványára a hadi segélyből kifizettetett; egyúttal intézkedés tétetett, hogy Serédy védelmére Dobó lovas csapata 150 főre emeltetvén, ezek díjait Makai János helyettes pénztárnok 1546. decz. 23-tól 3 óra 1197 frtban, de ezután júl. 29-ig 4 óra ismét csak 100 lovas után 1400 frtban fizette ki.

E sikertlen hadjárat még elbizottabbakká tette Perényi embereit, kik aug. 27-én a hadisegély és tizedek megfizetése iránt tett felszólításra gúnyos szavakban válaszoltak.

Ekkor Dobó egyesítve Serédyével csapatját, a hortized behajtása végett Liszkán, szüret alkalmával megjelent, azonban a Homonnaiak és Perényi Gábor sárospataki fegyveresei által oly erővel támadtatott meg, hogy katonái egy része elesett, más része elfogatott, sőt a királyi zászló is elvétetvén, csúfságúl a pataki vár falára kitézetett.

Erről Serédy a királyt Makai János helyettes pénztárnok által értesítvén, a felső megyékhez nov. 1-én kir. parancs küldetett, hogy a Homonnai és Perényi szolgálai pártolásától óvakodva, kötelesek Serédy mellett fölkelni, s Dobó Istvánnak a tized, Péterváradynak a taksa beszédésénél segélyt nyújtani. Gyűltek is össze némely csapatok, melyekkel Dobó a sértést

visszatorolta ¹⁾, sőt később 1549-ben Perényi Gábort törvénytörés elé is idéztette ²⁾.

E közben egyes főurak, megyék, az 1542-ki országos, 1543-ki részleges gyűlésből a rendek ismételve kérték, sürgették a királyt, hogy Perényi Pétert bocsáttassa szabadon, de legtöbb válaszból Bécstől csak annyi volt, hogy e tárgyban a király »gondolkodni fog» s »kegyelmes» tekintettel lesz a rendek kérésére.

Perényi látva saját szerencsétlen helyzetét, maga ajánlott föltételeket, de ezek a bécsi udvarnál elfogadhatóknak nem találtatván, az 1545. évi februárban tartott nagyszombati országgyűlés az LV-ik t. cikkben erősebb kifejezésekkel újította meg sürgetését, s egyúttal azt is kérte, hogy a király az egri püspökség tizedeit a világiak kezéből kiszabadítván, azok az egri vár fentartására fordíttassanak.

E felterjesztésre a király Wormsból ápr. 30-án kelt leiratában válaszolja, hogy nagy gondja van az egri püspökség tizedeire, s a dolog azért baladt ennyire, mivel a várat és egyházat Perényi jog és méltányosság ellenére erővel lefoglalva tartja, s a várat gyakori megintés után is vissza nem adatta; reményli azonban, hogy ez rövid idő alatt meg fog történni, a midőn majd a király püspökkinevezés, tizedek visszaadása s a várnak kellő őrséggel és szerelvényekkel ellátásáról gondoskodni fog; s ha a vár visszaadása megtörténik, a rendeknek Perényi mellett tett kérelmeket is méltányos figyelembe veendi ³⁾.

Az 1546. 1547 s 1548-ki országgyűlések e részben kérelmeket újlag előterjesztették. Ezalatt Perényi a hosszú fogságban testi erejét megtörve érezvén, elfogadta szabadonbocsáttatása föltételeit, s még 1546-ban megajánlotta, hogy Eger várát s a püspökség birtokait visszaadja, s ezek időközbeni haszonvételei megtérítéséül a 40 ezer aranyat neje a derék Székely Klára le is fizette; Perényi pedig utasította Varkocs várnagyot a vár átadására; de ez azt megtagadta, azt kívánván, hogy előbb ura bocsáttassék szabadon, s részére is a kir. kegyelem biztosíttassék. Ekkor Perényi a királyhoz terjesztette panaszát, ki is 1547. nov. 12-én Bornemisza Gergely kir. udvarnokot és Istvánfy Pált küldte ki, hogy Egert foglalják el, azonban Varkocs makacssága miatt ez ismét nem sikerült.

¹⁾ Pétervárady Balázs ratio subsidii 1544—48. m. n. múzeumi kéziratár.

²⁾ Szirmay not. Com. Ugocha 18. l.

³⁾ Magy. országgy. eml. II. 686. l.

Végre a király beleegyezett, hogy Eger előleges átadása nélkül is Perényi elbocsáttassék, rendeletére e székesújhelyi börtön ajtai megnyíltak, Perényi öt évnél hosszabb fogsága után 1548-ik év elején szabad lett, azonban Bécsbe jövéen, a testben lélekben megtört gazdag főúr ez évi márcz. kezdetén véletlen meghalt.

Ez a nem várt esemény úgy a királyt, mint tanácsosait megdöbbenetette, s azonnal intézkedés tétetett, hogy Perényi hátrahagyott ingói lepecsételtessenek, s a király meghagyta tanácsosainak, hogy Perényi fényes temetéséről gondoskodjanak; a helytartó és királyi főkapitány pedig márcz. 3-án kelt vigasztaló levelökben felkérték az özvegyet, hogy a király iránti hűségben maradjon meg; Bátorhoz pedig előbb levelet, majd márcz. 10-én ruszti várnagy Mekesei Istvánt, mint követet a végett küldték, hogy Bátor szigorúan ügyeljen arra, miszerint a gyanús viseletű Varkocs az egri várat az ellenpártnak át ne adja, s ettől Varkocsot külön is eltiltották.

Ezt követte márcz. 19-ről Ferdinándnak az özvegyhez intézett részvétnyilatkozata, mentegetőzve, hogy férje már két évvel ezelőtt szabadon mehetett volna, ha tisztjei s szolgálói újabb kifogásokkal s követelésekkel nem állanak elő. Egyúttal megbízta a király Bornemisza Pált a budai prépostot, hogy személyesen fölkeresve Perényinét, bírja reá, hogy az egri várat és püspökséget minden hadi és lelmi szerekkel gróf Salm főkapitánynak adja át; ha pedig ez iránt az özvegy bármi kifogást tenne, Varkocs Tamás várnagyot kir. kegyelméről biztosítás mellett hívja fel a vár átadására; sőt a kedvező eredmény biztosítása végett a király a 40 ezer aranyat az özvegynek visszaküldötte, s máj. 30-án kelt oklevelében megengedte, hogy a még kiskorú Perényi Gábor 24 éves koráig perrel meg ne támadtassék, majd Varkocs sürgetésére mind neki, mind Perényi szolgálóinak minden eddigi kibágásaikért megkegyelmezett.

Ezekután az özvegy kész szívvvel megajánlotta, hogy Eger várát és a püspökségi jövedelmeket a királynak visszaadja, sőt hogy még az ünnepélyes átadás előtt a várat és jövedelmei kezelését a király embere átvehesse. Bornemisza e kedvező válaszszal máj. 17-én sietett a királyhoz Augsburgba; mindamellet Varkocsban nem bizván, jún. 16-án, a helytartó és kir. főkapitány felszólította Balassa Menyhért, Serédy Gáspár és Bakics Péter híveit, hogy Eger elfoglalására fegyvereseikkel induláskészen álljanak. Erre azonban nem lett szükség, mert a király megbízásából Dobó Eger várába, addig is, míg gróf Salm megérkezhetnék, bevonult, úgy hogy már

júl. 14-én Turzó Ferencz kamarai elnök többed magával a kamarai nyereséghátralék behajtásáról, egész békésen, Eger várában tanácskoztak; s ugyanekkor a várat Dobó gondviselésére bízván, ide júl. 20-án Zay Ferencz is 200 lovas kíséretében beszállt, s ugyan e napon Dobó a vár jövedelmei számadási kezelését átvette, mint ezt számadásai és Tinódy is igazolják.

1548. aug. 15-én gróf Salm Miklós és Báthory Endre megérkezvén mint kir. biztosok a vár alá, az ifjú Perényi és Varkocs Tamás őket a várkapunál fogadták, nagy ünnepélyel a várba bevezették, s Varkocs a vár kulcsait gróf Salmnak átnyújtván, a várat, a püspökség birtokait s jövedelmeit többféle élelmi szerekkel s hadi készülékekkel a királynak átadta, miért Varkocs a püspökséghez tartozó nádudvari kerület tizedszedési jogát nyerte jutalmul. Gróf Salm és Báthory a király nevében ekkép Eger várat átvévé, ideiglenes várnagyokul Dobó Istvánt és Zay Ferenczet nevezték ki, tőlök régi szokás szerint a vár kapuja alatt a hűségi esküt elfogadták; s ezek parancsnoksága alá a vezérletök alatti hadakból a várba több száz főre menő őrséget helyeztek be.

Igy került vissza annyi éven át folytatott küzdelem, követségi és fegyveres, sikertelen alkudozások után Perényi fogsága s főleg halála következtében Eger vára Ferdinánd kezére, ki azért is nagy súlyt helyezett ennek visszanyerésére, nehogy annak rendszeres ostrom alá vételénél a keresztényen vérontás, főleg pedig a várnak megrongálása által a szomszéd ellenségnek megrohanásra kedvező alkalom nyújtassék.

III.

Dobó a kormányzó várnagyságot, vagy — mint az egykorú Tinódy írja — főporkolábságot, ezen, a mily fényes és fontos, oly terhes hivatalt férfi kora erőteljes szakában, mintegy 48 éves korában, még mint nőtelen foglalta el; mert, hogy Sulyok Sára előtt már első neje lett volna, erről ez ideig a történelem nem emlékezik, ezzel egybekelése pedig már Eger várában lakása idejében történt. Benne a királyhozi hűség, önfeláldozó hazaszeretettel, erélyesség, bátorság, nemes buzgalommal, hadvezéri ügyesség és szigor, emberösmerettel és kormányzói bölcsességgel szerencsésen valának párosulva. A pénzt, a vagyonát szerette, de azt hitszegéssel nem szaporította, hanem a mit a vérségi jog és saját vitézsége jutalmul neki nyújtott, azt elérni, erőszak ellen megvédeni s családjának megtartani teljes erővel igyekezett.

Dobónak új hivatalában munkássága főleg két czélra irányult: a várat mint a felvidék védbástyáját kellő őrség és szerelvényekkel ellátva tartani, s azt, a mi ennek alapjául szolgált, a vár jövedelmeit rendezni, erélyesen behajtani s híven kezelni.

A Varkocs által átadott hadi és élelmi szerek csekély mennyisége a behelyezett várőrség számához s a környező ellenséges viszonyokhoz képest Dobónak azonnal gyors és erélyes eljárást tett kötelességévé.

Lássuk először a jövedelemkezelést ¹⁾.

A várban lakott rajta kívül várnagy tisztvársá, az 50 éves Zay Ferencz, ennek neje a Garai Lőrincz leánya Borbála két gyermekével és Zaynak nővérével; itt lakott a vártisztviselő, melyhez tartozott Dorcsányi Sigmond aludvarbíró, Mátyás diák Dobó számtartója, két porkoláb, Dersy Ferencz a püspöki javak jogügyi igazgatója, István diák várirnok, s a szegőd-ményesek mint kulcsár, két sáfár, kenyérszótó, bormérő, két szakács, kádár, kovács, sütők, kürtös, börtönőr, udvari szolgák, lovások és a hóhér. A várban székeltek Heves megye tisztikarából: Dormán Kristóf alispán, Tárkán Miklós szolgabíró és a jegyző; a püspöki szék a vár elfoglalása idejében betöltetlen lévén, a káptalan tagjai és lelkészek itt laktak. Várőrség volt: két lovas és gyalog százados, hadnagyok, tizedesek, egy pattantyús, két dobos, egy zászlótartó, 200 lovas és 200 gyalog vagy drabant közvitéz.

A vár javadalmozásához tartozott: az ide rendelt egri püspökség jövedelme úgy a püspöki földesúri javakból, mint a kerületéhez tartozott megyék papi tizedeiből.

Az egri püspökség birtoka az ez időbeli számadások szerint állott 40 népes és 5 elpusztult faluból; a földesúri jövedelmet tették az ezekben lakott jobbágyoktól járó földesúri kilenczedek, különösen gabonából, borból és bányayokból, malmok, halászat, robot, rév- és vámjövdelem, Eger városa és több falu kilenczed helyetti censusa és a püspöki majorsági földek.

Papi tized tekintetében ide tartozott az ez időben Ferdinánd alatt állott 35 megyéből 12; úgymint Heves, Borsod, Abaúj, Sáros, Bereg, Zemplin, Szabolcs és Zaránd megyék; ezenkívül a vácsi püspöki megyéhez tartozó Külső-Szolnok, Pest, Csongrád megyék, melyek papi tizedei az egri vár részére voltak évi fizetés mellett kibérelve; a vácsi megyéhez

¹⁾ Erre nézve forrásokul szolgáltak Dobó István eredeti számadásai a m. n. múzeumban, ily czím alatt: Regestum super introitus pecuniarum de omnibus proventibus Episcopatus Eccl. Agriensis et exitus earundem factum — több évről.

tartozott még a most említett megyék között fekvő Kiskúnság is, de a mely régi nemesi kiváltságai alapján papi tizedet soha sem fizetett, hanem a jászkúnok rovásos adója és census fizetése volt az egri vár jövedelmei közé fölvéve.

Egyébiránt eme, hazánkban a ker. vallás megalapításától kezdve szedett *papi tizedről* a magyar főpapság és egyházi rend az 1848: XIII. t.cz. szerint minden kárpótlás nélkül nemeslelkűleg lemondván, mint már a gyakorlati életben nem létező s csak történelmi tárgyról nem lesz érdektelen néhány ösmertető vonást előadni.

Már Sz. István törvénye mondja: a kinek Isten egy évben tizedt adott, a tizediket adja az Istennek; e tized Sz. László törvénye szerint minden terményből, még a len és kenderből is adatott; azonban idők jártával sok visszaélés történnén, Mátyás király 1481-ben törvényileg kimondotta, hogy régi szokás szerint papi tized csak bor, gabona, bárány, méh, köles, tönköly, árpa és zabból szedhető. Ez kezdetben csak az egyházi szolgákat illette, hogy abból tisztességesen éljenek, később az 1498: 52. t.cz. szerint arra is szolgált, hogy ennek arányához képest a főpapok a haza védelmére bizonyos számú fegyvereseket állítsanak; a XVI-dik században pedig a papi tized hadi segélyre s várak fentartására is fordítottván, királyi tizednek is neveztetett.

Mindegyik püspöknek törvényes joga volt egész püspöki megyéjében azt az arra kötelezettektől szedni vagy természetben, vagy bérbeadás útján; tartozott azonban a helyi tizedből azon község lelkészének negyed, nyolczad vagy tizenhatod részt, a mint szokás volt, kiadni.

Kivétettek a papi tizedfizetés alól: a nemesek nemesi majorsági birtokaik, az egyház és iskola szolgálai alapítványi, a ráczok, ruthének, oláhok telepítési, a jászkúnok szállási, az egyházi nemesek ilyen telkeik, az aratók tized alá nem tartozó gabonából kapott részek után; más gabonabeli aratás után, mint Sajóhidvégen *sarlópenz* cím alatt 6 denárt fizettek; végre azok, kiknek volt ugyan földjük, de azt valami okból be nem vetették, vagy a kiknek nem volt tized alá vonható jövedelmök, mint az iparosok, zsellérek, ezek az 1498: 52. t.cz. szerint kötelesek voltak családjok után *kereszttyénségi pénz* czímén — pecunia christianitatis — 6 denárt fizetni.

A papitized bérbeadása vagy állandó vagy időnkint alku szerinti volt; ily állandó bérletet találunk Ujváron és Helmecezen, hol a lelkészek a községi tizedért, a helmecezi 4, az ujvári 2 márka ezüstöt, 8 frt 40 krral számítva, évenként Szt.-György napján fizettek. A papi tized kibérléséhez a földesuraknak saját birtokaikon előjoguk volt, s a püspöki kül-

dött Szt.-György napkor felhívta az illető földesurakat a haszonbérletre, kik ha 15 nap alatt nem nyilatkoztak, vagy a bért egyszerre előre le nem fizették, joga volt bárki másnak bérbe adni; ha azonban e megintés nélkül a püspök másnak adta a tizedet, szabadsága volt a földesúrnak saját birtokán a bérösszeget az alispánuul letéve, a törvénytelen bérlet a tizedszedésből elkergetni, s azt magának beszedni.

A tizedszedés ideje a XVI. században: bárányokra jún. 24-e, gabonára aug. 20-a, méhekre szept. 29-e s borra névze jan. 6-ig terjedt; ez időn túl a jobbágy a tizedet ott hagyva, többi termését elhordhatta.

A tizedszedőknek belföldi s ha lehete, birtokos egyéneknek kellett lenni, kiknek visszaélései folytán a törvény eltiltotta, hogy tizedszedésre sok cseléddel, lovakkal menni, magok részére költséges ellátást kieroszakolni, különféle birságokat, a csomók összeírásáért pennapénzt stb. szedni, a népet zsákjaitól megfosztani, földesúri jogokba, adósságok behajtásába avatkozni s ezek miatt a népet börtönre vetni ne merészeljék, hanem a bíró házában szállással s étellemezzel elgedjenek meg, miért azután a bíró egy egész telek tized-illetményével jutalmaztatott.

A természetben szedett tized nem szemes gabonául, hanem kővék, csomók, kereszttekben vétetett; a kijelölt tizedet ennek tizedrészeért vagy pénzért az illetők kötelesek valának behordani, de asztagba rakni vagy el is nyomtatni nem tartoztak. A pénzült szedett tized összege vagy régi szokás, vagy egyezés, vagy a megye által állapított meg.

Világi birtokon előbb a földesúri kilenczed, azután a papi tized vétetett be s lehetőleg egy időben; egyházi birtokon pedig megfordítva.

A tizedtermészetben szedése következőleg ment végbe: a megbízott tizedszedő a fennemlített időkben a helyszíniére kimenvén, beszállott a bíróhoz, a tizedköteleseket behívatta, s megesketvén őket, összes termésüket bemondásuk szerint összeírta; ezután egyes jobbágyokhoz ment el, s az ott asztagban vagy keresztben lévő gabonát felszámolta, s a tized-illetéket kijelölvén, azt külön rakatta, s egy helyre behordatta; a tapasztalt kilágásokat megbüntette. Ha megtekintéskor az asztagba rakva talált gabona előre bemondott mennyisége a tizedszedő előtt gyanús volt, joga volt az asztagot széthányatva felszámolni; a mi többséget talált, azt mind elvitte, a többi részből ezenkívül a rendes tizedet kivette; de ha többség nem mutatkozott, a széthányás által okozott kár megtérítéséül tartozott a tizedszedő a jobbágyoknak azonnal egy aranyat megfizetni, különben lovát a jobbágy elvehette.

A bárányokra nézve: ha a tized alá eső bárányok száma tizzel elosztható nem volt, e szám darabonként egy, sőt Zempin megyében két denárral váltatott meg.

Hasonló volt az eljárás a bortized beszédésénél; mi né-mely helyeken mindjárt szüretkor történt, s a tizedszedő pecsétje lenyomatát adta át az illető kezébe, annak igazolásául, hogy termését megtizedelte; minden ily pecsét váltsága egy véka abrak vagy helyette négy denár volt, mely *gyantárpénz*-nek neveztetett.

A tized alá tartozó termés: gabonánál kévékbe kötött, vagy kisebb boglyákba rakatott; 30 kéve tett egy kalangyát — gelima — vagy keresztet, csomót. A tizedbor mértékére nézve: bár Sigmond alatt az 1405: 1-ső t.e.z. általában mindenütt a budai mértéknek, mely egyenlő volt a posonyival, használatát rendelte el, azonban a tized, hegyvám és egyháziak jövedelmét illetőleg a régi szokásos mértékeket hagyta meg, s bár a földesúri bor kimérésénél az 1550: 36. t.e.z. szerint egy akó — urna — 32 pinttel rendeltetett számíttatni: azonban az egri várhoz tartozó tizedbornál s ennek kimérésénél többféle mérték volt használatban úgy az életben, mint a várszámadásokban is; jelesen volt egri nagy köből — cubulus — melyben volt 15 budai pint, kis köből, mely tett 8 pintet, s így egy egri nagy köből egy pint híján fél, a kis köből egy negyed magyar akót tett; de ezenkívül közép nagyságú hordók göncezfél név alatt gyakran említetnek, melyek köből száma bizonytalan volt.

A tized tárgyai ekkép elkülönítvén, azokból a tizedszedő a rendes kiadásokat eszközölte; jelesen a községi lelkésznek az őt illető hanyadrészt nyugta mellett átadta, a községi bírónak szállás és élelmezési díját kiszolgáltatta, saját díját, mely a tizedtárgyak egy bizonyos részéből állott, s ha a hatalmaskodó főurak és a portyázó törökök ellen bátorság végett fegyveres öröket kelle alkalmazni, ezek illetményét is kivette, s a mi ezek után megmaradt, azt kerületenkint összegyűjtvén, utasításához képest vagy a helyszínen eladta, vagy Egerbe szállította; végre mindegyik tizedszedő egész eljárásáról vezetett egyéni összeírású jegyzéket és számadását megvizsgálás végett a várbeli számtisztnek beterjesztette — ilyenek levéltárainkban napjainkig nagy számmal fenmaradtak.

Ezután a tizedgabona nyomtató és ebéd részért, de a melyek hányada ez időből följegyezve nincsen, elnyomtatott; s 1551-ben 10,171. kalangya adott 5969 vékát — quartale — tehát egy kalangya fél vékánál valamivel többet; s 1552-ben pedig 8363 kalangyából lett 4507 véka, s így fél vékánál valamivel kevesebb. A mag szintén vagy eladatott vagy

beszállított; azonban voltak esetek, hihetően nyomtató vagy cséplő vállalkozók hiányában, hogy a tizedgabona kalangyákban adatott el, s 1551-ben 19,581 kalangya 18 denárjával, másutt 1238 kalangya 13 denárjával, tavaszi gabonából 10 kalangya 1 forinton, 1552-ben 4874 kalangya 1035 forinton s így majd 5 k. egy frton kelt el; szemes gabonánál: búza vékája 25 denárjával, más gabonából 5—6 véka volt egy forint; végre a tizedbárányokból egy darab ára 15 denár volt.

A tizedbornál a fennebbiekben kívül még más kiadások is voltak, jelesen hordójavítás, töltelék, a bírának szállásbér, hegypásztoroknak, tizedszedőknek illetménye, káptalani negyed, könyöradományok, a pinczébe lerakó koresolyásoknak, bort kezelő kádároknak, s e kiadások részben pénzü, de leginkább borúl történtek.

A természetben bevett tizedtárgyakat a jobbágyok gyakran nagy távolságból valának kötelesek Egerbe szállítani; így Zaránd megyéből a gabona és bárány tizedet a Körös melléki Pecher falu lakosai szállították el a Nagykunságba Túrkeddig, innét a keddiek a Tiszáig; Ewren falu pedig a makralji tizedet Szihalom és Makláról tovább szállította; szintén a pecheriek vitték a tizedbort a püspök Simánd városi curiájára stb.

A török hódoltság alatti megyékben a tizedszedés a töröktől félelem miatt nem eszközölthetvén, itt a tized a gabonából és bárányokból alku útján, általában fizettetett; így Pest megye több községéből 1548-ban a várba behozatott őszi 193, tavaszi 362 véka és 102 ökör — ez hihetően bárányok helyett — 1549-ben gabona 441 véka, zab 689 véka és 35 szarvasmarha.

A vár jövedelmét képezte még a püspöknek, mint földesúrnak birtokain lévő erdőkben a makkoltatás, mely bizonyos számú sertésekért szokott bérbe adatni, melyek azután a vár szükségére felhasználtattak.

Volt a várnak jövedelme rév- és vámokból is, melyenek voltak: Sajóhidvégen, Szihalmon, Mezőhidvégen, Pecheren, Szentmarján; legtöbbet a maklári jövedelmezett 88—135 forintig és 1548-ban 982 kőst.

Ezenkívül voltak vízi és száraz malmok: Túrkedden, Szirákon, Sajóhidvégen, Borostelek, Kápolna, Czegléd, Gyöngyöspüspökin s Egerben, ezekből bejött 1548-ban 56, 1551-ben 114 véka gabona; sőt Sajóhidvégen és Borosteleken szürposztó készítéshez egy »karló« néven említett kallómalom is volt.

Továbbá vett e vár jövedelmet a halászatból: Nánán, Sajóhidvégen, Kürtön, Halász, Sarud, Túrkeddi, Türkevi, Pecher, Halásztelek és Szentmarján; a halászatot, mely azonban

csak Szentmihály naptól tavaszig volt megengedve, a jobbágyok birták, a fogott halnak egy harmada vagy fele volt a püspöké, a többi a jobbágyoké; a püspöki rész a várba szállítatván, itt a 180 böjti napon részint azonnal frissében, részint szárítva, ezenkívül vendégeknak s Zay Ferencz neje és nővérének kedveskedésül felhasználott; a felesleg pedig eladatott, miből 1550-ben 167, 1551-ben 209 frt vétetett be.

Volt ezenkívül majorsági gazdaszat is marhatartással összekötve Pusztaszikszón és Mezőhidvégen; itt legeltették a tizedbárányokat és sertéseket, míg azok eladás vagy felhasználás alá kerültek. E mellett Egerben és Felsőtárkányon rendszeres fizetéssel ellátott két kertész működése mellett díszkertészet is üzetett; e jeles gyümölcsfákkal díszes kert az egri püspökök nagyon kedvelték, s midőn már itt nem lakhattak is, az itt termett sok gyümölcs egy része a püspök lakhelyére szállítatott, más része a főudvarbíró várnagynak asztalát ékesítette mindaddig, mig nem a kert 1577-ben pusztulásnak indult; előbb főleg a tárkányi kert a várnagyok előkelő vendégei mulatóhelyéül is használták ¹⁾).

A jobbágyok robotszolgálatának nagy része a kilenczed és tized tárgyait az egri várba beszállítására s a malmok jó karban tartására használtatott fel; míg a várerődítéshez szükséges ígás és kézi napszámok a vármunka által teljesítettek.

A vár jövedelméhez tartozott még a census vagy azon földesúri bér, mely 18 püspöki falu által jobbágyi tartozásul állandó összegben fizettetett; s állott gabona és baromfélékből s pénzből; így találjuk, hogy az egervölgyi rendszeres censusban bevétetett 1548-ból zab és árpa 400 véka, 133 frt 10 d. 1549-ben Szt.-György és Szt.-Mihálykor 240 frt 64 d.

Végre a jászkúnok, bár nem püspökségi, hanem királyi javadalmat képeztek, felsőbb rendelet folytán az egri várhoz fizették országos tartozásukat, jelesen a határozott évi censust, vagy királyi bért, mely részint terményekből, részint pénzből állott; a kolbászszekei vagy nagy kúnok fizettek 875 forint censust, 800 véka búzát, 800 véka árpát, s ezeket mint adót vagy is tizedváltásgot; a jászok 600 forint censust, adóba búzát 1200 vékát, árpát ugyanennyit; a kiskunok leghamarább esvén török hódoltság alá, egy részök elpusztult, a többiek tartozása pedig szegénységök miatt alászállítatott.

A várjövödelmek rendbeszedése Dobónak egész tevékenységét igénybevette; sok volt a megöröködött visszaélés; gazdag, hatalmas s az udvarnál és felsőbb körökben befolyás-

¹⁾ Budai ksm. Itár U. C. Fasc. 1. n. 3.

sal bíró főurakkal kelle, olykor véres viszályba jönni, az erő jogán elfoglalt jövedelmeket nagyobb erőhatalommal visszafoglalni. Ez eljárásában felsőbb helyen részesült ugyan kellő pártolásban, azonban több esetben a világiak által kir. jóváhagyás mellett élvezett jövedelmeket visszaszerezni, sok és nehéz küzdelembe került.

Igy az Abauj és Sáros megyei báránytizedet, az Izabellának híres vitéz kapitánya Czeczey Lenárd alatt álló kassaiak nem csak beszédték a magok részére, hanem az egri tizedszedőt elfogták, pénzből s más ingóságáiból kifosztván, börtönbe vetették; Zaránd megyében a tizedet az urak, ezek között Izabella hű embere Patócsy Ferencz foglalta el; Szabolcs megye egy részében a váradi püspök a tizedszedést nem engedte, sőt a püspök Fráter Györgynek tisztje Ispán Péter az egri tizedszedőket a kis hevesi kerületben előbb letartóztatta, később kikergette; úgyhogy végre mind Károly császár, mind Ferdinánd megintették Fráter Györgyöt, miszerint tiltsa meg embereinek, hogy Ferdinánd alattvalóit ne háborgassák, a közjövödelmeket ne károsítsák, s ne tegyenek oly hatalmaskodásokat, milyeneket Eger vára ellen elkövettek ¹⁾. Ezenkívül Batory György a varannói, a Homonnaiak a homonnai, Edeffy László a Zemplin megyei nagymihályi járásban, Báthory Endre Beregh megye egy részében szedték a tizedet; Serédy György Abaujban Vadász falu tizedét bevette, s csak erőszakkal lehetett azt tőle visszavenni, s ekkor boszújában Szentmarján nyolcz telket elpusztított; Bebek Ferencz is több falu tizedét elfoglalta; s ez erőszakos foglalások oly nagy mérvben történtek, hogy csak a Fráter György, a kassaiak, Patócsy Ferencz és Edeffy László által elvett tized és bérlete Dobónak 1548%-ki számadásában 4314 frtban fordul elő; — ezenkívül a német hadak is a tized alá tartozó tárgyakban sok pusztítást követtek el; e mellett a budai pasa arról panaszkodott az udvarnál, hogy az egriek a császár tartományát most is adóztatják, mit ő meg nem engedhet, mert azon vidék, melyen az egriek az adót szedik, nem tartozik Egerhez ²⁾; ily viszonyok között több esetben csak erős katonai fedezet alatt lehetett a tizedet, nehogy a főurak, mint Balassa Sigmund, vagy a portyázó törökök elvegyék, Egerbe szállítani.

Dobónak erélyes buzgalma azonban nem sok idő múlva azon eredményre vezetett, hogy az erőszakos tizedelfoglalások szünni kezdtek, s a főurak saját birtokaikon kibérelték a tizedet, s ha a bérlizetéssel késedelmeskedtek, Dobó futárt kül-

¹⁾ Hatvani M. rajzok a magy. tört. 319.

²⁾ Expedít. regim. hung. II. 121. l.

dött többször rájuk, hogy fizessenek, úgyhogy 1548-ki számadása szerint ily futárookra 206 frt kiadás tétetett.

Dobó az első számadási évben, mely 1548. júl. 20-tól 1549. febr. 5-ig terjedt, a vár jövedelmeit minden ellenőr közbejötté nélkül kezelte.

A gabonából és bányából a tisztek és szegődményesek természetbeni járandósága kiadatván, a többi eladóvá tétetett; azonban itt újabb nehézség merült fel, mert az eladás kellő mérvben nem sikerült; s készpénz hiánya miatt kénytelen volt a király 1549. jan. 23-án kelt leiratában megengedni, hogy Dobó a várőrséget havi díja fejében, meghatározott árban gabonával elégítthesse ki.

A várjövedelem igen jelentékeny részét képezte a tizedbor. Forgács Ferencz egykorú író azt jegyzi meg. (70. l.) hogy az egri püspökségnek a számtalan bortizedekből végheletlen, s majd hitelt fölül haladó mennyiségű bora volt. Valóban már az 1548-ki rendetlen viszonyok között is a borjövedelem 14,538 köbölre ment, melyből tisztí fizetések, eladások, házi szükséglet és a vár vidékén tett kimérések után is 325 hordóban 8520 köböl maradt meg.

Miután e korszakban a hazai végvárak fentartásánál a *tizedborok kimérése* jelentékeny jövedelmet adott; a minthogy Egerben 1551-ben a 17,913 frt összes készpénz jövedelemmel, a borkimérésből 5400 frt s így annak majd egy harmada jött be, nem lesz érdektelen ezt megösmertetni.

Az egri püspök mint földesúr, jobbágyi birtokain szabad bormérési joggal bírt, miután azonban az egri vár számadásai azt mutatják, hogy a vár jövedelme gyanánt akár földesúri kilenczed, akár papi tized után beszédett nagy mennyiségű bor nem csak a püspöki jobbágyhelyeken, hanem azokon kívül is, az e vár fentartására rendelt megyék területén kényszer útján a községek által kiméretett, e bormérést a földesúri jogtól meg kell különböztetnünk.

Az e korban forrongó belviszályok s a török foglalás terjedése miatt a várak jó állapotban tartása a kir. kincstárnak tetemes kiadásokba került, annyal inkább, mert a hadi segélypénzek rendetlenül folyván be, a várőrségeket rendesen fizetni nem lehetett; s Egerben — mint látjuk — különösen nagy mennyiségű bor halmozódott össze; melynek feleslegét befogyasztásra eladni nem lehetett; külföldre kereskedés útján kivitel pedig a réveken, vámokon szedett díjak és a harminczad fizetése által igen meg volt nehezítve, s e mellett a háborús viszonyok között, a külföldi kereskedők életüket s árúikat veszélynek kitenni nem merészelték. Azon ezélből tehát, hogy a várak fentartása a hadisegély emelése nélkül biz-

tosíttassék, s a várpinczékben heverő sok bor értékesíttessék, felsőbb intézkedés folytán szokásba jött, miszerint a királynak az egész országban szabad korcsmáltatási joga lévén, a községek népességökhöz képest aránylag rájuk kivetett bormennyiséget a szabályozott áron kimérni tartoztak, s ez eljárás 1604-ben már mint bevett országos szokás említettik.

A kimérés következő módon eszközöltetett: mérési időszakok voltak: farsang, husvét, pünkösöd, Margit vagy Jakab, s Demeter napok és karácson, s némely község, a fennmaradt adatok szerint, évenként csak két vagy három ízben tartozott volna a kimérést teljesíteni; ez azonban meg nem tartatott, hanem a községre rákényszerítetett, hogy évenként minél több hordó bort mérjen ki. E borokat a községek az egri vár pinczéjében atvenni s elfuvarozni tartoztak; a hordó tartalma megmértetett, seprőre minden 16 pintből egy leszámított, s a tiszta bor ára pintenkint meghatározatván, az ennek alapján kiszámított összeg a vár udvarbirájának beszolgáltatott.

Ez igen nagy teher volt a községekre, nem csak a gyakran rossz útakban távol vidékre fuvarozás miatt, hanem azért is, mert az egri várpinczében a borkezelés igen rossz volt; a községek egyre panaszkodtak, hogy a nekik átadott borok fele víz volt, e miatt elromlott, s ihatlanná vált, úgy, hogy az 1549-iki számadásokra tett kamarai észrevételekben az e miatt rossz hírben álló kulcsárt a kamara megbüntetni rendelte; azonban mivel az elromlás oka legtöbb esetben kitudható nem volt, a részben ki sem mérhetett bor árát a községek végre is kénytelenek valának egészen befizetni.

Alljon itt erre nézve egy példa. A nagy kúnok sok ideig Fráter György kincstárnok és váradi püspök hatalma alatt voltak, a ki ellen, míg élt, panaszkodni sem merészelték; hanem halála után mindjárt 1552-ki évi márcziusban már keservesen feljajdultak, hogy bár kiváltságaik értelmében ők kiméréssel nem valának terhelhetők, még is a püspök őket erre erővel kényszerítette, s e mellett nekik a legrosszabb borokat adta, úgy hogy az egy évvel ezelőtt kapott borok nálók most is megvannak, mert úgy megromlottak, hogy azokat meginni nem lehet, hacsak mérég helyett nem — nisi loco veneni, — mire Ferdinánd király el is rendelte, hogy a nagykúnokat ihatatlan borok megivására kényszeríteni nem lehetvén, nekik jobb borok adassanak ¹⁾.

E borkimérést nem csak Eger vára szomszéd vidékén, hanem távolabb a török hódoltság alatt élő községek is kénytelenek valának teljesíteni; mint Pest megyében: Kecskemét,

¹⁾ Bud. kam. Itár. circa supplicationes.

Kőrös, Czegléd, Szele, Kóka, Vacs, Gyón stb., ezenkívül Szolnok, Bala sz. Miklós, a nagykúnok, jászok s 5 kiskún község. Egy pint tiszta bor ára 5—10 denárig volt meghatározva, s így egy egri köből vagyis 15 pint bor ára 75—150 denárra ment.

Eleinte a vár tisztjei fizetésökbe kapott boraikat Eger várában Horváth Markó drabant tizedes által és a városban is kimérették; azonban ez, mint visszaélés, felsőbbbbségileg eltiltatott.

Ez eddig elősorolt jövedelmekből 1548-ban Dobó István kezéhez befizettetett 9632 forint 22 denár; ezenkívül az erőhatalommal mások által elfoglaltak becsértéke tett 4114 forintot.

A bevett pénzből fedeztetett: Dobónak, mint főudvarbírónak — provisor — fizetése 400, mint várnagynak és tisztársának Zay Ferencznek külön 600 forint fizetése; a várórség díja hat és fél hóra: 200 lovasnak havonként 3 forintjával 3900 forint; a 139 és 179 köztli számú gyalognak 2 forintjával 2146 forint; egy ágyúsnak 10 forint.

Ez egy ágyús fizetése mutatja, hogy mily hiányosan volt Eger vára az átvételkor felszerelve, mert Perényi Gábor itt csak egy 30 forintra becsült ágyút hagyott, s Dobónak kelle gondoskodni hadi szerek beszerzéséről; általa vétetett Bebek Ferencztől két taraczk, 32 prágai szakállas, Pattantynus Mártontól több csetneki szakállas, Panyth Györgytől több csetneki puská, vasgolyó Bebektől sugárágyúkhöz 400 darab, szakállásokhoz hat mázsa; lőpor Bebektől 32, ágyúpor Báthory Endrétől 12 mázsa, melyekre összesen 1127 forint adatott ki; ezenkívül a várbeli megpusztult épületekhez nagy mennyiségű fa és vasnemű szereztetett be, úgy, hogy a számadás szerint a pénztári maradvány csak 25 forint volt.

E jövedelem beszédése körül sok akadályal kelle Dobónak megküzdeni, leveleket, jelentéseket vivő futárok, küldönczök jártak-keltek a felvidékre, majd Pozsonyba, Bécsbe, s midőn ennek kellő sikere nem volt, gróf Salm országos főkapitány utasítása folytán Zay Ferencz 68 lovassal vonult Abauj megyébe, hogy az egri tizedeket a kassaiak által elraboltatástól megvédelmezze.

Ezenkívül, mihelyt Dobó elegendő számú várórséggel rendelkezett, a török részről a fegyverszünet ellenére, a várhoz tartozó jobbágyok ellen ismételve elkövetett rabló portyázásokat visszatörölni igyekezett; így történt, hogy 1548-ban Dobó és Zay várnagyok több török hódoltságbeli ráczevi polgárok és kereskedők holmijait elvették s Egerbe vitték, hol azok megvoltak mindaddig, míg a nagy ostrom alatti zavarok közben meg nem semmisültek. Ez eljárás miatt a budai pász a kir. udvarnál panaszt emelvén, 1548. okt. 15-én Ferdinánd

meghagyta Dobónak, hogy ily kalandoktól jövőre óvakodva, a törökkel a fegyverszünetet megtartsa ¹⁾).

Ez évi novemberben Dobó a királytól egy megbízatást nyert. Bányavárosi főkapitány Pukhaim Farkas hadnagya Koppányi György a Forgácsok jobbágyainak sok kárt okozván, a Forgácsok a károsított jobbágyokat összegyűjtötték s Koppányit kézre kerítvén, megölték. Ezt Pukhaim a királynak följelentette, ki is nov. 21-én Dobó Istvánt bízta meg, hogy egy káptalani tagot maga mellé vevén, tartson ez ügyben vizsgálatot.

Dobót vagyoni tekintetben ez évben nagy csapás érte. Láttuk fennebb, hogy Homonnai Drugeth György a Dobóra szállott Pálóczy-birtokokból az ungvári uradalmat erőhatalommal elfoglalta, s e miatt egymással éles viszálykodásban éltek; midőn tehát Dobó, mint egri várnagy csapataival a felvidékről a vár falai közé állandóan beköltözött, Drugeth ez alkalmat arra használta fel, hogy 1548-ik év nyarán Dobónak védelem nélkül maradt felvidéki birtokait: jelesen előbb Szerednye városát, azután a ruszkai curiát, majd Igetz és több falut fegyvereseivel megrohanta, Dobó birtokleveleit és más ingóságait elrabolta, egy jobbágyát felakasztatott, többeket pedig kifosztott; innét Pálóczy vára alá vonult s ezt ostrom alá fogván, az egyházat felgyújtotta s több faluval együtt kirabolta ²⁾).

IV.

Az 1549-ik évben, Eger várában, a jövedelemkezelésre nézve új rendszer lépett életbe.

Ferdinánd ugyanis adott ígéretéhez képest, zágrábi püspök és kir. korbátnok Oláh Miklóst 1548. nov. 28-án kelt levelével az egri püspöki székre emelvén, vele ez évi decz. 20-án a püspökségi jövedelmek kezelése és e fontos vár fenntartására nézve egyezsége lépett, oly módon: hogy mivel a lefolyt évek folytonos zavarai közben nemcsak a főegyház és püspöki palota, hanem maga a vár is hol egyik, hol másik trónvetélytárs által ostrom alá vétetvén, a sokszori égések miatt annyira megrongáltatott, hogy majdnem rombalommá vált, s e mellett e várban a törökök portyázásai miatt kellő őrséget tartani szükséges; ennél fogva kell, hogy e várban két várnagy lakjék, kiknek egyike a püspöki javak kormányzását vezető főudvarbíró is lehet; mind a két várnagy a püspök előtt esküt tesz

¹⁾ Expedít. reg. hung. II. 229. 1.

²⁾ Bud. kám. ltár. N. R. A. fasc. 805. n. 3. 4.

arra, hogy a várat védeni s a püspök halála után azt a királynak átadni s oltalmazni fogják. A főudvarbíró és egy királyi ellenőr egyező akarattal igazgassák a jószágokat, s a püspök nevében szedjék a tizedeket és a többi jövedelmeket. Az így beszédett közös jövedelemből fedeztessék a püspöki háztartás, várnagyok, alvárnagyok, ellenőr s több cseléd fizetése s asztaltartása. Az e kiadások után fennmaradó jövedelem békésebb idők bekövetkeztéig a főudvarbíró által három egyenlő részre fog elosztatni; egy rész a püspöké, másik rész a főegyház, püspöki lak és vár helyreállítására fordítatik, s erről a főudvarbíró és kir. ellenőr évenként számot adni tartoznak; a harmadik rész pedig a másik két várnagy, továbbá az ágyások, lovasság, gyalogság, örök és szolgák fizetésére szolgál; mivel pedig mindegyik várnagy alatt 100 lovas és 150 gyalog fegyveresnek, s így összesen 500 főből álló őrségnek kell lenni, a mennyiben e harmadrész jövedelem ezek tartására elég nem fogna lenni, a király a hiányt az országos hadi segélyből pótolandja, hogy így rendes fizetés mellett a várőrség teljes létszáma folyvást fentartassék; ellenséges ostrom esetére a király fog úgy az őrség, mint a hadi szerek szaporításáról gondoskodni. Végre mivel a pártosok rakoncátlanokodásai miatt három év óta a tizedek és más jövedelmeknek, az erőszakos elfoglalások elleni megvédésére és beszedésére 200 lovas sem volt elegendő: ehhez a király több fegyveres népet fog adni, s az országos főkapitányoknak meg fogja hagyni, hogy a tizedszedőket kellő segélyben részesítsék ¹⁾.

Ez egyezség értelmében Eger várába Dobó mellé kir. ellenőrnek az öreg Rokavy Sándor, ki elébb Mecskei István, a máramarosi sókamrák ispánja mellett volt hasonló hivatalban, kineveztetvén, hivatalát 1549. febr. 5-dikén elfoglalta, s Dobónak önálló kezelési számadása is e napig terjed.

Mindjárt ez év kezdetén Dobónak egy kellemetlen ügy merült fel a várőrség elmaradt régibb fizetése miatt, mely iránt a várőrség Oláh Miklóshoz folyamodott, hogy még mielőtt Eger várába bevonúlt volna, gróf Salm alatt 4 hóig szolgált, s az ez időre járó 1200 forintból csak 800 forintot kapott meg, kérte tehát az elmaradt 400 frt kifizetését. A püspök ez ügyet a pozsonyi kamarához áttévén, ez annak kifizetése iránt márcz. 26-án a fizetőmesternél intézkedett; azonban siker nélkül, mert ez ügy a király elé kerülvén, jún. 11-ki leirattal megengedtetett, hogy e célra Dobó a hevesmegyei rovásos adót behajthassa; de még ezzel sem lett vége ez ügynek, mert még

¹⁾ Pray Hierar. I. 216. l.

1551. máj. 13-dikán is e tárgyban a kamara a bécsi udvarral levelezést folytatott.

Dobónak kezelési teendői ez évben azzal is szaporodtak, hogy Eger szomszédságában, Heves megye határszélén, meredek sziklán épült s a püspökséghez tartozó Szarvaskő várát, mely eddig külön független várnagy alatt állott, kir. rendelet folytán 1549. márcz. 11-én elfoglalta és saját kormányára alá vette; itt várnagy a vitéz Szalkai Balázs, udvarbíró pedig Horváth Ferencz volt, s hozzá tartoztak: Bakta, Báthor, Boes, Deménd, Fedémes, Kerecsend és Szarvaskő faluk jövedelmeikkel; s jövőre e vár fentartására szolgáló kiadások Dobó számadásában rendes rovatot képeznek.

Míg Rokavy az új ellenőr a vár készletei és jövedelmei feltárazásával foglalkozott, Dobó teljes erélyvel a jövedelmek behajtásához látott, kik ezt elleneztek, azokat levelek által több ízben felszólította, sőt Fráter Györgyöt, a többszöri levelezés sikerre nem vezetvén, e tárgyban személyesen is felkereste. Szigorú eljárása még a király híveinél is ellene titkos ellenszenvet és irigységet támasztván, őt följelentették, minek következtében maga felutazott a kamarához Pozsonyba, s innét a királyhoz Bécsbe és Prágába.

Mielőtt útra indult volna, a tizedbárányok beszédese végett megbizottjait szétküldte; azonban mint tisztjárta Zay Ferencz máj. 17-ről a kamarához tett felterjesztésében jelenti, ezek a Tiszántúl a nádudvari és kischevesi kerületekbe be nem bocsátattak, sőt Fráter György embere Ispán Péter a kúnok tisztje által kikergettetek, mivel e kerületekben Fráter György a bárány- és gabonátizedet magának akarja beszédni. Az abaújmegyei tizedszedőket pedig a kassaiak elfogták s most is fogva tartják s Heyeze falut is az egyezség ellenére elfoglalták, mert Fráter György a kassai kapitányt ily eljárásra utasította; minek folytán Czéczei Lénárd kapitány kijelentette, hogyha ezer lovas vagy gyalogot kell is neki tartani, még sem fog ott rajta kívül más tizedet szedni. Ő ugyan — írja Zay — már megintette, de arra nem is válaszolt, sőt a kassai őrséget naponként új csapatokkal szaporítja; míg ő mitsem tehet, mert az egri várőrség egy része oda van Bebekkel, a másik rész pedig a vár őrzésére is alig lévén elegendő, kér utasítást.

E közben Fráter György a nagyváradi béke végrehajtását sürgetvén, e végett Ferdinánd 1549-dik év elején gróf Salm Miklóst, Nádasdy Tamást és több magyar főurakat nevezte ki kir. biztosokul, de ezek későn indulhatván el Nagyváradra, mivel időközben Fráter György Erdélybe visszament, a kir. biztosok mint Dobó vendégei, Egerben megállapodtak, s innét írtak ápril 24-én a királynak, s itt várták a további

utasítást; míg nem a király aug. 1-re tanácskozási helyül Nyirbátort tűzte ki, hol midőn összejöttek, gróf Salm utasításából Dobó 32 lovassal itt jelen volt.

Átalában hogy ez év mily terhes kötelességeket szabott Dobóra, ezt mutatja a királynak ez évi máj. 31-ről a kamarához intézett leirata, melyben elmondja: hiszszük, hogy az egri püspökség jövedelmeinek ügye s állapota, valamint azok csekélysége előttetek is ösmeretes; azt is tudjátok, hogy az egri várat kellő fölszereléssel ellátni, az egyházat és épületeket kijavítani égető szükség, s e mellett oly kevés most e püspökség jövedelme, hogy arra, a mi ott javítást vár, s a várórség fizetésére, püspök ellátására csak kis részben sem elegendő, mert a mi jövedelme van is gabonában s borban, ezeket pénzzé tenni nem lehet¹⁾. Ily viszonyok között a vár jövedelmeinek Rokavy által készített leltárából kitűvén, hogy a *jászok* a múlt évben a várba semmit sem fizettek, Dobó azonnal még februárban rendeletet bocsátott a jászokhoz, hogy évi tartozásukat ne Balassa Imrének, hanem neki, kinek hatalma alatt állanak, fizessék, s egyszersmind őket a vár jövedelméhez tartozó borok kimérésére is kötelezte. Ezért Balassa panaszt tett a kamaránál, hogy ő a királyhoz há ragaszkodása miatt Erdélyben szenvedett sok kára, várainak elfoglalása némi pótlásául nyerte egyebek között a királytól 1543. jan. 1-től kezdve a jászok 600 forint évi jövedelmét, s okot arra nem adott, hogy most ettől megfosztassék, sőt a jászokkal oly jól bánik, miszerint ezek írásban könyörögnek, hogy továbbra is alatta maradhassanak. Ennek folytán a kamara fölterjesztésére a király máj. 31-én kelt leiratában elrendelte, hogy Balassa ugyan a jászok jövedelmét akár közvetlen, akár Dobó kezéből továbbra is élvezze, azonban Dobót ne gátolja abban, hogy ő a jászoknál borokat kimérethessen, miután az egri várórség az egész vidék védelmére szolgálván, ezek fegyveres oltalma nélkül a jászoktól járó javadalmát ő sem élvezhetné²⁾.

Eger vára kormányzatában volt még egy intézmény, mely közelebbi felvilágosítást igényel, ez a *lovagtisztek intézménye*, mely némi tekintetben hasonlított a török hadseregénél szokásban volt szpahik rendszeréhez.

Láttuk, hogy a vár jövedelmeinek beszedése mily sok nehézséggel járt, s e miatt a várórséget sem lehetne rendszeren fizetni, a mi elégedetlenséget szült, s némelykor a várórségből egész kis csapatot kelle az ellenpártiak és a törököktől védelem végett a jövedelem beszedéséhez kiküldeni; ezenkívül a

¹⁾ Resolut. regiae, a bud. kam. ltárban.

²⁾ Expedít. regim. hung. II. 29. l.

beszedett terményeket sem lehetvén eladni, sok esetben a várórség ily természetmennyekkel fizettetett.

E körülmény adott alkalmat arra, hogy a várhoz tartozó faluk egy része a várórség jelesebb vitézeinek kiosztatott, kik az illető falukba menvén lakni, ettől kezdve a várban élvezett szolgálati havi díjt nem kapták, hanem a faluk jövedelmének egy része adatott nekik fizetésül, melynek arányához képest ők bizonyos számú lovasokat folyvást hadkészen tartani valának kötelesek. — E vitézek a régi összejárásokban tiszt — officialis — Tinódynál pedig »lovagtisztartó« néven említetnek. Kötelességök volt a jobbágyokat, falukat, jövedelmeket minden megtámadás ellen megvédeni, e végett szomszéd tisztjártaikat segítségül hívni, sőt nagyobb veszély esetében a várkormányzó segélyét is igénybe venni. Ha pedig a várórség hadjáratra kel, vagy a vár nagyobb erővel megtámadatik, a kormányzó várnagy rendeletére azonnal összes lovasaikkal tartoznak a várórséghez csatlakozni, s ez időre nekik minden lovas után két forint havidíj fizettetik; erre vonatkozólag írja Tinódy Eger ostroma első énekében: »az várhoz tartozó tisztartókat behivaták negyvenhat lovagokat«.

Hogy azonban a meghatározott számú lovasok tartása folyvást biztosíttassék, ellenőrzésül a vár főudvarbírája által e tiszték havonként rendes hadiszemle alá vétettek, s ekkor lovasaik száma följegyeztetett.

Kezdetben e tiszteknek a jobbágyokon elkövetett sokféle zsarolása több panaszra adott okot, némelyek közülök saját boraiknak kimérésére is kényszerítették a községeket; míg nem végre rendeletileg szabályoztatott, hogy a község nagysága s lovasaik számához képest mi az ő jövedelmi illetmények, melyen túl a jobbágyok sanyargatása szigorúan tiltott. Fizetésök következőkből állott: asztalpenzül 12 forint, kaszapénz minden jobbágytól 40 denár, évenként egy sertés vagy két egész szalonna vagy ártánypénz, vaj, sajt, s ezenkívül gabonafélék; más helyen Karácsony-, Szent-György-, Szent-Mihály- és Erzsébetnapra census, gabonatized, vagy ennek megváltása és a keresztyénségi pénz, s némely bírságok szabályozott összege stb.

Voltak ily lovagtisztek nemcsak Eger-, hanem Fráter György alatt a váradi vár kerületében is. Az 1552-dik évi nagy ostrom alkalmából behívott 10 lovagtiszt Heves megyében 14 községet birt, melyekben nyert javadalmakért 46 lovas valának kötelesek tartani; találunk ez időben ily tisztet nemcsak a püspökségi falukban, hanem Eger vára más vidékein is, mint Szolnok megyében, továbbá a Jászságban, Nagykúnságban, sőt a török hódoltságú részekben is, mint

a Kiskúnságon és Pest megyében, mint Kecskeméten és több falukban.

A hódoltsági vidéken a törökkel is sok összeütközés merült fel a jövedelmek beszedésénél. Mind a magyar, mind a török a föld népe által tett fizetésből és szolgálatokból tartotta fenn seregét, s a szegény jobbágy magyarnak is, töröknek is adózni volt kénytelen; azonban a túlságos zsarolásnak határt szabott azon körülmény, hogy a jobbágy, ha a túlzaklatást tovább nem tűrhette, szökve elköltözött békésebb vidékre, s kerülni kellett azt is, hogy az adózó fizetésképtelen nyomorúságba ne süllyesztessék. E miatt mindegyik azon igyekezett, hogy saját illetményét minél előbb, míg volt miből, s a másikat megelőzve beszedhesse, főleg mivel a hódoltsági vidék határvonala sem volt mindenütt pontosan szabályozva. Ezért olvasunk mindkét részről annyi panaszt, hogy egyik a másik jobbágycsapatát zsarolja; így történt 1549-ben is, midőn Tarnóczy Endre a fegyverszünetek megszegése miatti panaszok tárgyában a budai pasánál volt, ki neki szemrehányólag hozta fel, hogy az egriek most is zsarolják a császár tartományát, s közelebb egy a Dunához közel fekvő s a szultán hatalma alatt álló faluban az adót ő előle beszedték; hasonlóan a ráczkői jobbágyok panaszt tettek a portánál a miatt, hogy tőlök az egriek több özvegyet s árvákat fogságra hurczoltak. A pasa a jobbágyokra csak azért küldött törököket, mert másképp császárhoz adóját befizetni nem akarták, a mit ő elvett, arról számol, ha a hatvani Veli bég többet elvett, számoljon róla ¹⁾).

Ily erőlyes eljárás mellett 1549. febr.—decz. 31-ig terjedő időre bevételtett közös jövedelem 12,643 forint 15 denár, melyből fedeztettek a közös kiadások, ezek között Dobónak ez évben már 600 forintra emelt főudvarbírói fizetése, Rokavy ellenőré 200 forint, így a többi tiszték és cselédségé, melyek száma összesen 100-ra ment. Kézpénzfizetés csekély volt, hanem mivel a várnak legtöbb jövedelme természetmennyekből állott: a vártiszttség és a cselédség közös élmezést kapott a vár konyháiról. Erre nézve fel volt osztva, hogy kik és hányan étkeznek naponként Dobó, Zay és az aludvarbíró asztalánál az alsóbb tiszték közül, s mindegyiknél hány szolgál; és külön a közös konyháról kik nyernek naponként ellátást. Szabályozva volt, hogy naponként a tiszték és szolgálk részére hány kenyér és pint bor szolgáltatassék ki; ez évben kenyérré 1761 véka búza, bor 2052 köböl fogyott el, miből a fő- és aludvarbíró, cselédség és vendégek részére naponként 50, a szegődményesekre s napszamosokra 47, összesen 97 pint, mintegy 3 akó

¹⁾ Expedít. reg. hung. II. 120—121. l.

esett, a mi nem látszhatik soknak, mert — mint az ez évi számadásokra tett kamarai észrevétel megjegyzi — a főudvarbírókn kívül a többi személyzetnek vízzel nagyon fölelegyített bor adatott. Abrak ez évben kiadatott 2066 véka 40 darab lóra, mely között Dobónak volt nyerges lova hol 4, hol 6, hintós 4, kocsis lova 12, lovászainak 6—8, összesen 25—30 darab.

Az ez évi közös kiadások 2093 frt 41 denárt ténén, lett a közös maradvány 10,549 frt 74 d., mely a püspökkel való egyezés szerint három egyenlő részre osztatván, egy rész 3516 frt 58 d. a püspöknek kiadatott, a másik rész a várbeli építkezésekre, a 3-dik a várórség fizetésére fordított.

Mivel a várbeli lakházak egy része igen rossz állapotban volt, s ezenkívül új bástyák, malmok és árkolásokra volt szükség, az 1549-ik év tavaszán megkezdett az építkezés oly mérvben, hogy kőfaragóknak, kővágóknak, ácsok, asztalosok, üvegesek, tégla mesterek, fuvarosok, napszamosok, vas- és fa-neműekre 2338 frt, szakállas ágyúkhöz golyóvételre 506, összesen 2844 forint adatván ki, maradt 672 frt.

A várórség fentartására szolgáló harmadrész tett 3516 frt 58 d. ehhez járult az ez évi mind két hadi segélyből Pest, Solt, Csongrád és külső Szolnok megyékből beszedett 1595 frt, 76 d. a váci püspökség jövedelméből bevett 149 frt 97 d. s mivel még mindez elég nem volt, a kamarai pénztárból adatott pótlék 3855 frt 32 d. összesen 9115 frt 63 d. Melyből Zay Ferencz várnagyi 600 frt fizetésén kívül 200 lovas, 200 gyalog, ezek tisztjeik, dobosok, zászlótartók, s 3 ágyúmester díjába kiadatott összesen 8270 forint 34 d. s így a maradvány 845 forint 29 denárt tett.

A vár számadásában gyakran fordul elő: vár ifjai, főudvarbíró ifjai — adolescentes — kifejezés, ezeket *várpródok*-nak nevezhetjük, mivel ezek oly nemes ifjak valának, kik fegyverben gyakorlás végett a várban, díj nélkül szolgáltak, s itt egyedül ellátást és ruházatot kaptak ¹⁾).

V.

Az 1550-ik év igen mozgalomteltjes volt Dobó Istvánra nézve. Őt már 1549. decz. 18-án Bécsben, majd Pozsonyban találjuk, hova az öreg Rokavy Sándor ellenőrrel a számadások bemutatása végett négy kocsiival utazott fel. Pozsonyban, hol ekkor jan. 15. febr. 12-ig országgyűlés volt, töltötte ő gróf Salm Miklós hadi főparancsnokkal január, február és márczius hónapokat; s az egri várhoz tartozó tizedek ügyében adott

¹⁾ Budai kam. Itár Liber instructionum I. 43. l.

helyes felvilágosításai lényegesen előmozdították az 59-ik törvényzikk megalkotását arról, hogy a Fráter György által a király hatalma alól elvont Abauj, Heves, Ung, Zemplin, Szabolcs és Szolnok megyék területei ismét visszafoglaltassanak, s a papi tizedek lelkiismeretes fizetése elrendeltesék. Itt halotta ő meg a híres gazdag főúr Serédy Gáspárnak márcz. 1-jén történt halálát.

Midőn Dobó Egerbe visszatért, azonnal a tizedek miatt fenforgó több kérdés kiegyenlítéséhez látott, megkereste levelével Fráter Györgyöt Erdélyben, Czeczei Lénártot Kasán, Patócsy Ferenczet és Losonczy Antalt Zaránd megyében; ezenkívül egy sziráki malom végetti peres ügyben az ő utasításából Dersi Ferencz püspökségi ügyész egy kanonok kíséretében a borsodmegyei törvényszéken Miskolczon több ízben megjelentek.

Ugyanezen országgyűlésen a protestáns követek sérelmi hangon sürgették, hogy mivel három protestáns pap azon ürtügy alatt, mintha éretnek tanokat hirdetek volna, elfogattatván, Egerben őrizet alatt tartatnak, ezek nyilvános vizsgálat végett Pozsonyba hozassanak midőn tehát Dobó Egerbe megérkezett, márcz. 18-án három fegyveres őr kísérete mellett e papok Bécsbe vitettek, honnét máj. 23-án visszahozatván, szabadon bocsáttattak.

Úgy látszik, a tizedek körüli szigorú eljárása által maga ellen zúdtott ellenségei részéről az országgyűlés folyama alatt tett titkos följelentésekben kell alapját keresni annak, hogy a király 1550. ápril 16-án kelt leiratával a pozsonyi kamarának meghagyta, hogy mivel Egerben az egyház, vár, laklázak s erődítési építkezésekre Dobó kezéhez a jövedelem egy harmadának fölhasználása utalványoztatott, s hogy e részben ez ideig mi történt, nem tudatik, a kamara tehát ez ügyben vizsgálatra biztosokat küldjön ki.

Hogy a biztosok kik valának, mikép jártak el, s mi jelentést tettek, nem tudatik; azonban ez évi nov. 24-én a király ismét egy leiratot intéz a kamarához, mely szerint értésére esett, hogy Dobó a vár főjövödelmét tevő tizedek eladásá, és a várban, fölösleges egyének fizetésben tartása által magát gyanússá tette; sőt más egyéb dologban is, nem figyelve a mellé adott királyi ellenőrrre, kinek jelenléte nélkül a kiadott utasítás szerint semmit tenni, eladni, elintézni nem szabad, a kezelést károsan folytatja; e helytelen eljárás miatt a király Dobó irányában neheztelését nyilvánítja; s mivel az is értésére esett, mit már 1549. szept. 5-ki leiratában is említett, hogy Rokavy Sándor mostani ellenőr előregedvén, hivatalának kellően meg nem felelhet: meghagyja a kamarának, hogy Dobó mellé ellen-

őrül tekintélyesebb s tevékenyebb egyént rendeljen, s az eddigi kezelést megvizsgáltatván, arról jelentést tegyen ¹⁾).

E közben mivel a törökök a fegyverszünet ellenére a király jobbágyait szerfölött sanyargatták, zsarolták, sőt gyilkolták is: Várdai Pál esztergomi érseknek e miatt a királynál tett panasza folytán a portára küldött követségnek az lett eredménye, hogy a budai kadi és a szegedi szandzsák bég biztattak meg a szultán által, hogy a király biztosai közbejöttével az e miatti panaszokat vizsgálják meg. A kinevezett biztosok sok levelezés és kölcsönös védlevél kicserélése után 1550. jan. 20-án Bátorkesziben összejöttek, azonban már márcz. 1-én a további eljárást máj. 1-re elhalasztották, s az összejövettel helyül Gyöngyös városa tüzetett ki.

Ferdinánd biztosai máj. 4-én meg is jelentek Egerben, s innét máj. 9-én indultak Gyöngyösre, s ugyanekkor Dobó több tisztet küldött szét, hogy a kir. biztosok részére a törökök ellen ezek rablásai iránt a vidéken tanúkat szedjenek, azonban a biztosok Gyöngyösről máj. 17-én eredmény nélkül visszatérvén, Egerből jelentették az országtanácsnak, hogy mivel a törökök rablásai oly veszélyessé váltak, miszerint a török biztosokkali érintkezéstől ők magok is tartanak, személyes biztosságok iránt tétessék intézkedés, s eljárásukra nézve adassék nekik utasítás. Erre júl. 12-én az országtanácstól Egerbe újabb utasítás érkezett, s a jobbágyok utasítva lettek, hogy panaszaikkal a biztosok előtt megjelenjenek, s a biztosok védelmére szükséges haderő egybevonása végett gróf Salm megkerestetett. Azonban a bekövetkezett aratási munka miatt a panaszokdoló jobbágyok meg nem jelenhetven, mivel a török biztosok is elmaradtak, a bizottság szétoszlott, s jelentésére a király az értekezletnek alkalmasabb időre elhalasztásába beleegyezett ²⁾

Mivel azonban a budai pasa és a szegedi szandsák az egyezkedések folyama alatt nagy hangon folyvást az egrieket vádolták fenyegetések között a béke megszegésével; júl. 9-én az országtanács felhívta Báthory Endrét, hogy mivel vett hírek szerint a törökök, az egriek kihívása folytán, Eger várát ostromolni, vagy vidékét pusztítani szándékoznak, a vár kellő őrséggel ellátása s a vidék védelme iránt erélyesen intézkedjék. Ugyan e napról adatott ki parancs Dobó és Zay egri várnagyokhoz, hogy a törökök a portánál naponkint panaszokdolnak, miszerint az egriek legközelebb a török végvidéken s a hódoltsági jobbágyok ellen temérdek zaklatást, kárt és mél-

¹⁾ Resolut. regiae, budai kam. ltár.

²⁾ Expedít. reg. hung. II. 169. 178. l.

tatlanságot követnek el, annyira, hogy a király követeinek Konstantinápolyban előmutatták azon 8 vagy 10 egri katonát, kik ily alkalommal fogságba estek, s kiket Rustán pasa ki is végeztetett; s mivel e szerint legelőbb is az egriek szegték meg a fegyverszünetet; ha ezek megbüntetését a király mellőzi, gondja lesz a pasának ezt vagy Eger ostromlásával, vagy vidéke pusztításával megtorolni; hogy tehát erre a töröknek ürügy ne szolgáltatassék, mint már előbb, úgy most is meghagyja az országtanács az egri tiszteknek, hogy ily eljárástól szigorúan óvakodjanak; — ugyanekkor az országtanács a királyt sürgetőleg fölkérte, hogy Eger vára a vidék érdekében a török ellen minél előbb kellő számú őrséggel elláttassék ¹⁾

Ezután mivel híre jött, hogy a vidéki jobbágyok nemcsak a török, hanem az egri tisztek által is sanyargattatnak, az országtanács júl. 20-án újlag szigorúan meghagyta az egri tiszteknek, hogy mivel a budai pasa újlag nagyon panaszkodik, Mustafa szegedi szandzsák pedig azzal fenyegetőzik, hogy újabb fegyverszüneti egyezkedéskor ellenök zsákmányszedés fejében kártérítésül igen nagy összegű követeléssel fog föllépni: ennek folytán bizonyosnak tarthatják az egriek, hogy a minék a fegyverszünet alatt a töröktől általok lett elvétele a közelebbi alkudozáskor ellenök bebizonyíttatik, annak visszaadásáért személyökkel s vagyonukkal felelősökké tétetnek.

Ez évben Dobó hivatalos teendőit a *szolnoki vár építése* is nagy mérvben szaporította. Megtudván ugyan is kémei útján, hogy a török a Tiszán azért akar felhajózni, hogy Szulejmán parancsára Szolnokon, mint a Zagyva és Tisza egybeszakadásánál erre igen alkalmas helyen, várat építsen, 1550. márcz. 11-én, a Heves, Zemplin, Ung, Gömör, Borsod, Torna, Beregh, Máramaros, Ugocea, Szathmár, Szabolcs, Szolnok és Kraszna megyei nemességet törvényszékre és tanácskozásra Egerbe összehívta. A gyűlés e hír hallatára az oly közlől fenyegető veszély nagyságát belátva, közelhatározás folytán fölterjesztést intézett Várday Pál érsek helytartóhoz, hogy mivel Heves megye a törökök torkában fekszik, s a szegény jobbágyság a török hatalma alatt állván, kénytelenek naponkint Budán, Pesten és Hatvanban szolgálni, s egyúttal a törökök terveit kitapogatva, ide jelenteni szokta; közelebb is közlők néhány biztos kém azon hírt hozta, hogy a törökök a táborukban lévő ráczokat levitték Belgrádba, s innét hajókon a Tiszán fölevezni akarnak azon szándékkal, hogy Szolnoknál erős várat építsenek, s e czélból már Szegeden sok fa össze van hordva, hogy így hat nap alatt öt ezer lovasnak elegendő

¹⁾ Expedít. reg. hung. II. 172—4. l.

várat készítsenek, a mi ezen és a tiszántúli vidék végromlására vezetne: kórik tehát, hogy torjessze elő sürgősen a királynak, miszerint e vár építésében a törököket előzze meg, s emeljen véderősséget Lengyel-, Morva- és Erdélyországnak is oltalmára ¹⁾.

E fölterjesztésnek azonban csak annyi sikere lett, hogy a király meghagyta Báthory Endrének, miszerint további intézkedésig Szolnoknak a török által czélbavett megerősítését fegyveres erővel is meggátolni igyekezzék. Ennek folytán Báthory útasította a felső megyéket, hogy a nemesség ötöd, a jobbágyoknak pedig huszad része fegyver alá álljon s az egri vársapatokkal egyesüljön; de e felhívás kívánt eredményre nem vezetvén, újra összehívta Báthory a megyéket s elhatározta, hogy minden 40 jobbágy után egy lovas tartassék a megyék költségén, Báthory alatt, két hónapon keresztül, hogy ezekkel, valamint saját és Horvát Bertalan s az egri vár lovasaival megvédezhessék e vidék addig is, míg a király e részekre nagyobb haderőt fog küldhetni.

Az országtanács erről a királyt jún. 17-én értesítvén, kiemelte sürgető szükségét annak, hogy nem csak hogy Szolnok minél előbb megerősíttessék, hanem e vidéken nagyobb haderő összpontosíttatván, ez az egri várőrséggel képes legyen a fegyverszünet alatt is nyíltan portyázó törökök pusztításainak, a vidék védelme érdekében, sikerrel ellentállani. A királynak erre adott válasza csak annyiból állott, miszerint nem hiszi, hogy ez időben a török a fegyverszünetet felbontsa, s így nem is tétetett más intézkedés, mint, hogy az ország főkapitányai gondos vigyázatra felhívtak.

Azokban a folyvást szállongó hírek főleg két török tábori szökevény előadása s az egri tisztek újabb jelentése által mindinkább megerősödtek arra nézve, hogy a török Eger és Szolnok ostromlására törekszik, s e vidék felé mindenféle hadiszereket útnak indított, a pasa pedig Budáról nagy sereggel Földvár felé elindult, hogy ehhez közel Apostagnál a Dunán átkelvén, a Duna-Tisza között fölfelé vonulása közben több haddal erősbulve, nevezett helyeket véletlen meglepje. Ennek folytán az országtanács auguszt. 8-ról gróf Salm és Báthory Endre főkapitányokat újlag figyelmeztette, a Bebekeket, Homonnaikat, Balassa Sigmondot, Losonczyt, Perényi Gábort pedig útasította, hogy a törökök e czélbavett hadjáratát teljes erővel meggátolni igyekezzenek. Másnap aug. 9-én az ország-

¹⁾ E gyűlés idejét Pray Epist. proc. II. 179. l. 1549-re teszi, azonban az Expedít. reg. hung. II. 166. lapon közölt levél szerint ez 1550-ben történt.

tanács a királyt erről azzal értesítette, hogy mivel az egri vár, a várnagyok jelentése szerint, élelem, lőpor, ágyúk és őrséggel kéllően ellátva nincsen, ezekről sürgősen szükség gondoskodni; ágyúkat, ha másutt nem volnának, lehetne Bébektől kérni, a Pápaú szükségtelen spanyol gyalogságot Egerbe át-helyezni, s mivel nem csak hírek, hanem a Konstantinápolyból visszatért követ előadása szerint is a töröknek Belgrádnál több mint száz hajója áll készen, ezek ellenében a Sélyén szolgálat nélkül lévő magyar naszádosokat Komáromban hajókkal ellátni, hogy a török e hadi készületei mozgalmak láttára e hadjárattól visszariasztassék, s ellenében azért is szükség minden előkészületet megtenni, mivel tények igazolják, hogy a barátság színe s a fegyverszünet alatt is a török már sok kárt okozott. Ugyan e napon hasonló értelemben rendeletet intézett a kormánytanács gróf Salmhoz, kit egyúttal Nádasdy és Batthyányval együtt a teendők fölötti tanácskozársra Pozsonyba felhívott.

E közben az egri várnagyok júl. 9-ről a fegyverszünet megtartása iránt hozzájuk intézett rendeletekre mentő választukat az országtanácshoz fölterjesztették, előadván, hogy a fegyverszünet török részről mily sok esetben megszegettett fegyveres portyázások, rablás, fosztogatás és számos jobbágy fogságra hurezolása által, mire az országtanács aug. 19-én kelt leiratában mehetségeiket azon útasítás kíséretében fogadta el, hogy a törökök mozgalmát jövődöre is szorgalmasan ki-kémlelvén, arról azonnal tegyenek jelentést.

A pozsonyi hadi tanácskozmány ezalatt összeülvén, elhatározta, hogy Szolnok megerősítése azonnal munkába vétessék, s ennek gyors és erőlyes végrehajtásával gróf Salm főve-zért bízta meg ¹⁾.

Salm Pozsonyból haza sietett Egerbe, hol erőlyes intéz-keéseket tett. Ő maga a királyi sereggel Egerben maradt, s itt várta a főurak, nemesség és felső megyék csapatai meg-jelenését. Rendeletére Dobó és Zay az egri várőrséggel Szol-nok alá vonult, hova a szolnoki és felső vidékről rendelt mun-kások tömegesen kezdtek gyülekezni; Egerből pedig olasz kőfaragók, német és magyar kőművesek és ácsok küldettek át. Szept. 14-én Egerben Sbardellato Agoston váci püspök és Teuffel Rézmán csapataikkal megérkeztek; majd ezeket Lo-sonczy István, Bebek Ferencz, Perényi Ferencz követte; míg Báthory Endre a Bán Mihály kapitány alatt álló saját had-erejét Nyáry Ferencz és az alsó megyék hadaival növelve a Tisza mellett Roff és Abádszalóknál, előőrseit egész Fokorúig

¹⁾ Expedít. regim. hung. II. 146. 192—198. l.

lenyujtva, táborba szállott, úgy hogy Szolnok vára építése vé-delmére Salm és Báthori alatt tízezerre menő sereg gyült őssze.

Gróf Salm a váci püspököt helyettesül hagyván, szept. 25-én Egerből Losonezy és Teuffel hadaival elindult, s Bátho-rit roffi főhadiszállásán meglátogatta, hol vele értekezvén, a hadjárat tervét megállapították, s elhatározzák, hogy Szolnok-vár várnagyaivá Zay és a jeles ifjú Balassa János, a költő Bá-liutnak apja, s Dobónak leendő sógora neveztessek ki. Innét Salm Szolnokra ment, hol ezalatt az egri őrség bevonulván, Dobó, Zay és Aldana Bernát felügyelete s olasz építők veze-tése mellett szept. 10-én az építés megkezdett; a nagyszámú ígás és kézi munkás a nagy várarak, a kőműves és ács az épü-letek készítésével foglalkozott; s hogy a vár víz által egészen körülvétessek, a Tiszából a Zagyvába egy új medert nyitot-tak, melynek kihányt földjét és hantokat fűzfa fonadékok közé rakva, ily módon 8—9 ölnyi magas falat emeltek, úgy hogy a várból egy háznak fedele se lássék ki, a négy szögletbástyák hat-ol szélességben építették, a várnak csak egy főkapuja hagya-tott; ezenkívül egy holtives ajtó volt, mely a Tiszából vízhor-dásra szolgált, a vár maga oly téres, hogy benne négy ezer ember könnyen elférhetett.

Szolnokról visszaindulván Salm, a megbetegedett Bátho-rit Abádról magával Egerbe vitte ¹⁾.

E korszakban a törökök portyázásai és a belzavarok miatt az utazás hazánkban veszélyes lévén, szokás volt, hogy főleg a vitézi rendhez tartozó utasok kíséretökkel együtt a vá-rakban kerestek szállást; erre a törökkel szomszéd Eger vára vidékén még nagyobb szükség lévén, Eger vára folytonos *ven-déglátás* színhelye volt; főleg pedig a jelen évben.

Már januárban mint vendégek megfordultak itt a Révay fiúk, Bódy Gáspár, Dobó Domokos az István testvéröccse, s Bajomi Ferencz; februárban Aldana Bernát spanyol kapi-tány, és Bornemisza Benedek; márcziusban Ugronovics Hor-váth, Devecsery Ferencz, Török János a Bálint fia, s Tahy Ferencz; májusban; a törökkel alkudozás végett Gyöngyösre rendelt kir. biztosok: Ugronovics Horváth, Szentpétery János, portai követ Tarnóczy Endre, Bakody János és Jakab deák, kik máj. 17-től július elejéig itt várták további eljárások iránt a felsőbb utasítást; itt voltak még akkor is, midőn júl. 6-án éjjel eget, földet megrázó égi háború keletkezvén, a villám az egri harangtoronyba három ízben lecsapott, s azt úgy meg-rongálta, hogy holyrehozása háromezer forintba becsültetett;

¹⁾ Verancsics munkái VII. 107—109. 118. 129. l.

itt volt júniusban a leleszi prépost, továbbá Zinthay Pál, Verébelyi János, Mecskey István, Perényi Ferencz, Tahy János stb.

Szeptemberben a Szolnok elfoglalása iránti előkészületek alatt 8-án ide jött Bán Mihály, a Báthory Endre hadainak kapitánya; 11-én pedig meglátogatta Dobót Salyok Balázs, ki a várszámadásokban ekkor már mint Dobó ipa említetik, bár a menyekző — mint látni fogjuk — később tartatott meg; s itt igen szíves ellátásban részesült; innét indult 16-án Szolnokba Teuffel Rézmán, ki a számadásban csak Ördög ur — dominus Diabolus — néven említetik; itt volt 18-án Losonczy István, majd Sbardellato váci püspök nagy kísérettel. Báthory Endre főkapitány roffi táborában megbetegedvén, 27-én Egerbe jött gróf Salm hívására, s ettől kezdve nem csak a betegen fekvő Báthory, hanem Losonczy, Tahy, Sbardellato, Ördög Mátyás, Bebek Ferencz és mások többen Eger várának állandó vendégei voltak. Ezalatt gróf Salmhoz kir. küldöttek érkezvén, mind e vendégeket a Szolnokból október 1-én hazatért Dobó okt. 10-én az egri papokkal együtt, a várhoz tartozó tárkányi diszkertben megvendégelte, s e fényes lakománál játszott zenészeknek a várszámadások szerint egy forint fizette. — Báthory egészsége helyreállván, okt. 18-án eltávozott Szolnokba, Teuffel vagy Ördög Erasm kapitány azonban tovább is itt maradt.

Ezalatt az építés Szolnokon nagy erővel gyorsan haladt elő, s az új várnak rendes őrséggel ellátásáról kellestevén gondoskodni, ezek és az építőmesterek s munkások fizetése végett a kir. fizetómester Fuchs Mátó okt. 25-én Egerbe érkezett, s innét 28-án Sukán János számtisztet posztóval és pénzzel előre küldvén, 30-án maga is Szolnokra elment.

Mind e vendégek az egri várban fegyvereseikkel, s szolgálóikkal gazdag ellátásban részesültek.

Szolnok elfoglalása s erődde építési munkája igen nagy érdeket keltett az országban, főleg a kormányfőrfiak körében, úgy hogy az építés alatt részint gróf Salm, részint Báthory a munka előhaladásáról Nádasdy Tamás országbíró minden nyolczad napban levélben — melyek egy része korunkig fennmaradt — értesítették; s ugyan-e levelekből látjuk, mennyire megzavarta a törököket az, hogy Szolnok elfoglalásában a magyarok által váratlanul megelőztettek ¹⁾.

Dobó és Zay Szolnok elfoglalásakor az egri várban nélkülözhető fegyvereseikkel és szolgálóikkal szept. 14—30-ig Szolnokon tartózkodtak, velük volt két ágyúmester Prágai József

¹⁾ Pray Epistolae Proo. II. 93. 205—16. 1.

és György, legényeikkel, javított fizetés mellett; ugyan itt volt Aldana Bernát is. Zay várnagy szept. 24-től kezdve állandóan Szolnokra tette át lakását; majd okt. 1-én Nagy Balázs kapitány, egy dobos és zászlótartó s 83 közvitézzel gróf Salm rendelkezére átment Szolnokra, kiket okt. 28-án Nagy Imre százada váltott fel.

E mozgalmas időben Dobó nagy figyelemmel kísérte a törökök hadi készüléseit. Már máj. 1-én volt nála egy török kém, kit egy 25 d. értékű dárdával és 1 frt 32 kros paizsszal ajándékozott meg. Ezenkívül saját kémei jún. 12-én Belgrádba, Drinápolyba mentek, s az innét vett hírekkel Bécsbe a korlátnokhoz és a főkapitányhoz azonnal két várapródot felküldött; majd kémjei Budára, 16-án Szeged felé, júl. 23-án ismét Belgrádba, s a budai pasa Földvár felé készülődésekor szept. 9-én Budára, s szept. 15-én Hatvanba jártak hirt fogni s vinni a török mozgalmakról. Ez éber gondoskodásnak lehetne köszönni, hogy a szolnoki várépítők a törökök által véletlen meglepetésnek kitéve nem voltak.

Midőn látta gróf Salm, hogy Szolnok megerősítése oly sikerrel halad előre, hogy az nem sok idő múlva be fog végeztetni, Zay mellé másik várnagynak Balassa Jánost alkalmazta s ez új várnak felszereléséről gondoskodott. E végett megkereste és pedig jó eredménnyel Serédy Györgyöt, ezenkívül Eger vára nélkülözhető élelmi készletéből gabonát és lisztet 1073 vékát, 268 frt értékben oda átszállíttatott.

A várépítés Szolnokon nagyobb részben bevégeztetvén, Báthory nov. 12-én visszajött Egerbe, s itt mulatott Sbardellato, Losonczy István, Balassa Sigmond és Ördög Erasm társaságában nov. 16-ig. Ezután nov. 21-én megérkezett a püspök titkárja Zerdahelyi Máté szepesi kanonok, kit Oláh Miklós korlátnok Augsburgból, hol ekkor tartózkodott, küldött le Egerbe, némely papi tized miatti ügyek elintézése végett; s mivel gróf Salm a szolnoki új várba Zay Ferenczet rendelte várnagynak, s ez ide átköltözött, Zerdahelyi nyert felhatalmazásánál fogva helyébe egri várnagygyá Mecskey Istvánt nevezte ki, 1551. jan. 1-től kezdve folyó fizetéssel, ki decz. 24-én fegyveresei kíséretében Egerbe meg is érkezett.

Azonban sem Dobó erélyessége, sem az országgyűlés intézkedése a tizedszedés körüli hatalmaskodásokat teljesen meg nem szüntethette. Így ez évben is a kishesvi kerületben Tetétleni Pál tizedszedő a helyszínére kimenvén, itt a Fráter György emberei neki az összeírást meg nem engedték, sőt több faluból kikergették, úgy hogy a tizedszedő kénytelen volt működését 12 lovas fedezete alatt teljesíteni.

Szolnok vára fölépítésével gróf Salm és Dobó megújít-

ván felterjesztéseiket az iránt, hogy a szolnoki és egri vár kellő számú löszerekkel elláttassék, ennek végre az lett eredménye, hogy e várakba ez év vége felé több ágyú, taraczk és más hadiszer küldetett, s a király 1550. decz. 8-án Augsburgból kelt leiratával meghagyta a kamarának, hogy a Pozsonyba érkezett ilyenmű hadiszereknek Egerbe és Szolnokra szállítása költségei kifizetéséről gondoskodják.

A szolnoki vár építése mellett Dobó Egerben is folytatta az annyira szükséges építkezést, mire ez évben közel öt ezer forint állott rendelkezésére. A felüemelt, maklári, czeplédi és kistályai bányákból nagy mennyiségű követ vágotott, ezenkívül sok téglát, fanemüeket s ajtóborításra 853 darab vaslemez szerzetett be; s midőn aug. 9-én az ellenőr Bécsben járt, itt vásárolt 1200 olyan szeget, melyekkel a nagyobb palotában a mennyezetet a gerendákhoz erősítették. Építették egy díszes új ház is, híhetően Dobó várnagyi lakásául, melyhez és más javításokra kihúzott ablak ön hat mázsa véttetett; a többi épületeket bővítették, javították, a nyári villámütés által okozott károkat lehetőleg helyrehozták, s a püspöki egyház tetejét igen díszes mázos cseréppel befédtek.

A vár erősítéséhez ez évben keletkezett az építőtéréről elnevezett Dobó bástya, melyről Tinódy így ír: közel napnyugotra egy torony vagyon, Ahhoz közel egy erős kőbástyája, kit jó Dobó István rakatott vala.

Az ez évi sok építkezést igazolja az, hogy a vár számadásai szerint olasz kőfaragók és kőművesek ápril 9 — nov. 20-ig, ácsok két pallérral 1549. decz. 14 — 1550. okt. 24-ig, asztalosok négy segéddel nov. 23-ig, valamint üveges és löcsei Lőrincz mester mázoló egy hónapig dolgoztak.

Az építés általában szilárdul és jól eszközöltetett; ajtók, ablakok olajos festékekkel befestettek, s különösen szokásban volt a fasindeles tetőknek olajos festékekkel bemázolása; legkedveltebb volt a zöld szín, melyhez a nagy mennyiségű krispán gyantárral — firnaisz — kevertetett; a sindelfestéshez két festékfőző üst és 10 mázsa olaj használtatott fel.

Nem hagyta Dobó figyelmen kívül a várbeli hadiszerek szaporítását sem; így ez évben két darab prágai szakállas ágyút vett 6 frton, ezekhez 3400 golyót, melyekből 200 darab ára egy forint volt; aug. 10-én Báthory Endre is szállított ide több puskát és ágyút, de ezeknek, valamint a Pozsonyból hozottaknak száma följegyezve nincsen. Ezenkívül ostromkor használni szokott tűzszererekhez sok anyagot beszerzett; ilyen volt több kíta kender, czérna, ezer darab csupor s 145 frt értékű kén és szurok.

Hogy mily elhagyatott s pusztulásnak indult állapotban

jött át az egri vár Dobó kezére, s több év alatt az itteni építkezés körül kifejtett szorgalom mellett is még mily sok volt a teendő, azt megítélhetjük az 1550-ben egri kanonoknak kinevezett Verancz Antal szept. 28-ról Oláh Miklós püspökhöz írt leveléből, mely a várbeli épületek állapotát következőleg rajzolja elének: Egernek régi alakjából semmi sem maradt meg, minden borzasztó, undok, szomorító: a vitézek féktelen kitörése itt mindent elrútított. A nép annyira lehangolt, oly rettegésben van, hogy a holnapot se igéri magának. Bár merre nézek, mindenütt fegyveres nép, romok, rémülés, megbántás, sértés, ragadozás, veszély s kétségbeesés. A várban a püspöki palotának teteje, néhány ablaka, s egy kamrája, mely kisebbre véttetett, van meg; az egészből sok hiányzik. Az egyházon eddig még majd semmit se dolgoztak, kivéve a tetejét, melyet most végeztek el; a többi toldalékjait s ragasztásait szegletbástyává változtatták, mely a nyugoti oldalon a káptalan háza felől emeltetett, azonban erős és az egész várat igen jól védő alkotmány. A pompás és nagy konyhát is bevégezték, s építettek egy díszes külsejű alházat. A vár többi részét a bástyázatok, szeglettornyok, halmozott dombok, omladékok, őrség házai, istállók, színek, állások s több ily alkotmányok foglalják el, melyek körül vannak az ágyúk, tábori készletek stb. úgy hogy ha ide talál jönni a püspök, inkább fölteheti a sisakot mint a pásztorbotot, inkább öltözhethet mellvasba, mint palástba, mert inkább tábori ember lesz, mint egri püspök 1).

Ezalatt Szolnok vára építésénél száz meg száz kéz gyorsan forgolódott s az okt. 10-ki nagy lakoma után Báthory is ide akart sietni, ha őt Egerben egy közel nagy családi ünnepély vissza nem tartja, s ez: *Dobó István menyekzölje*.

Dobó István ez időben mintegy 50 éves lehetett, s hogy előbb is lett volna neje, erről a történelmi adatok nem emlékeznek. Élt ekkor hazánkban a szathmármegyei eredetű s Bács megyében nagybirtokos és híres protestáns Sulyok családnak egy jeles tagja Balázs 2), kinek nagybátyja Sulyok György 1528-ban pécsi püspök volt; maga pedig Sulyok Balázs II. Lajos alatt ezredes, utóbb Szapolyai párthíve, később Ferdinándhoz állott, s 1542-ben kir. főkamarmester volt; apja három jeles magyar-nőnek, kiknek mindegyike kitűnő férfiak nejevé lett; Anna a híres szépségű Balassa Jánosnak a költő Bálint apjának; Krisztina a nyugtalan Boeckay Györgynek, s anyja Boeckay István fejedelemnek; a harmadik, ki még a szülei család körében élt, Sára volt. Sulyok Balázs

1) Verancsics munkái VII. k. 114—5. l.

2) Budai k. Itár. Fasc. 336. n. 2.

ösmerve Dobónak jeles tulajdonait, s látva azon közbecsülést és szeretetet, melynek ő méltó tárgya volt, beleegyezett leánya eljegyzésébe, s Dobó Domokosnak, az István testvérének közbejárása folytán, ez évi aug. 13-án Sulyok Balázs Egerben Dobót meglátogatta, s mivel ez fontos hivatalát a Szolnok elfoglalására kellő előkészületek miatt csak egy napra sem hagyhatta el, szept. 11-én ismét vendége volt Dobónak, s hihetően ekkor lett közöttök az egybekelés napja elhatározva, miután időközben a várnagy lakásául szolgáló díszes épület is elkészült.

1550. okt. 17-én tartott Eger várában Dobó Istvánnak Sulyok Sárával fényes menyekzője, melyen jelen volt gróf Salm a főhadparancsnok, Báthory Endre főkapitány, Pető János főpohárnok, Losonczy István, Tahy Ferencz, Teuffel Rézmán győri kapitány, Sbardellato váci püspök, Perényi Ferencz, Nagyváthy János és többen mások nagy számmal. Hogy e napon tartott a menyekző, azt egy egykorú adat igazolja; jelesen az egri vár 1550-ik évi számadásaiban a borkiadási jegyzék 31-ik levele 2-ik lapján, a borkezelő tiszt emé feljegyzése olvasható: Okt. 17. Dobó István úr a várnak nagy piuczejéből saját lakodalmára — ad suas nuptias — felhozott egy hordó bort, mely kis mértékkel tett 73 köblöt; — a többi lakodalmi szükségletet Dobó sajátjából gazdagon kiállította. Így lett Dobónak neje Sulyok Sára, kiről Szamosközy azt írja, hogy testi és lelki tulajdonai s fedhetlen életével kitünő magyar nő volt, s kiről az egykorú Tinódy is »Eger ostromában így emlékezik: »ides hazájokban egri hősseknek, Jelesen Dobónak és Metskeinek... Szép asszony feleségek keseregnek.«

Azonban Dobó tevékenységének s családi édes örömeinek napjait ez év vége felé egy gyász esemény zavarta meg. Midőn Dobó 1548-ban Egerben letelepedett, gróf Salm Miklós országos főhadparancsnok is ez igen fontos végvárba tette át lakását, s mint a várszámadások mutatják, itt a közös jövedelemből saját háztartással bírt, innét járt Bécsbe, Pozsonyba hadi tanácsokat tartani, itt keresték őt fel a felvidéki és erdélyi kir. biztosok, itt tartotta gyakran tanácskozásait Báthory Endre főkapitánynyal; innét vezette erélyesen, s védte fégyveresen Szolnok vára megerősítését, s midőn ezt nem csak felépíttette, hanem őrséggel, élelemmel s hadi szerekkel ellátva Zay Ferencz várnagynak átadta, hihetően azon betegség, mely őt már ez évi júniusban is megtámadta, de melyből szerencsésen kiépült, a szélhűdés ez évi december vége felé Eger várában életének végét vetett, honnét holtteste nagy ünnepélyességgel Bécsbe fölvetvén, itt a szent Dorottya egyházában eltemettetett.

Végre felemlítendő, hogy ez évben a vár részére az összes gabonafélékből 12,122 véka jövéen be, mivel a fölösleget eladni nem sikerült, egy része serfőzésre felhasználtatott, s a várőrségnek is fizetésébe 417 forint helyett 1669 véka gabona adatott át.

Különbben a várőrség fentartása ez évben 17,902 forintba kerülvén, ez összeget alig sikerült fedezni; mert a múlt évi maradvány s ez évi harmadrész osztalék csak 4961 forint 37 denárta ment; az első rovásos adóból a hódoltsági megyékben bevétellett 830 forint 88 denár; a kamarától pótlék fizetett 11,069 forint 60 denár; a még ekkor is ezer forintot meghaladó hiány a püspöki egy harmad és az építési alapból vett kölcsönnel fedeztetett.

VI.

Alig hangzott el Eger vára falai között azon gyászének, mely gróf Salm Miklóst, Szécsy Tamás leányának Margitnak férjét koporsójába kísérte: ismét a kürtösök zenéje, a vígság örömszaja hallatszott e vár termeiben. Tisztársá példáját követte az új várnagy Meeskei István: megnősült. Ezt egy oklevélből tudjuk. Ugyanis Meeskey, kegyeletes hálóját kívánván tanusítani királya iránt, őt 1551-dik évi jan. 11-kén tartandó menyekzőjére meghívta; mire Ferdinánd 1550. decz. 19-kén Augsburgból kelt levelében utasította a pozsonyi kamarát, hogy egy aranyozott s 100 forint értékű ezüst billikomot a menyekző napjára az ő nevében küldjön ajándékba ¹⁾. Hogy ki volt Meeskey arája, erre nézve eddig történelmi adat nem áll előttünk.

Az 1551-ik év eseményei a mint felköltötték a haza jövője iránt Dobó hazafias aggodalmát, úgy növelték tevékenységét. Belátta ugyanis, hogy Fráter Györgynek Erdély és a tiszántúli részek Ferdinánd kezére juttatása körüli titkos eljárása a szultán haragját felidézve, egy nagy hadjárat veszélyeit fogja Magyarország ellen zuditani, s mivel ebben Temesvár, Szolnok és Eger várak erős gátakul szolgálnak, mindenekelőtt ezeket fogja igyekezni hatalmába keríteni.

A Fráter Györggyel folyt alkudozások részleteiről volt Dobónak módja biztos tudomást szerezni, midőn Báthory Endre és Teuffel Erasm kir. biztosok ez évi jan. 20-án nála Egerben megszálltak, s többnapos ittlétel után indultak el Dió-

¹⁾ Bod. kam. Itár. Resolut. regiae.

ösmerve Dobónak jeles tulajdonait, s látva azon közbecsülést és szeretetet, melynek ő méltó tárgya volt, beleegyezett leánya eljegyzésébe, s Dobó Domokosnak, az István testvérének közbejárása folytán, ez évi aug. 13-án Sulyok Balázs Egerben Dobót meglátogatta, s mivel ez fontos hivatalát a Szolnok elfoglalására kellő előkészületek miatt csak egy napra sem hagyhatta el, szept. 11-én ismét vendége volt Dobónak, s hihetően ekkor lett közöttök az egybekelés napja elhatározva, miután időközben a várnagy lakásául szolgáló díszes épület is elkészült.

1550. okt. 17-én tartatott Eger várában Dobó Istvánnak Sulyok Sárával fényes menyeközje, melyen jelen volt gróf Salm a főhadi parancsnok, Báthory Endre főkapitány, Pető János főpohárnok, Losonczy István, Tahy Ferencz, Teuffel Rézmán győri kapitány, Sbardellato váczai püspök, Perényi Ferencz, Nagyváthy János és többen mások nagy számmal. Hogy e napon tartatott a menyeköz, azt egy egykorú adat igazolja; jelesen az egri vár 1550-ik évi számadásaiban a borkiadási jegyzék 31-ik levele 2-ik lapján, a borkezelő tiszt eme feljegyzése olvasható: Okt. 17. Dobó István úr a várnak nagy pinceszéjéből saját lakodalmára — ad suas nuptias — felhozott egy hordó bort, mely kis mértékkel tett 73 köblöt; — a többi lakodalmi szükségletet Dobó sajátjából gazdagon kiállította. Így lett Dobónak neje Sulyok Sára, kiről Szamosközy azt írja, hogy testi és lelki tulajdonai s fedhetlen életével kitünő magyar nő volt, s kiről az egykorú Tinódy is »Eger ostromában így emlékezik: »fides hazájokban egri hőseknek, Jelesen Dobónak és Metskeinek... Szép asszony feleségek keseregnek.«

Azonban Dobó tevékenységének s családi édes örömeinek napjait ez év vége felé egy gyász esemény zavarta meg. Midőn Dobó 1548-ban Egerben letelepedett, gróf Salm Miklós országos főhadi parancsnok is ez igen fontos végvárba tette át lakását, s mint a várszámadások mutatják, itt a közös jövedelemből saját háztartással bírt, innét járt Bécsbe, Pozsonyba hadi tanácsokat tartani, itt keresték őt fel a felvidéki és erdélyi kir. biztosok, itt tartotta gyakran tanácskozásait Báthory Endre főkapitánynyal; innét vezette erőlyesen, s védte fégyveresen Szolnok vára megerősítését, s midőn ezt nem csak felépíttette, hanem őrséggel, élelemmel s hadi szerekkel ellátva Zay Ferencz várnagynak átadta, hihetően azon betegség, mely őt már ez évi júniusban is megtámadta, de melyből szerencsésen kiépült, a szélhűdés ez évi deczember vége felé Eger várában életének végét vetett, hommét holtteste nagy ünnepélyességgel Bécsbe fölvetvén, itt a szent Dorottya egyházában eltemettetett.

Végre felemlítendő, hogy ez évben a vár részére az összes gabonafélékből 12,122 véka jövéen be, mivel a fölösleget eladni nem sikerült, egy része serfőzésre felhasználtatott, s a várőrségnek is fizetésébe 417 forint helyett 1669 véka gabona adatott át.

Különbén a várőrség fentartása ez évben 17,902 forintba kerülvén, ez összeget alig sikerült fedezni; mert a múlt évi maradvány s ez évi harmadrész osztalék csak 4961 forint 37 denárra ment; az első rovásos adóból a hódoltsági megyékben bevétellett 830 forint 88 denár; a kamarától pótlék fizettetett 11,069 forint 60 denár; a még ekkor is ezer forintot meghaladó hiány a püspöki egy harmad és az építési alapból vett kölcsönnel fedeztetett.

VI.

Alig hangzott el Eger vára falai között azon gyászének, mely gróf Salm Miklóst, Szécsy Tamás leányának Margitnak férjét koporsójába kísérte: ismét a kürtösök zenéje, a vígság örömjaja hallatszott e vár termeiben. Tisztársza példáját követte az új várnagy Meeskei István: megnősült. Ezt egy oklevélből tudjuk. Ugyanis Meeskey, kegyeletes háláját kívánván tanusítani királya iránt, őt 1551-dik évi jan. 11-kén tartandó menyeközjére meghívta; mire Ferdinánd 1550. decz. 19-kén Augsburgból kelt levelében utasította a pozsonyi kamarát, hogy egy aranyozott s 100 forint értékű ezüst billikomot a menyeköz napjára az ő nevében küldjön ajándékba¹⁾. Hogy ki volt Meeskey arája, erre nézve eddig történelmi adat nem áll előttünk.

Az 1551-ik év eseményei a mint felköltötték a haza jöveje iránt Dobó hazafias aggodalmát, úgy növelték tevékenységét. Belátta ugyanis, hogy Fráter Györgynek Erdély és a tiszántúli részek Ferdinánd kezére juttatása körüli titkos eljárása a szultán haragját felidézve, egy nagy hadjárat veszélyeit fogja Magyarország ellen zudítani, s mivel ebben Temesvár, Szolnok és Eger várak erős gátakul szolgálnak, mindenképp ezeket fogja igyekezni hatalmába keríteni.

A Fráter Györggyel folyt alkudozások részleteiről volt Dobónak módja biztos tudomást szerezni, midőn Báthory Endre és Teufel Erasm kir. biztosok ez évi jan. 20-án nála Egerben megszálltak, s többnap iktétel után indultak el Dió-

¹⁾ Bud. kam. ltár. Resolut, regiae.

szegre, hol a megtartott értekezlet azon eredménnyel végződött, hogy Ferdinánd jövő tavasszal a szerződés megkötése s Erdély átvétele végett egy hadsereg kíséretében biztosokat küldjön.

E közben a törökök Tályá városát, mely már akkor Izabella részéről Ferdinándnak átadtván, általa Serédynek adományoztatott, megtámadták, s innét több spanyol katonát és 30 jobbágyot fogságra hűrezoltak; mely eseményt Dobó nem késett márcz. 22-én külön futár által Bécsbe jelenteni, sürgetvén, hogy e vidék védelmére kellő intézkedés történjék. Erre szükség is volt, mert márcz. elején már megérkezett a szultán parancsa Gyulafejérvárra, hogy a királyfi azonnal megkoronáztassék, Becsét s Becskereket neki adja át, s adóul ötven ezer aranyat fizessen.

Ezt Fráter György jelentvén Ferdinándnak, ez hozzá márcz. 30-án új biztosokul Nádasdy Tamást, Báthory Endrét és Herberstein Zsigmondot küldte el; de mivel Izabella az egyességtől idegenkedett: ápril elején Castaldo és Losonczy István vezérlete alatt 4500 főnyi sereget indított Erdély felé; egyszersmind elrendelte, hogy a töröknek a tályaihoz hasonló megtámadásoktól visszariasztása végett a felső megyék felkészésre legyenek s Eger vára megerősítésére segínyt adjanak. Egy ily királyi rendeletet Dobó ápril 27-én küldött el Egerből Zemplénmegye gyűlésére.

Castaldo 3200 főnyi sereggel május elején Egerbe megérkezett; s május 7-én Herberstein a tordai országgyűlésen megjelent; azonban Izabella a törökhöz folyamodván, Castaldo Fráter Györgynek hívására Erdélyben termett ¹⁾ s Gyulafejérvárat ostrom alá fogta; végre Izabella engedett, s az egyezés a kir. biztosok jelenlétében a kolozsvári országgyűlésen megkötetett; Petrovics Temesvár, Lippa, Becse, Becskerekek s több kezén lévő várakat Báthory Endrének átadta, s ezek helyett részére a munkácsi uradalom köttetett le.

E szerződésről minden titkolózás mellett is a szultán Petrovics által értesülvén, Szokoli Mohamed begler bégét utasította, hogy seregével Magyarország megtámadására készen álljon; az erdélyi rendeknek pedig meghagyta, hogy a királyfit, kit ő rendelt hozzájuk szandsáknak, az országból kivitetni ne engedjék. Erre Fráter György egyfelől kétszínű politikájával a szultánt igyekezett lecsendesíteni, másfelől sürgette Ferdinándot, hogy sereget gyűjtsön, s Temesvárt, Egert, Szolnokot erős védelemmel lássa el. Ennek eredménye az lett, hogy Dobó a hozzá küldött kir. leveleket Egerből júl. 31-én kül-

¹⁾ Brüsseli Okt. II. 252. 273. l.

dötte szét a megyékhez, Serédy György és Perényi Gáborhoz, hogy fölkelésre készen álljanak.

Dobó látva, hogy a veszély közelget, a felvidékről pedig segély nem érkezik, aug. 4-én személyesen fölment Bécsbe a püspökhöz, kihez aug. 11-én Egerből levél is érkezett, mely a törökök legújabb mozgalmairól értesítette.

E közben Kolozsváron a szerződés aláíratván, Izabella és a rendek nemcsak az országot, hanem a koronát is átadták a kir. biztosoknak, s Ferdinánd leánya Johannának János Zsigmondali eljegyzése aug. 11-én a kolosmonostori egyházban ünnepélyesen végrehajtatott.

Mindezekre Szolejmán azon kijelentés mellett, hogy Erdély az ő országa, János Zsigmond pedig az ő fia és szolgálja, parancsolta Szokolinak, hogy a hadjáratot kezdje meg; ki a Dunán átkelve 80 ezernyi sereggel és 50 ágyúval a Tisza partján vonult felfelé, s szept. 19—28-ig Becse, Becskerekek, Osanád várait több kisebb erősségekkel elfoglalta.

Ennek hírére a király rendeletéből Castaldo segítségére gróf Pallavicini Bécsből szept. 11-dikén hat ezernyi sereggel megindulván, Egerbe megérkezett, s Fráter György utasításából itt több napig várakozott; mígnem elindulván a Tiszán átkelt. E közben Báthory Endre a tiszai megyék fölkeléssel Lippánál táborba szállott, de Fráter Györgytől segítség nem érkezhén, a begler bég okt. 8-án Lippát elfoglalta, okt. 18-án Temesvárt bekerítette, de innét a derék Losonczy István néhány sikeres kitörése után okt. 27-dikén téli szállásra elvonult.

Azonban Pallavicini és Castaldo egyesült hadai Fráter György 50 ezernyi seregével nov. 3-án Lippát megszállották, melyet Ulemán pasa öt ezer törökkel védelmezett, s bár az ostrom sikerrel folyt, mégis Fráter György oda vitte a dolgot, hogy decz. 5-én Ulemán az őrséggel szabad elvonulást nyert. E tette teljesen megerősítette ellenében a rég táplált árulási gyanút, s decz. 17-én Fráter György a Pallavicini által vezérelt orgyilkosok által alvinczi kastélyában megöletett.

Ezek alatt még aug. hó vége felé Mohamed volt budai pasa fia Arslan bég török szandsák, hitelt adva azon álhirnek, hogy Eger vára üresen áll, mivel az összes várőrség a bányavárosokba fölvitetett, 500 lovas szpáhival ennek elfoglalására elindult; ezt Teufel Rézmán ügyes kémei által megtudván, 600 huszárral lesbe állott s az Eger felé vonuló török csapatot véletlen megtámadta, oly sikerrel, hogy 300 elesett, 30, ezek között egy török kapitány, elfogatott, a többi elfutott s

maga Arslán bég is alig tudott életben elmenekülni, s az elfoglalt török zászlók diadal jeléül Bécsbe felküldettek ¹⁾.

Dobó tudván, hogy Báthory hadaival az alvidéken táborozván, a védtelen maradt felvidék egyedül az ő oltalma alatt áll, sietett Bécsből visszatérni; nem sok idő múlva azonban Teufel Rézmánnal a német hadak vezérével, ennek talán a legközelebbi győzelméből származott elbizakodottsága miatt oly összeütközésbe jött, hogy kénytelen volt a rajta elkövetett erőszak és méltatlankodásért okt. 30-án két várbeli apródot a panaszjelentéssel Bécsbe a királyhoz és korlátnokhoz felküldeni, s míg ezek odajártak, meghallván Lippa megszállását, Vajda János vitézét leküldte Lippa felé Báthoryhoz, hogy biztos híreket hozzon.

A Dobó és Teufel közti viszály följelentése eredményéről csak annyit tudunk, hogy decz. 9-én Egerből a király levelét Teufel Rézmánhoz Komády Gáspár vitte el.

Dobó Fráter Györgyöt, ennek czéljait jól ismerte, vele többször érintkezett, s látta azon eredményt, hogy míg egyfelől az országnak egy koronás fő alatti egyesítésén törekszik, másfelől kétszínű politikájával ez ideig a legfenyegetőbb percekben egy nagy török hadjárat rombolásait az országról el tudta háritani, s midőn e nagy diplomatának orgyilkos kezek által történt halálát ez év utolsó napjaiban megtudta; lelkét a haza jövő sorsa iránt nem csekély aggodalom szállotta meg.

A jövedelem kezelésénél az 1551-ik év kezdetén az öreg Rokavy helyett kir. ellenőrré Guthay Péter Csábrágh vár volt ellenőre neveztetett ki, kinek rendtartó pontossága Dobónak több tekintetben könnyebbséget szerzett. Azonban a nehézségek még sem szűntek meg egészen, mert a tizedet Abaúj- és Sárosmegyék egy részében még mindig a hatalmas Czecei Lénárd kassai kapitány és Perényi Ferencz vitte el erőszakkal; több faluban pedig a jobbágyok a törökök elől elmenekülvén, sok kárral és fáradsággal utánjárás mellett lehetett a tizedhez jutni; ezenkívül az ez évi jan. 18-án tett felszólítás ellenére Szabolcsmegye több falujában még mindig Fráter György tisztartója hatalmaskodott; a zarándmegyei tizedet pedig Patócsy és a Losonczyak foglalták el; s e mellett Balassa Zsigmond egri püspök több jobbágyot a maga földjére elhajtván, ott létartóztatta; s e miatt Balassához és a püspökhöz Bécsbe több küldött ment föl.

Egyébiránt a múlt évekbeni nehézségek már arra birták

¹⁾ Brüsseli Oktár II. 266.—7. 1.

Dobót, hogy a vár jövedelmei biztosabbá tétele végett mindennütt a *bérbeadási rendszert* hozta be, és maga csak ott szedte a tizedet, hol erre bérlő nem találkozott; így látjuk, hogy tizedeket Czecei Lénárd, Fráter György, Balassa Zsigmond és más hatalmaskodó főurak is vettek bérbe.

Ez évben tizedszedés útján behajtatott: bárány 5185 darab, gabona 34,095 csomó, melynek árából bevétellett 3788 forint; tizedbor volt 15,621 köböl, melyből kimérés és eladás útján 5427 frt jött be.

Az e korszakbeli hazai gazdálkodási nehézségek érdekes felvilágításául szolgáljon azon körülmény, hogy Dobó a vár majorságához eke elé 8 ökröt vétetett 44 forinton, azonban ezek mellé se eselédet, se napszámost nem kaphatván, azokat ismét eladni vala kénytelen.

A közös jövedelemből élemezett és fizetett *vártisztviselés* évi járandósága, a mint ez 1551-ben rendezett alakot nyert, a következő volt:

1. Dobó Istvánnak főudvarbírói — provisor — fizetése 600 forint.

2. Guthay Péter kir. ellenőré 200 frt.

3. Paksy Barnabás aludvarbíróé — vice provisor — pénzül 100 frt, 100 csomó gabona, 78 bárány, 2 lovasz és 3 lótartás.

4. Sukán János püspöki számtartó — rationista — fizetése 50 frt, 25 frt ruhapénz, 50 bárány, 50 csomó gabona, 2 hordó bor, 1 szolga és 2 lótartás.

5. Dersy Ferencz püspöki ügyész 25 frt, 15 frt ruhapénz, 60 bárány, 60 csomó gabona, 3 hordó bor és utazási költség felszámíthatás.

6. A főudvarbíró irnoka Boldizsár diák 20 forint, egy öltöző ruha.

7. Imre diák kulcsár és Mihály diák kenyérossztó — distributor libonum — mindegyiknek külön 40 forint, egy hordó bor, magának és szolgálójának ellátás.

A várban lakott még az egyházi személyzet: melynek tagjai: négy káplán (capellani qui et praebendati dicuntur), az örkanonok helyettese, a karnagy, az iskolamester és orgonás.

A mi már a *vártisztviselés* *szolgálati hátáskörét* illeti:

Dobónak, mint főudvarbíró és első várnagynak kormánya alá tartozott úgy a jövedelmi kezelés, mint a honvédelem ügye. Ő rendelkezett, intézkedett, tett felsőbb helyre fölterjesztéseket, s a felsőbb rendeleteket végrehajtotta; a vár összes jövedelmeinek, úgy a bevételeknek, mint a kiadásnak kezelése az ő felügyelete s intézkedései szerint, az ellenőr közbejöttével eszközöltetvén, erről számadásait — melyek korunkig fenmarad-

tak — évenként, vagy a kezelő tisztek változása idejeig a püspöknek és a kamarának bemutatta, hol azok gyakran a részletes-ségig szigorú bírálat alá vétetvén, különvő jövedelmek beszédésére, a felesleges vagy nem okadatolt kiadások visszatérítésére útasított; — ezenkívül fontosabb ügyekben felsőbb helyről kiküldetéseket nyert; a püspökkel, országtanácsossal, kamarával írásban és személyesen érintkezett; a havi hadiszemléket többnyire ő teljesítette; a várórséget a püspök beleegyezésével ő fogadta és elbocsátotta; az irodai hivatalos teendők teljesítése végett mellé egy írnok volt adva; magán levelezéseit azonban — mint ezt számos fenmaradt levelei tanúsítják — hol magyar, hol latin nyelven maga írta.

A főudvarbíró mellé volt rendelve egy kir. ellenőr, ki a meghatározott jövedelmek rendes beszédésére s a kiadásoknak a kijelölt czélokra fordítására, a várórség létszáma fenntartására annyival nagyobb szigorral volt köteles felügyelni, mivel a mutatkozó pénzhiány a kamarai pénztárból fedeztetett; e végett az ellenőr a vár jövedelmeit összeírni s nyilvántartani volt köteles.

Az aludvarbíró Dobó mellé segédül volt alkalmazva, ki a vár gazdasági ügyeit közvetlen vezetvén, a szolga és cseléd-személyzetre felügyelt, ezek szegődményi ruházatáról gondoskodott, ő hajtotta végre a főudvarbíró rendeleteit; a várnak Pusztaszikszón és Mezőhidvégen volt majorsági gazdálkodását majorosgazdák és cselédség által ő vezette; az egi és tárkányi dísz, gyümölcsös és konyhakerteket két fizetéssel kertész által műveltette; a várbeli építkezéseket, anyagok, iparosok, napszámosok beszerzését ő eszközölte.

Volt továbbá egy számtartó, ki a főudvarbíró intézkedéseit és utalványa szerint a pénzkezelést teljesítette, a bevételeket, kiadásokat eszközölte, a számadásokat Dobó neve alatt kellő időben elkészítvén, azokat Bécsbe vagy Pozsonyba felvitte, s azok megvizsgálásánál a szükséges felvilágosításokat megtette; a számtartó gondoskodott tizedszedőkről, ezeket megeskette, s ezek hozzá beadott összeírásait és számadásait megvizsgálta, s kimutatásaikat a jövedelmekről saját könyvébe bevezette.

A püspökségi ügyész a püspökségi javak s jövedelmek iránt felmerült peres és jogi ügyekben a képviselőt megyei közgyűlések és bíróságok előtt hol egy maga, hol egy kano-nok segítségével teljesítette.

A vártisztviség után felemlítendő még a sáfár — dispensator — kinek kötelessége volt az udvar és háztartásra közvetlen felügyelni, a konyhák szükségletéről s két szakács által a napi ételmezésről gondoskodni.

A kulcsár a temérdek bor kezelését vezette; neki adatott számon a sok tizedbor, melyet ő a várpinceszében két rendes fizetéssel ellátott kádár segítségével gondviselt; a számtartó utalványára ő adta ki a községeknek a borokat kimérés végett, s e részben ellene a borok megvizezése miatt gyakori panaszok merültek fel; ő szolgáltatta ki a naponkiuti borszükségletet úgy a várnagyok asztalára, mint a cselédség részére, a meghatározott mennyiségben.

Ezenkívül volt még a kenyérszűző, ki a várbeliek kenyérszükségletéről gondoskodott, s meglévén határozva, hogy naponta kiknek, milyen és mennyi a napi illetménye, sőt hogy egy véka búzából hány kenyérnek kell kikerülni: ezt a rendelkezése alatti sütőkkel elkészítette s kiosztotta; a várbeli tisztek és ezek szolgálói lovainak tartásáról is neki kelle gondoskodni.

Úgy a kulcsár mint a kenyérszűző mellé egy-egy ellenőr és szolgáló volt adva, s mindegyik a rendes napi kiadásról naplójegyzéket vezetett, melyet azután a számtartónak bemutattott; ily kiadási naplók is maradtak fenn korunkra.

A közös kiadásokból fedeztetett az is, hogy a püspök részére Bécsbe pénzt, bort s némely élelmi czikkeket szállítottak; honnét visszafelé zöld cserép-kályhákat, kőműveseket, kőfaragókat hoztak, írópapírt vettek; szintén Bécsben szereztek be a czintányérokot, czinkannákat, rézgyertyatartókat; e czikkek és többféle fűszerek bevásárlására kedvező alkalmul szolgált az is, hogy Rokavy Sándor ellenőr és Sukán János számtartó két írnnokkal, egy szolgálóval, két kocsissal, hat lóval előbb Bécsben a püspöknél, azután a múlt évi számadások kamarai megvizsgálásakor Pozsonyban majd három hónapig tartózkodott.

E vizsgálat eredménye még inkább siettetette azt, hogy az új ellenőr Guthay Péter utasítása értelmében, ez évi szept. 1-én, az Eger várához tartozó falukat, ezekben lakó jobbágyokat névszerint, ezek részéről járó tartozásokat és más jövedelmeket újólág nem csak pontosan összeírta, hanem minden létező tárgyról részletes leltárt is készített, melynek egy példányát szept. 15-ki kelettel a kamarának bemutatta.

Az ez évi közös jövedelem tett 17912 frtot, a közös kiadás 2183 frtot, s így a közös maradvány 15728 frt lévén, ennek $\frac{1}{3}$ -da 5243 frt a püspöknek Bécsbe felszállított; a másik $\frac{1}{3}$ -da az építési alaphoz csatoltatván, ez a múlt évi maradvánnyal együtt ez évben 7011 frtről rendelkezett.

Az építkezés ez évben még nagyobb szorgalommal folytatott. Beszterezebányáról augusztusban a várba sok vas

szállítottatott, s nagy mennyiségű fa és vasnemű építési anyag vásároltatott.

A nagy palota, az új ház, a számtartó lakása új záralakkal, cserép kályhákkal, s ezek tojásdad diszítványokkal láttatnak el. On 9 $\frac{1}{2}$ mázsa, s ablaküvegkarikák vétettek.

Kőművesek Pozsonyból s két kőfaragó több segéddel januártól nov. 3-ig, 134 kővágó, ács 25—30 dolgozott. Asztalosok, leginkább eperjesiek, asztalokat, szekrény alakú ketős lóczákat, s a nagyobb szobába aranyos fagombokat készítették, ezenkívül az új mennyezetet dolgozták; egy eperjesi üveges 890 ablaktáblát részint újonnan beállított, részint a Mecskey lakásán átalakított. Az üveglak azonban még ez időben általánosan elterjedve nem lévén, a várban — hihetően a cselédség lakásain — ablakcsináláshoz 53 rőf vászon is vétetett.

A vár erősítése nagy munkáján Heves megye összes jobbágysága huzamosb ideig dolgozott s részökre kenyérpótlékul gabona szolgáltatott ki. Ezenkívül napszámos ezernél több talált foglalkozást 1—2—3—4 denár napibér mellett, kik között 541 nő volt; sőt várárok ásására Pozsony és Rimaszombat vidékéről hoztak kapásokat, kik részint napszám, részint ölszám szerint fizetettek.

E mellett a törökök fenyegető mozgalmai szemeltartása végett az év második felében Budára 5, Hatvanba 4, Apátiba és az alvidékre két ízben küldött Dobó kémeket, sőt a hatvani lelkész rendes kémek tartására utasítottatott.

Az építési alapból ez évben kiadatott 1286 frt.

A jövedelem harmadik része a várórség fentartására lévén rendelve, mivel ez a 15,126 frtra menő kiadásra elég nem volt; a hiány részint az építési alapból vett kölcsön, részint a kamarától nyert 8800 frt pótlékból fedeztetett.

Ebből fizettetett Dobó és Mecskey várnagyi — Tinódy szerint főporkoláb — castellanus — évi fizetések külön-külön 600 forint, melyből ők változó számú lovasokat is valának kötelesek tartani, így Dobónak 11—22, Zaynak — míg itt lakott — 9—14. szám között voltak lovasaik. A két várnagy alatt állott 200 lovas, ezek létszámából a várnagy által tartani kellett lovasok száma a zsoldfizetésnél levonatott, a többiek fizetése évnegyedenként adatott ki. A gyalogság száma 150—180 között változott, havonként 2 forintjával; a gyalogságnál volt két kapitány, külön 40 forint évi fizetéssel, 16—18 tizedes, 2 zászlótartó, 2 dobos 3 frt havi díj mellett; ágyúsok vagy tüzekek, kik között volt egy prágai, egy szepesi, egy kis-besztercei 20—28 forint évi fizetéssel; majd az udvari kamara Insbruckból küldött két ágyú mestert 8—10

forint havi díjjal; a két alvárnagy — vicecastellanus — évi fizetése külön 35 frt volt.

1551-ben a gyalogság egyik kapitánya volt Nagy Balázs, másik Nagy Imre, közvetlen alattok külön 9 közlegénynyel, ezenkívül mindegyik kapitány alatt volt 9 tizedes egyenkint 9 közvitézzel, s egy-egy dobos és zászlótartó.

A létszámnak nyilvántartása végett havonként a várban hadiszemle — lustrum — tartatott, melynél a várórség névszerint számbavéttetett; a hadiszemlét részint Dobó az ellenőrrel, részint egy kamarai tisztviselő teljesítette.

Hadi tüzszerkek — ingenia ignita — nagy mennyiségben készítettettek; ilyenek valának a tüzes torta vagy kalácsnak nevezett nagy tüzes karikák, a forgó tüzes laptá, kis csuprok telve tüzes szerekkel és kis puskákkal, vas lámpák és dzsidák tüzszerkekkel ellátva; végre kanóczok. Ezek készítéséhez vétetett: vászon, kender, apró kötél, 60 nyíl és lenmagolaj 26 font.

Ezenkívül Bécsből küldetett 48 mázsa golyó, s ezekhez szept. és okt. hónapokban, Szepesi János ágyú mester két ízben Besztercebányáról vaságyúgolyókat hozott.

VII.

Az 1552-ik év gyászos volt az országra, vész és küzdelemteljes Eger várára, s ennek főkormányzója Dobó Istvánra. Magyar és Erdélyország egy koronás fő alatt egyesült; de hiányzott a hazában a közszellem, a hazafiúi nemes lelkesedés, s a bizalom a bécsi udvar és az ország között, mely a királyt a hazával együttes működésre vezérelje; a két ország egyesítése nem növelte az ország hatalmát s erejét a török irányában, sőt ez a portánál egy nagy és véres háború megkezdésére kihívásul szolgált.

Dobó már jan. 9-én kémek küldött le Szeged vidékére, hogy az itteni török mozgalmakról értesítést nyerjen. Majd január közepén Oláh Miklós egri püspöktől vett levelet, melyben 6. febr. 25. a király születésnapján az országgyűlés alatt Pozsonyban tartandó első miséje ünnepélyére meghívta. Dobó a megrakott társzekereteket február elején a püspök részére Egerből útnak indította, s maga is, hogy egyúttal számadását is bemutassa, Sukán János számtartó, s Guthay Péter ellenőrrel több irnok, várapródok és szolgák kíséretében febr. 14-én Pozsonyba megérkezett. Azonban a 22-dikére hirdetett országgyűlésre Ferdinánd csak 27-én érkezővén meg, másnap tartá-

¹⁾ Brüsseli okmt. II. 315. I. Frakuói országgy. eml. III. 331. I. Egri számadás 1552.

tott meg az első mise, melynek ünnepélyén s ezt követő fényes lakomán maga a király is jelen volt.

Február utolsó napján nyílt meg az országgyűlés. A király megígérte, hogy ha a fenyegető török hadjárat valósul, ő kész személyesen, két fia kíséretében, egész erejével az ellenséggel szembeállni, s felhívta a rendeket, hogy ők is a veszély elhárítására áldozatkészséggel fegyveresek és adó megajánlásáról intézkedjenek.

Még el sem kezdték a rendek tanácskozásukat, midőn azon örömhír terjedt el, hogy febr. 26-án Tóth Mihály hajdúival Szeged városát a töröktől elfoglalta, s nem sok idő múlva az ekkor elfogott előkelő törököt, kinek váltságdíja öt ezer arany volt, Bakics Péter Paksy János komáromi kapitány által diadaljelül Pozsonyba fel is küldötte.

Ezt azonban néhány nap múlva már azon gyász hír követte, hogy az ostrom alá vett szegedi vár segítségére sietve megérkezett budai és szendrői pasák által márcz. 10-én a magyar hadak annyira megverettek s a városi vitéz polgárokból oly sokan megölettek, hogy Ali pasa győzelmi jelül 40 zászlót, 600 foglyot s öt ezer orrot küldött Konstantinápolyba. Erre a rendek a király vezérlete alatt személyes ingyen fölkelést, hadisegélyül minden kaputól 3 frtot, minden 10 telek után egy lovaszt, minden 20 telek után egy gyalogot, s a papságnak minden 100 frt tizede után két lovaszt ajánlottak meg; s miután márcz. 30. Losonczy István mint új temesi gróf, jelenlétükben, a király előtt a hűség esküt letette, nagy sietve haza távoztak.

Szolejmán a szegedi győzelem hírére utasította Achmet nagy vezért a hadjárat megkezdésére, ki Drinápolyból meghagyta Ali budai pasának, hogy Temesvár ostromára készüljön. Ali, hogy Budát megrohanás ellen biztosítsa, áprilban Veszprém várát megszállotta s ezt néhány napi ostrom után bevette.

Az ekkép fenyegető vész felriasztotta a felvidéki várak várnagyjait, s ezek sürgetve kérték, a királyt, szaporítsa őrségüket, s ezek rendes fizetéséről gondoskodjék. Így Szondy György a drégeli hős, már május elején irt e tárgyban a kamarához; honnét máj. 15. fölterjesztés tételét a királyhoz¹⁾, ki még mindig Passauban, az országon kívül időzött. A várva várt segély nem jött vagy elkésve érkezett.

Achmet pasa jan. 27-én százezernyi haddal Temesvárt megszállotta, s hogy e vár a felvidékről segítséget ne nyerhesen, ugyanekkor Ali a budai pasa Drégel várát vette körül. Júl. 9-én Szondy, vele Drégel vára, s utána Széchény, Busa, Hollókő, Bujak és Gyarmat várai elestek; ezalatt Temesvárt

¹⁾ Budai k. Itár exempla litterarum.

Losonczy saját kis erejével az egymást felváltó dühös rohamok ellen vitéz kitartással védelmezte.

Mig júl. 18-án Rudolf trónörökösnek születésére fényes ünnepélyek tartattak az udvarnál, Dobó lelke aggodalommal telt el, látva, hogy a király meg nem jelenése miatt a közfelkelés elmaradt, a védelemre küldött idegen zsoldos hadak pedig ellenség módjára dulják az országot, s így a védtelen felvidéknek magának kell saját sorsáról gondoskodni.

Dobó már a szegedi győzelem híre után Pozsonyban megkezdte az intézkedést. Febr. 29-én kém ment Pestre megtudni a budai pasa készülődését, s a vett híreknek az lett az eredménye, hogy márcz. 5-én Egerből a király leveleit Tokajba Serédy Benedekhez, Sárospatakra Perényi Gáborhoz és Bebek Ferenczhez hadrakészülés iránt külön futárok vitték. Dobó április 2-án Pozsonyból Sukán János számtartóval Bécsbe ment, hol a számadások és a vár jövedelmei rendbeszedésével fáradozott; 23-án egy irtok kíséretében hazafelé indult, azonban hihetően Veszprém elfoglalása hírére Nagyszombatból hirtelen a püspök által Bécsbe visszahivatott; mielőtt innét néhány nap múlva haza indult volna, intézkedett, hogy az általa Bécsben fogadott passau Singer Gáspár ágyú mestert és lajbachi Fayrich nevű ágyúöntőt, a még Bécsben maradt Sukán János magával Egerbe leszállítsa; a mi máj. 16-án meg is történt, kik ekkor szolgálatukat elfoglalván, azt az év végeig s így a nagy ostrom ideje alatt is teljesítették.

Dobó haza érkezvén Bécsből, máj. 9-én a vár dolgában Czegléd Barnabás egri kanonokot küldte el a püspök levelével Borsod megye közgyűlésére; június első napjaiban pedig Budáról, Hatvanból s Pestről szerzett török mozgalmi híreket, s ezekről jún. 12-én Vas Miklós megbízott apródja által levélben sietett a püspököt értesíteni; — majd a nagy török tábor Temesvár felé közeledésének hírére jún. 28-án Káldi Márton századost és Csiga János Heves megyei szolgabíró a király levelével Borsodmegye közgyűlésére küldte el; ugyan ekkor útnak indította Lakatgyártó Jakabot a király levelével Körömöczre és Beszterczére, hogy a vár nagy kútja kijavításához hevéréket adjanak.

Ezenkívül sűrűn jártak kémei, egyik Hatvanba, másik júl. 3-án Ali budai pasa táborába, ki itt hosszabb ideig tartózkodván, híret vette, hogy a pasa nem Temesvár alá, hanem a felvidékre szándékozik nyomulni; s így a vész mind inkább közeledvén, Dobónak segélyről kelle önmagának gondoskodni.

Ferdinánd az országtanács és leghivebb embereinek gyakori esdeklő felterjesztéseiből meggyőződött a veszély nagyságáról, mely országát a török részről fenyegeti, s már június

hónapban elkezdte s egész aug. 5-ig folytatva sürgette Károly császárt arra, miszerint a passai békepontokat elfogadva veszen véget a háborúnak Németországban, hogy ekkor Ferdinánd a német hadakat szolgálatába fogadván, azokat a török ellen Magyarországra küldhesse; júl. 15-én pedig sietett a császárnak kezéhez juttatni Magyarország Gamez tudor által készített legújabb térképét, hogy ebből magának a magyarországi várak fekvése iránt tájékozást szerezhessen; sürgette aug. 1-én, hogy a török ellen a birodalmi gyűlésen megajánlott pénzsegély behajtását rendelje el.

Végre a császár engedett; a passai békét aláírta, s kiadta a segélypénz beszedésére a parancsot, mit neki Ferdinánd aug. 8-án meg is köszönt; s a császár Móríc szász fejedelem kívánságát szintén teljesítvén, ez felajánlotta seregét, mely — mint Ferdinánd írta — bár nem nagy számú s elég későn érkezik, de jobb valami ha későn is, mint semmi és soha. Ezenkívül a münsterbergi hercegtől is fogadott Ferdinánd 400 lovaszt szolgálatába, s hozzá láttatott a pénzgyűjtéshez, hogy — mint írja — Móríc hadának zsoldját az első hónapra kiízhesse, s annak leszállítására a dunai hajóhadat elkészíthesse, mert — úgymond — ennek segítsége az utolsó menedék és reménység, hogy ügyei Magyarországon a török ellen támogatást nyerjenek ¹⁾.

Ily külvizonyok mellett, hosszú nyilvános pályája alatt gyakran volt alkalma látni Dobónak azon bizalmatlanságot, melylyel az udvar a magyar főurak iránt viseltetik; tapasztalta azon ügyetlenséget, melylyel a legtöbb idegen hadvezérek az országban vereségről vereségre haladtak; tudta, hogy a magyar országtanács a birodalmi rendeket a megváltó Krisztus Jézus halálára kérte, sürgette, hogy Magyarországot, egyedüli védőfalát nem csak Németországnak, hanem az egész kereszténységnek, a végveszély idején el ne hagyják; de siker nélkül.

E leverő helyzetben fölismerete Dobó, hogy a hazafiúi kötelesség teljesítésére s önfentartásra csak egy lehető út van s ez az önvédelemről önmaga általi tevékeny gondoskodás.

Mint Losonczy jún. 6-án Simándon, úgy ő júl. 9-én Szikszón részleges gyűlésre hívta össze Abauj, Borsod, Gömör, Heves, Sáros, Szepes, Torna és Zemplin megyék rendeit; de mint a temesvári hős, úgy ő irányában is kezdetben a titkos irigység lépett fel. Dobó maga a várat nem hagyhatván; vagy tán kerülni akarva halálos ellensége Perényi Gáborral a találkozást: tisztársát Mecskéy Istvánt küldte el a gyűlésre; ki

¹⁾ Brüsseli okt. II. 333—350. l.

— mint Tinódy írja: — »inté őket, segítségre gondolnának; ha békével hon lakni akarnának. Megesúfolák, neki oly szót mondának: vártartásra ha elegek nem voltatok, mire egritiszben ti maradtatok? azért ha a koncezával jól laktatok, az levét is reá ti megigyátok. Ezt, hogy hallá István, nyelvét harapá. Elég válasz — ő magában ezt mondá; hamar ez válaszal Egre beszálla. A rendek is eloszlottak.

Végre a józanabb rész, és az önvédelemről gondoskodás fenyegető szüksége legyőzte az ingerültséget. Júl. 18. ujra összejöttek Szikszón, s erről Dobót értesítvén, ez a gyűlésre Dormán Kristóf Heves megyei alispánt és Dersy Ferencz püspökségi ügyészt küldte el ¹⁾. Ekkor a rendek elhatározták, hogy a nyolcz megye jobbágyainak fele fegyverre keljen, s legkésőbb júl. 31-én Szikszón megjelenjen, s ezért megígérték, hogy a földesurak jobbágyaiknak a kilenczed harmad részét elengedik.

A gyűlésen Werner György kamarai tanácsos is jelen volt, ki késznek nyilatkozott a kezelése alatti kir. jövedelmekből a táborozás költségeihez járúlni; mire a rendek is tettek ajánlatokat, megkérve egyúttal a királyt, hogy a mi segélypénzt ők befizetnek, azt a Lukácsnapi adórészletből térítse vissza; a segélypénzek kezelésére pénztárnok választatott; a szolgabírák pedig lakhelyökön maradás mellett utasítottak, hogy az élelmi szerek táborba szállítását szorgalmasan eszközöljék, — követek küldettek a bányavárosokhoz, hogy ezek ezer, és a kir. városokhoz, hogy 500 gyalogot állítsanak, ágyúkat, löszereket, lovakat küldjenek; ezenkívül Bebek Ferencz és Perényi Gábor négy-négy, Serédy Benedek pedig egy ágyút ajánlott fel a hadjáratra ²⁾.

Ezután Dobó híret hallván, hogy Temesvár a nagy török sereg által a legnagyobb dühösséggel tízszer volt már megrohantva, s hogy mindamellett a vitéz Losonczy bár honnét, hiába kért s nem nyert segélyt: Júl. 26-án Dobó külön futároktól küldte szét a segélyadást sürgető kir. leveleket a felvidéki kilencz megyéhez, Bebekhez, s Perényihez; útnak indította legjobb kőmeit Hatvauba, Gyöngyösre, Budára s az alvidékre, de innét biztos híreket nem nyerhetvén, augusztus 6-án Komády Gáspárt küldte Váradra Varkocs Tamáshoz, s innét azon szomorú hírt vette, hogy júl. 30-án Temesvár elesett, s utána rövid idő alatt Lippa, Solymos, Csanád, Lugos és Karansebes is meghódolván, az egész temesi tartomány a török hatalma alá jutott.

¹⁾ Egrí számad. 1552.

²⁾ Fraknói magy. országgy. eml. III. 383—4. l.

A nógrádmegyei veszteségek után Ferdinánd attól tartva, hogy Ali pasa győztes hadaival a bányavárosokba tör, a helyett, hogy annyiszor tett ígéretei után serege élére állva közfelkelést rendelt volna a török ellen, uzsorásoktól felszedett pénzen olasz, német és morvákból összeállított 10—12 ezernyi sereget, az 1550-ben honfúsiót Teufel Rézmán győri kapitány vezérlete alá adott, hogy a Füleknél táborozó felvidéki nemesség hét ezernyi hadával egyesülve Ali pasa ellen hadjáratot intézzen. Azonban jelen esetben is az idegen és magyar hadvezérek közti bizalmatlanság újabb vereséget idézett elő. Teufel hadaival Léva várához vonult, s innét bár ágyúja sem volt elég, az egyesülést sürgető felvidéki urak szavára nem hajtva, Drégely ostromára indult; erről Ali értesülve, hogy a két sereg egyesülését meggátolja, Palást falunál 12 ezernyi sereggel megtámadta s aug. 11-én annyira megverte, hogy a németek és olaszok futásban kerestek menekülést; ezenkívül mind Teufel, mind Pallavicini négy ezred magával török fogságba estek, s Ali fényes diadallal vonult be Buda várába.

Ezután hire terjedvén, hogy Ali Szolnok és Eger ostromára készül: Dobó levelet írt a királynak és a püspöknek, hogy a vész a maga nagyságában naponkint közeledvén, mivel a 200 lovas és ugyan ennyi gyalogból álló várórség a török roppant haderejének ellentállani képtelen, a vár védelmi állapotba helyezése sürgős intézkedést igényel. Erre aug. 22-én éjjel érkezett meg a válasz, melyben a király bátorító szavak kíséretében segédszerepek küldését ígéri, s ugyanekkor meghagyta Pető Gáspár, Zoltay István és Bornemisza Gergely deák hadnagynak, hogy csapataikkal azonnal az egri várba vonuljanak, a felvidéki főurakat, vármegyéket és királyi városokat pedig felszólította, hogy a megígért csapatokat azonnal Egerbe küldjék. Erre valóban szükség is volt, mert Dobónak két kéme aug. 20-án azzal jött vissza Budáról, hogy a török vagy Szolnok vagy Eger ellen indul.

Ez időből maradt fenn Dobónak e hírek és nehéz viszonyok hatása alatt sajátkezűleg latin nyelven írt s még eddig ismeretlen levele, melyet Egerből ez évi sz. Bertalan napján aug. 23-án testvéreihez Dobó Ferenczhez és Domokoshoz intézett; érdekes lesz ezt, mint Dobó hazafiúi jellemét előtűntető adatot részletesen megismerni:

A budai pasa — írja Dobó — vasárnap (aug. 21.) indította el táborát hadiszereivel Eger vagy Szolnok megszállására; többen mondják azt, hogy Egerbe akar jönni, mint azt, hogy Szolnokba; előcsapatát két ezer fegyveressel Rusztan bég vezérli. Azt hiszem, hogy ha ide jönni van szándéka, ma éjjelre

vagy estvére itt lesz. Még most a törökök úgy vannak az úton, hogy mehetnek akár Szolnokra, akár Egerbe. Ez éjjel vettem levelét király ő felségének, a ki már Bécsbe jött, s bátorít minket, hogy a szükséges dolgokban támogatni fog, s hamar összeszedett seregével, melynek különböző helyekről megérkezését mindennap és órán várja (mert e szavakkal írta ő felsége) nekünk és más hiveinek segítségére lesz. Teljesitenünk kell tehát bátor és erős lélekkel Eger vára védelmezését és megtartását, mely teherrel minket a királyi kegyelem halmozott el, ha késő nem lenne. Ha a törökök Szolnokra fognának menni, azt is mindjárt megírom; s azt is, ha ide jönnek, vagy megírom, vagy megízenem ha lehető lesz. A mely török foglyot Perényi Gábor elvett, ha isten megtart, talán nekem vissza fogja adni; ha nem, kegyelmetek kérjék vissza; most küldtem hozzá ezen törökért, de még nem kaptam választ, majd meglátjuk, mit válaszol. Domokos testvérem elmentele után találtam meg Rafáel úr egy kötvényét, kegyelmetek tartásáért vissza, én nem emlékezem, hogy nekem valamit fizetett volna; ha valóban megfizette, léssen róla nyugtája. Másik az, hogy Zwinczy László a múlt évben, midőn itt Egerben betegeskedett, kért tőlem 8 frtot, melyet még meg nem fizetett. Mind ezt és mást is idővel kegyelmetek visszakövetelhetik. Sárát a nekem való szolgálat miatt ne hagyják el, s hiszem hogy ezt meg is fogják tenni. Végre éljenek igen boldogul¹⁾.

Eddig e levél, mely Dobó lelkiületét híven tárja elénk. Elmondja ebben a hős az oly közéről fenyegető veszélyt, melynek megérkezésétől csak órák választják el; említi a király levelét, de az ebben ígért segélyre nézve magának sincs bizalma; azonban azért, a mit elvállalt, Eger megvédését, hazafias kötelességgel kész teljesíteni. Ezután egész lélekjelenlétét előtűntető nyugodt kedélyvel magán ügyeiről, török fogoly és adósságai iránt intézkedik. Végül, a mi legmélyebben hatott szívére, nejét Sulyok Sárát említi, kérve testvéreit, hogy őt, csupán azért, hogy neki lehessenek segítségére, el ne hagyják; s az »éljenek igen boldogul« kifejezés némi örök bucsú szavakat látszik jelezni. Egyébiránt e levélből, s Tinódy fennidézett szavaiból azt látjuk, hogy mindkét várnagy a közel vészterhes idők miatt, fiatal szép nejeiket Eger várából már ez év tavaszán a több bizosságot nyújtó felvidékre szállították el, s Dobó az ő kedves Sáráját, talán már anyját is Ferencz fiának, testvérei hű gondviselésére bizta, és saját személye segélyezésének neje megvédését elibe tette.

Látva Dobó, hogy felülről segélyre nem számíthat, maga

¹⁾ Budai kam. Itár, rendezetlen iratok.

kezdett a várórség szaporításáról gondoskodni. Fogadott 88 gyalogot, vagy mint ekkor nevezték, drabantot, a várnak vidékén lakó lovagtisztartói közül tized behívott a várba szolgálatra, kik oda szept. 9-e előtt összesen 46 lovassal bevonultak; a püspökség jószágairól 110 jó puskás parasztot berendelt; majd Pető és Zoltay 40—40 lovassal, Bornemisza 250 gyaloggal megérkezett, jöttek a főurak, megyék és kir. városok hadi népei, kiket Dobó még Szolnok megszállása előtt a király, ország és püspök iránti hűsége a vártéren egész ünnepélyességgel fölesketett; fogadott a sebesültek ellátására négy borbélymestert kilencz segéddel, továbbá 3 lakatost, 4 kovácsot, 5 kerékgyártót, és ácsot, 9 molnárt, 8 mészáros, 14 sütőaszszonyt, és napi munkára 34 parasztot.

E mellett a várnak élelemmel hosszabb időre ellátásáról a várórség nagyobb számához képest egész erélylyel gondoskodott. Behajtatott a tized búrányokból négy ezer darabot; szerzett részint vétel útján, részint a községektől 456 vágó marhát, s ezek egy részét levágatván, felfüstöltette; a tizedből bejött és a felvidékről segélyül küldött gabonát és 838 veka lisztet tűzmentes helyre rakatta, szállíttatott be gabonát asztagban, továbbá szénát, szalmát nagy mennyiségben.

Ily sikeres intézkedés csak az által vált lehetővé, hogy Dobó ez évben a vár jövedelmei beszédésénél megfeszített tevékenységet fejtett ki, s bár a nagy török hadjárat Eger és a tiszántúli vidéket végtelen pusztításával sújtotta, s a megrömmült lakosság a felvidékre menekült: még is a régi hátralékokból s az új jövedelmekből 14 ezer frtot beszédett.

Az építkezési alap ez évben 7489 frttal rendelkezvén, ebből fa- és vas-neműek, különösen lapos vasak nagy mennyiségben vásároltattak; építettett egy új beltíves tornác, festett sindeltetőre; a tűzi szerekhez sok kötés kender, vászon, lenolaj, hét és fél mázsa salétrom, 410 kis csupor, a tűzes tortákhoz 60 apró kötél szereztetett be, lőporért majd 60 frt fizettetett ki; vétetett hárskötél — mi nagy szokásban volt — 112 kötés, fáklya vagy lámpa az ostromhoz 25, fagyú 9 mázsa, ón 9 $\frac{1}{2}$ mázsa.

Olasz és Bécsből szállított kőművesek, kőfaragók, a kőbányákban kővágók és más napszamosok nagy számban és sietve dolgoztak, asztalosok az új fedett tornácot készítették, kerékgyártók már júliusban a sugárgyúk és seregbontók kerekei készítésével foglalkoztak; sánczások a vár belső kapujánál és az egyház szentélyénél márcziustól kezdve dolgoztak; — az ez évi építkezésekre az összes kiadás volt 1121 frt; ezenkívül laibachi ágyúöntő Fayrich ágyúöntéshez 10 $\frac{1}{2}$ mázsa érczanyagot használt fel.

Ali pasa augusztus végén érkezett meg hadaival Szolnok alá, hova az alvidékről szept. 2-án Achmet is egész táborával felvonult. A vár kapitánya Nyáry Lőrincz volt, alatta 1400 főből álló, nagy részben idegen hadakból szedett várórség, a vár hadi és élelmi szerekkel bőven ellátva. Szept. 3-án Egerből Csapi Mihály tizedes a nagy török táboron keresztül ezer veszély között a várba Dobónak egy levelével behatolt, melyben a várórség vitéz kitarására lelkesítettet; de mindez későn volt; az idegen őrség árulása miatt Szolnok szept. 4-én török kézre jutott.

Míg Achmet pasa az elfoglalt szolnoki vár őrséggel ellátásával, csapatainak egy része pedig egy portyázást téve Bala-Sz. Miklós megerősítésével foglalkozott, Dobó szept. 6-án Achmet táborába egy kémét küldött, kitől értesülvén, hogy a majd egy mérföldet elfoglaló török tábor Eger alá szándékozik, a védelmi készüléteket megfeszített erélylyel folytatta; a megsaporodott várórség fizetése végett a kamarától aug. 6-án átvett 3403 frton kívül szept. 10-én apró pénznek Kőrmöczről hozatásáról gondoskodott; a várba az ostrom idejére nyolcz kőművest fogadott; a sebesültek gyógyításához timsót, kénsavat és babért vásároltatott; a 110 paraszt puskásokhoz, még 75-öt, az egri és tállyai bírákkal a várba befogadott, úgy hogy — mint Tinódy írja — az összes várbeli őrség és népség 1935-re ment, melyhez a felvidéki főurak, megyék, városok, s a káptalan 829 fegyverrel járultak,

Legfőbb hiány a várban lelkészre nézve volt, kik a várórséget a vallás igéivel Isten iránt bizalomra, s a keresztyénység szent ügyében kitaró lelkesedésre buzdítanak; mert volt ugyan Egerben számos tagból álló papirend, de ezek az ostrom elől kimenekültek, s csak az egy Bálint maradt benn, egy másik pap Márton pedig mint menekült jött be a várba, de ezek is — mint Tinódy írja — »predikállani nem tudnak vala; csak az jámbor hadnagyok predikállnak, Isten igéjével ők bátorítanak.«

Dobó a várbeli csapatokat Mecseyvel egyetértve a védelmi pontokra szétosztván, a főparancsnokságon kívül ő maga a tűzérség vezetését vette át: »vitéz Dobó István gondja nagy vala; z álgúyúkhöz őt választották vala«; ez állás annyival több nehézséggel járt, mert a várban rendes tüzér csak kilencz lévén, a hiányt Dobó azzal vala kénytelen pótolni, hogy: »a paraszt népnek jobb részét választá álgúyú mellé és töltenie hagyá.«

E közben Szolnok alól megindult a nagy török tábor, melynek 25 ezer főnyi előhada Ali pasa vezérlete alatt már Maklárig előnyomult; mit az egriek észrevevén, Bornemisza

Gergely több hadnagy társaival, néhány lovas és 90 gyaloggal a török előrsi csapatot, melyet Arslán fejevári bég vezérelt, lesből oly rohammal támadta meg, hogy azt szétverték, s gazdag zsákmány s nagy örömmel tértek meg Egerbe. E győzelem oly hatással volt a várőrségre, hogy ez Istennek hálát adva, további győzelme sikeréhez teljes bizalmat nyert.

Midőn Amhát pasa Tihamér faluhoz érkezett, innét egy szegény jobbágytól levelet küldött a várba, melyben az őrséget kérés, ígéretek és fenyegetések között a vár feladására felszólította. A levél tartalmát a várbeliek — mint Tinódy írja — meghallgaták, s az egybegyűlt vitézek közakarattal elvégezték, hogy vár feladás felől ki csak emlékeznek, vagy fő vagy község, érte megöletnék; s ha több ily levél jő, az felbontatlan, s olvasatlan megégettessék.

Amhátnak ezen levelét Dobó szept. 10-én várbeli apród Vass Miklóstól felküldte Bécsbe a püspökhöz, saját levele kíséretében, melyben értesíti, hogy a török Eger várát megszállotta, s kéri a püspököt, hogy e leveleket a királyhoz juttatván, tőle segítséget eszközöljön. Ferdinánd azonban külügyekkel lévén elfoglalva, csak annyit tehetett, hogy a felvidéki főurakat s megyéket felszólította arra, miszerint önfentartásuk érdekében Eger segítségére siessenek.

Másnap szept. 11-én Amhát pasa és Szokolovics Mehemed beglerbég vezérlete alatt a nagy török tábor Eger alá megérkezett; a rémitési czélből terjesztett hír 125—180 ezer török hadról beszélt, valósággal azonban fegyveres volt 70 ezer, a többi rész rabszolga, hajcsár, munkás, tábori cseléd és más, a török táborral járnai szokott csöcselékből állott; különben a sereg ágyúkkal, tábori és lökészetekkel, tevék, öszvérek nagy számával igen el volt látva, s roppant tömeg sátraival hegyet völgyet elborított.

Még e napon Ali pasa egy hegy tetejére három faltörő igen nagy ágyút felvonatott, s ezekből ötven fontos golyókkal a várra háromszor lövetett, — s a hegyekből visszhangzó ágyúk dörgése jelezte az ostrom megkezdését.

VIII.

Ezzel a Temesvár és Szolnok bevétele diadalérzetétől fenhéjázó török sereggel szemben tekintsük meg Dobót az egri hőst, a maroknyi várőrség parancsnokát, *hadvezéri működésében*.

A várban összesen 1935 egyén maradt benn. Ebből fegyveres nép volt 1500 gyalog, 300 lovas és 9 tüzér, összesen 1809; a többi a várba fogadott s rendelt borbélyok, iparosok,

sütő asszonyok, munkások, nők és gyermekekből állott, kiknek száma 126-ra ment; s Dobónak azon csaknem lehetlen hadászati feladata volt: 1809 fegyveressel 70 ezernyi török had ellenében a várat megvédeni.

Dobónak a vár élelmi szerekkel ellátásán kívül hadvezéri ügyessége legelőbb is »a várták elrendelése,« vagy is fegyvereseinek a vár védelmi pontjaira felosztásában nyilvánult. Tudva azt, hogy előre meg nem határozhatni, melyik pont lesz legnagyobb erővel megtámadva: a rendelkezésére állott 1800 fegyverest kétfelé osztotta, felét 800-at a vár fontosabb védelmi pontjaira, bástyákra, vártúkra, kapukra s tornyokra állította; másik felét pedig álló vagy tartaléksapatnak tartotta fenn, melyből, a hol a szükség kívánja, a nagyobb ostromerő ellenében a gyengébb védő őrségnek gyorsan segínyt adni lehessen. Ennek fogva a belső várban: a Dobó, Tömlőcz, Sándor és közép kapu bástyáira és a monostor kettős tornyába 500, a külső várban: a Csabi, Bebek, Ókapu és szeglet bástyákra 300, összesen 800 fegyverest helyezett el; a fennmaradt ezer ember a tartalékokat képezte, s ebből 500 a belső vár két piacán, 500 pedig a külső vár terén volt felállítva; e tartaléksapatok parancsnokságával a belső várban Mecseki István várnagy, a külső várban Pető Gáspár és Bornemisza Gergely főhadnagyként valának megbízva.

Hogy a csekély számú várőrség harcziás bátorságát a roppant török had ellenében fölélessze s fentartsa; a megszállás öt első napján a várkapu hidját nappal leeresztve tartotta, s ezen a várbeliek, fel sem véve a törököket, minden félelem nélkül kijártak az Eger patakához lovaikat, barmaikat, juhaitkat itatni, a vetéseken legeltetni; hordókban, tömlőkben a várba vizet felhordani. E szerint nyitva állott a vár kapuja midőn Ali szept. 10-én Maklárnál hadait összegyűjtötte, midőn ezekre Bornemisza kicsapott, midőn a pasa táborra Felnémettől az Eger vizéig elterült; midőn ennek láttára az egriek a paloták, szép házak, s a nagy monostor tetejét, gyúanyag eltávolítása végett leverték, a városban pedig a malmokat, házakat, káptalant s az egyházakat felgyújtották; midőn Ali az ostrom megkezdését jelző 3 ágyúlövést tette; midőn harmadnapra sánczokat vetteten, a királyszékitől a monostort keményen ágyúztatni kezdte, s ezt nagy kárukkal Dobó viszonozta; midőn Arslán bég a Boldogasszony egyházánál megszállva, négy nagy taraczkából a földbástyát kezdte töretni, mire Pető Gáspár többet magával kiütést tett; sőt ötödik napon is, midőn Amhát és Szokolovics hadai nagy sokasággal, züngésszöggel megérkezvén, a jancsárok az almagyari hegyoldalon tábort ütöttek, a nyitott várkapun az egriek ki- s bejár-

tak, s csupán hatodik napon, hogy esalárdság ne történjék, nem engedé Dobó a vár éjjelre felhúzott kapuhidját lebocsátani.

A várbeli tüzérek kevés számát Dobó a maga kiváló *tüzéri szakügyességével* pótolta. Mert midőn Ali pasa mindjárt első napon a királyszékiről a monostort nagy kárral kezdé lövetni, Dobó maga állott az ágyúk mellé, s a kettős toronyban elhelyezett négy nagyobb taraczkból oly erővel viszonzta, hogy jól célzott lövései által a törökök főtüzérei közül többen elesetek, s az ágyúknak is nem csak kerekeit, hanem érczanyagát is összezúzatta. Midőn pedig a hetedik napon a törökök a Hétzey udvarán felállított ágyúvédek mellől 14 öreg ágyúból és számtalan taraczkból a lövést megkezdték, s a várórságban sok kárt okoztak: Dobó a külső várban árkokat húzatott, s úgy a tartalék, mint a vártákon lévő csapatokat ezekben állítá.

De legfényesebb tanujelét adta tüzeri ügyességének Dobó a szept. 29-ki nagy roham idején, midőn a törökök 27. zászlóval az ókapu-bástyát megrohanván, annak tornyát a jancsárok sok vérontás után elfoglalták s rajta sok zászlót kitűzvé, innét mint biztos helyről a vártéren álló tartalék csapatot nagy veszteséggel lődözték, s mivel Pető Gáspár és Dobó azt fegyveresekkel visszafoglalni siker nélkül, sőt újabb veszteséggel kísérlették meg: Dobó hirtelen a keleti bástyán terem, s az itt lévő nagy ágyúkat s a kettős toronybeli négy taraczkot erősen megtöltetvé, az elfoglalt toronynak igazítja, s jól irányzott lövéseire a bástya falának egy része lezuhant, s a zászlókkal a jancsárok innét részint halva, részint sebesülve hullottak alá; s a torony visszafoglaltatott.

A várórság bátorságának csüggedetlen mérvben fontartására igen jótékony hatással volt Dobónak azon előgondoskodása, hogy a várat jó előre élelemmel oly bőven ellátta, hogy bár az ostrom alatt kenyéren kívül 414 ökör és 2437 bárány elfogyott, még is az ostrom végével élelmi szerekben érezhető hiány nem mutatkozott, s így az éhség kényszerétől tartani nem kellett; s pénzről is gondoskodván, úgy a rendes várórság, mint a segédcapatok havi díja pontosan fizettetett. Előrelátását igazolja az is, hogy a várba gerendákat, vastag karókat és rőzsét nagy mennyiségben behordatván, ezekből a török ágyúk által a falakon tört részeket, többnyire éjjeli fárasztó munkával, a leásott gerendák s épületek leszedett tetejének fái mellé rakott rőzsék közeit földdel megtöltve, vagy kőből és téglából egy ideig czement, azután sár használásával lehetőleg helyreállítani sikerült. Gondoskodva lévén nagy számú nyers bőrökről, ezek a nélkülözhetlen takarmánykészlet s meg-

hagyott épülettetőknek felgyújtása ellen vizes állapotban befedésére czélszerűen használtattak; a vár pinczéiben lévő üres hordók és beszerzett kosarak földdel megtöltve ágyúvédekül állítottak fel. Atalában akármit kelle építeni, javítani, összeállítani, az előre berendelt mesteremberek kéznél voltak; minek hasznát főleg az okt. 4-ki löpor-felrobbanásnál leheté tapasztalni, midőn két lisztörő malom levegőbe röpítettvé, ezeknek romjaiból az ácsok s molnárok néhány nap alatt egy malmot építettek, de mivel ez az előbbi két malom munkáját nem győzte, Dobó a kenyér bőven fogyasztásának vetett gátot az által, hogy az erre szigorú felügyelethez pallérul Sigmond Benedeket alkalmazta.

Dobó várórsége bár az ellenséghez képest számra csekély, azonban annyiban előnyös összealkotású volt, hogy a Temesvár és Szolnok feladásában bünrészes idegen csapatok nélkül, tisztán hazai fegyveresekből állott. Ismerve egyébiránt Dobó a törökök csábító csel fogásait, mindjárt, midőn a feladásra szólító első levelét vette Alinak, hogy a hadi fegyelmet egyszer-mindenkorra megállapítsa, a hadnagyokat s köztitűzeket a vár terére egybegyűjtvé, a község egyező akaratával, mert a szívekben a bizalom és bátorság törhetlen volt, elhatározták, hogy ha jövőben a török levelet küldene, az a község előtt felolvasás nélkül megégettessék; a ki benű a várban a feladásról csak említést is tesz, vagy a törökkel akár jóban, akár rosszban czimborál, fő vagy község, fejével lakoljon. E törvény megtartására Dobó szigorúan felügyelt; s midőn szept. 30-án a pasától levelet hozott Sári András, a levelet tűzbe, hozóját börtönbe vetették.

Az eddig e részben fentartott szigorú fegyelem megpróbáltatásának napja nem sokára bekövetkezett. A törököknek a vár törésein hallatott szédítő beszédei Serédy György gyalogjai hadnagyát Hegedüs Istvánt elcsábították; s bűnös tervéhez társakat szerezve, összeszövetkeztek, hogy Dobótól az októberi havi pénz kiosztásakor ostrompénzt követeljenek azon ürügy alatt, hogy ők társaikkal a törökök rohamát már több ízben vitézül visszaverték; s ha nem nyernek, a törököt a várba bebocsátják, magok pedig azt, bizva a török épségben elvonulhatás iránt tett ígéretébe, oda hagyják. Dobó ezt megtudván, Hegedüst azonnal elfogató, s a hadnagyokkal hadi törvényszéket tartván, miután társait fölfedezte, rájuk az ítélet kimondatott: Hegedüs a vár terén felakasztatott, társai pedig fülcsönkítással lőnek megbélyegezve.

E szigorú eljárás, mivel épen hadnagyot is ért, megtette hatását. Hiába volt ezután levelek beküldése s nyilakon gyakori belövése, hiába a több nyelven szólítás, ígéret, csábí-

tás, fenyegetés, mit ha síp, dob, trombita harsogás között megértett volna is a várórség, néma maradt annyira, hogy a törökök e miatti boszújokban szitkozódva ezt kiálták be a várba: »szóljatok, lám jó látjuk, hogy mind vitézek vagytok, ostrom megmutatta, némák nem vagytok; nekünk hogy nem szóltok, mire hallgattok!«

A fegyelem szigorú fentartásán kívül Dobó bátor higadtsággal s ritka lélekjelenléttel is bírt, mire szükség is vala; mert a várat, mely kezére bízott, a törökök dühös ostromrohamai mellett benn a vár falai között új meg új csapások veszélyeztették. Alig végezte a várterén a bakó szomorú kötelességét Hegedüs és társai iránt, már néhány nap múlva okt. 4-én eget földet megrázó dördülés riasztotta fel a várórséget. A löpor nagyobb része az egyház tűzmentes szentélyében lévén elhelyezve, ez — mint Tinódy írja — »egy tapló miatt,« melyből a szikra a puskakanócszomagra esett, felrobbant, s magát a szentélyt, az egyház erős boltozatát, a közel eső, s csak mostanában kijavított erődítményeket, két őrlő malmot, sütőházat légberöptívén, Nagy Pált a Báthory György gyalogjainak hadnagyát nyolcz fegyveressel, a malmokban foglalkozó emberekkel s harmokkal a romok alá temette. Dobó gyors léptekkel sietett a vész helyére, itt romok, lángok s iszonyú pusztulás terült el szemei előtt, ő azonban ritka erővel teljesen megtartva lélekjelenlétét, megtiltotta, hogy a vártákon lévő őrség helyét elhagyja, hanem a tűzoltást a parasztmunkásokra bízta; a községet azzal nyugtatta meg, hogy csak 24 tonna löpor veszett el, a többi megmaradt, holott valóságban éppen az ellenkező történt; ne csüggedjenek, közel várhatnak segítséget, de ő nekik nem ebben, hanem az Istenben kell bízni, kinek gondviselő kegyelme az árulást megfiúsította, s a mostani robbanásnál is jelentékenyebb kártól megóvta. Azonnal elrendelte, hogy a mesteremberek egy része a két malom romjaiból egy malmot állítson össze; másik része pedig 12 kölyüt, melylyel, mivel a vár az ő előgondoskodásából salétrom és kénkövel bőven el vala látva, az ágyúesterek vezetése alatt éjjel nappal a löporgyártáshoz lássanak. Intézkedéseit oly siker követte, hogy sem lisztben, sem löporban hiány nem mutatkozott.

Voltak, kik a robbanás előidézését sem a véletlennek, hanem kívülről szított belső árulásnak tulajdonították, a mint-hogy a törökök a tűz feltörő lángjai látására iszonyú örömrivalgással ágyúikhoz és sánczaikhoz rohantak, s mivel a vár feladását sürgető kiáltásaik siker nélkül hangzottak el, kezdték a falakat minden felől ágyúval töretni, azonban nagy meglepetésükre Dobó rövid idő múlva lövéseiket viszonzta.

Egyébiránt Dobó mig szigorúságával félelmet, lélekjelenlétével tiszteletet támasztott maga iránt, népszerűsége, vallásssága s emberiségével a tisztikar, várórség és a nép szeretetét is megnyerte.

Mig egyik kezével hadi törvényt szolgáltatott, másikkal osztotta közvitézeinek a megérdemelt *pénzbeli jutalmakat* oly tettekért, melyek eddig hazai általános történetírásunkban felmlítve nem voltak.

Mindjárt az ostromnak szept. 17-én történt megkezdésekor, több napi szakadatlan ágyúzás által a falakon tört rések egyikén a törökök felhatolván, a külső vár falára nagy örömrivalgások között egy török zászlót kitéztek; azonban Bornemisza Gergely itt harczoló csapatából Bakocsi István tizedes bátor lélekkel oda ugrik, s a falon lobogó török zászlót onnét levetette, miért Dobó által szept. 21-én 50 denárral jutalmaztatott.

Szept. 22-én pedig Török László gyalog vitéznek, ki a vár zászlaját, mely a külső kapu tornyán lengett, de egy török ágyú által onnét a leomló fallal együtt lesodortatott, kiugorván visszahozta, adatott 1 forint és 1 frt 20 d. értékű purgomal posztó.

Ugyan e napon történt, hogy a később vitézül elesett Bolyki Tamás borsodmegyei hadnagy alatt szolgáló Varga János, mivel a lött résen háromszor kiugorván, kivont fegyverével a törököket fenyegette, kapott egy forintot.

A szept. 29-ki nagy rohamnál a vár falai több helyen megrongáltattak; a lött rések egyikén egy török a félholdas lobogót feltűzve, azt diadalteljes örömmel még kezében tartotta, midőn hirtelen oda rohan Komlósi Antal bátor közvitéz, s kardjával oly erősen sújt a törökhöz, hogy ennek levágott karja s vele a már kitézött zászló a vár sánczába hullott le; e vitézséget Dobó 2 frttal jutalmazta.

Már előbb szept. 23-án az ostrom alatt Szarvaskő várába küldött Varsányi Imre tizedesnek, kivel Dobó megbízottja Vass Miklós, Bécsből hozott levéllel a várba szerencsésen megérkezett, s midőn a táboron áthatolt, az itteni török örök közül egyet megölt, adatott egy öltözetre való stameth posztó 5 frt 40 d. értékben, társának Tóth Endrének pedig, ki hű utitársa volt, 1 forint.

Sonczy Szaniszlónak, ki a földbástyán több vitéz tetteket vitt véghez, adatott két rőf stameth posztó 2 frt 40 kr értékben; a nagyobb rézdob melletti dobosnak hű szolgálatai szinte 5 rőf purgamal posztóval jutalmaztattak.

Tudva van neve azon gyalog vitéznek is, ki az okt. 13-ki utolsó nagy rohamkor Ali budai pasa nagy bársony zászlaját,

mely utóbb diadaljelül Bécsbe felküldetett, elragadta; ez Tóth László volt, ki ezért öt rőf purgamul posztót kapott jutalmul.

Okt. 14-én Varsányi Imrének, ki Vass Miklóst Bécsbe szóló levéllel, harmadszor is baj nélkül elkísérte Szarvaskőig, hosszú stameth posztó 5 frt 40 d. értékben adatott ¹⁾).

Csak ily hősi tettekben vetélkedő közvitéznek élén sikerülhetett Dobónak, hogy a 38 napi véstéljes ostromot vitézül kitarthassa!

Többször említettett, hogy Eger vára falain zászlók lobogtak, ezek színére nézve is nyujtanak felvilágosítást az egri várszámadások, melyek szerint két zászlónak vétetett kék rácz és veres velencei tafota 4 frton, mi oda mutat, hogy a falakon lengett zászlók kék és veres selyem tafotából készítették.

Dobót szerette a várórség azért is, mert gondoskodása nem engedte, hogy valamiben szükségét lásson; s ismerve a háború, a nehéz ostrom veszélyeit, jó előre gondoskodott sebészekről, borbélyokról, kik a sebesülteket kellő ápolásban részesítették; gondoskodott e célra gyógyszerekről, jelesen a sebészek által vásároltatott: timsót, kénsavat, babért, — az ellenség elől a várba menekült s itt több nehéz szolgálatokat teljesítő szegény jobbágyoknak gabonát osztatott ki, — az okt. 13-ki dühös roham alkalmával Dobó — Tinódy szerint — a földbástyánál minden népét erősen biztatja, fáradt népnek csöbörrel borát hordatja, viadalhoz azzal jobban biztatja; ezenkívül — mint számadásában följegyezve van, a jobbágyoknak és másoknak is, kik az ostrom alatt a vár falain tört réseket éjjeli, nappali fáradságos munkával kijavították s más szükséges dolgokat végeztek, minthogy a török által gyakori háborgatások miatt szomjaztak, adatott bort, a mennyi kellett, úgy hogy e célra 142 akó fogyott el.

Mindamellet a várbeliek helyzete aggasztó volt, mert a törökök a vár ostromát nem csak nagy tömegű vitéz fegyverekkel, jól irányzott számos ágyúval, hanem tüzes szerszámoknak: tűzhányó golyóknak, laptáknak, megtüzésített nyilaknak, s oly hosszú kopjáknak, melyekre apró puskák voltak megerősítve, használásával is folytatták; azonban ezek készítése és használásában leginkább kitűnt a pécsi kovács fia Bornemisza Gergely, köznéven Gergely diák, gyalog főhadnagy, ki e részbeni leleményességével a törökök szívét egész rémülettel töltötte el. Ezekhez a mi szükséges anyagokat: nyilakat, kendert, vásznat, több ezer apró csupokat, kénkövet, salétromot, vékony köteleket Dobó két év alatt előrelátásból beszerzett,

¹⁾ Egri várszámadása 1553.

Gergely diák azokat tüzes nyilakká, laptákká, furkókká, tüzet gerjesztő csercepekké és más tüzes szerszámokká alakítva sóráta az ostromra rohanó törökök közé; midőn pedig a vár árkatával, rőzsével betöltve, ezeken a falakra felhágni törekedtek, apró puskákkal és sindel darabokkal megtöltött hordókat, kénkövel, szurokkal, faggyúval bekent gabona kévét meggyújtva hengerített le a falakról, s az ekkép lángra lobbant rőzse oltására sietett törökök közé még szalonnát, hájat szórattatott alá, úgyhogy ezek nagy része mintegy máglyán égett meg; ily célra 10 mázsa faggyú és 20 egész szalonna használtatott fel; s mitől az egri vezérek leginkább tartottak, a vár megkezdett aláaknázását is ellenaknával sikerült nekik szerencsésen meggátolni.

Végre, hogy ily folytonos zaklatás, nehéz szolgálat, éjjeli nappali fáradság, annyszor kért és ígért segély után hiú várakozás miatt a várórség kimerülve s kétségbeesve el ne csüggedjen, Dobó a hiányzó tábori lelkészek tisztét átvéve, hadi népét Istenben bizalom, reménység s gondviselésben erős hitre népies szónoklatokkal buzdítani, s lelkesíteni, főleg a nagyobb veszély idején soha meg nem szűnt.

Dobó hadvezéri tehetségét, fáradhatlan tevékenységét, s bátor vitézségét legfényesebben előtűntette az *okt. 12—13-ki utolsó nagy ostrom*; ott volt ő, hol lelkesíteni, buzdítani s tenni kellett; egyfelől parancsot, másfelől fegyverével halált osztott; mindenütt ott volt, hol a veszély legnagyobb, s a segély legszükségesebbnek mutatkozott, nyomában a várbeli apródok, kiket mint segédeit küldte a tartalékhadakhoz, hogy a fenyegetett pontokra segélyt, pihent fegyvereket vezessenek. E napon 60 ezer török egyszerre három helyen rohanta meg Eger várát; Dobó a tömlöcz-bástyánál aranyos sisakkal fején fogadta s verte vissza Ali pasa támadását; a heves küzdelemben levett sisakját apródjának adja át, ki mellette csakhamar halva rogyott össze, Dobó maga is jobb kezén s lábán, s tisztársai mindegyike sebet kap, Veli béget mellén súlyos sebbel huroczolják el a harcztérről, Ali nagy bársony zászlaja zsákmányul esik, a hős Arszlán bég zászlója elvesztett, 140 magyar és 8000 török halva maradt, visszaverettek s a legdühösebb janicsárok annyi kudarcz után elvesztve bátorságukat így kiáltottak fel: itt a magyarok mellett az Isten hadakozik, kinek ellentállani nem lehet.

Dobó tevékenysége nem csak a rohamok vitéz visszaverésében öszpontosult, hanem látva az ő maroknyi erejét a török tálnyomó hatalma ellenében, már csak a várórség bátorsága s bizalma fentartása végett sem szűnt meg az ostrom folyama alatt folyvást külsegítség után látni. A szept. 10-én

elindult Vass Miklós még vissza se tért bécsi útjából, Dobó az első öt napi, sok kárt okozott heves ágyúzás után szept. 22-én Varsányi Imre tizedest útnak indította Szarvaskő várába, ki a nagy török táboron keresztül életveszély között oda megérkezvén, a Dobó átadott levele következtében a várnagy Szalkai Balázs leveleket irt a megyéknek, városoknak, főuraknak, hogy küldjenek segítséget. Varsányi még Szarvaskőn volt, midőn oda Vass Miklós Bécsből megérkezett, s együtt szept. 23-án Egerbe szerencsésen bejutottak; azonban sem a király, sem a püspök levele biztatás, reménység s imádkozáson kívül más segílyt nem nyújtott. A sz. mihálynap nagy ostrom visszaverése után másnap szept. 30-án Dobó Vass Miklóst ismét Bécsbe küldötte; azonban mindezen fáradozásai sikertelenek voltak, mert bár Miksa herczeg Rimaszombatnál, Móricz szász fejedelem Győrnél s Bebek Ferencz főkapitány is meglehetősen számú néppel táborozott, azonban Eger megmentésére egyik se mozdult.

Egernek szorongatott helyzetét a bécsi udvar Dobónak utóbbi leveléből megértvén, tett a mit tehetlenségében tehetett; parancsolt; de senki nem engedelmeskedett. Ferdinánd okt. 13-án irt Balassa Menyhértnek, hogy a főurakat s megyéket segítségre azonnal szólítsa fel, s a küldendő fegyvereseket saját csapataival Eger fölmentésére vezesse. Sőt másnap okt. 14-én maga is irt a király a megyéknek, hogy királyi parancsának s az országgyűlés rendeletének engedve, önmegmaradásuk érdekében kövessék az ő példáját, ki fegyveres népét már leküldte, s csapataikat Balassa hadával egyesítve, Eger felszabadítására siessenek.

A Győrnél táborozó idegen hadak eljárását élesen jellemzi ezek fővezérének Móricz szász fejedelemnek Bebek Ferencz gömöri főispánhoz okt. 15-én irt levele, melyben elmondja, hogy ő egy gyalog és egy lovas sereggel Győrnél táborba szállott; azonban hogy intézkedéseit annál biztosabban tehesse, szükséges, hogy őt Bebek az Eger alatti törökök céljáról, számáról, eddigi működésökről, s hogy meddig akarnak ott maradni, s onnét merre szándékoznak, biztosan értesítse.

Bebek Ferencz aggódva Eger állapota felett, ennek megmentése iránt javaslatot terjesztett fel az országtanácsához, mely nem tudva még az egri eseményeket, okt. 23-án irt Nádasdynak, hogy a könnyű lovasságot küldje sietve Kassára, hol az a föld népével egyesülve, a török ellen induljon, hogy ez által a gyakori visszaveretésben elgyengült, elkedvetlenedett és élelemben is fogyatkozást szenvedő török tábor Eger vára alól elriassza, mire azért is szükség van, mivel a török, mi-

előtt még a kir. csapatok a Nádasdyval elindultak volna, ezek számáról, céljáról s hadakozási idejük tartamáról teljesen értesülvén, Eger ostromát annyival biztosabban és fokozott erővel folytatja.

Azonban mind ezen üres tervezés s intézkedés már késő és szükségtelen volt. Achmet hadvezéri tehetségét s legyőzhetlenségét hitt serege erejét végből kimerítve látván, szégyenfeljes dühében elhatározta a visszavonulást azon vár alól, melynek falai az ágyúlövések által már annyira megrongáltattak, hogy a romokon át egy könnyű lovas a várba bejuthatott volna, s melyben a tető nélküli épületeknek golyók által átlukgatott falait s az ott járó kelő embereket kívülről a török táborból is látni lehetett, de a mely vár előtte még is bevehetlenné vált, mert azt Dobó védelmezte. Hogy útrakészülődéseikben a várbeliek ne háborgassák, a törökök még hat napig apró csatákat folytattak, melyek egyikében Dobónak egy hű apródja Tarjányi Kristóf, midőn ura parancsából a Bolyki bástyát megnézni sietett, agyon lővetett.

Harmincznyolcz napi ostrom után okt. 18-án, felgyujtva a közel Felnémeth községet, a vár alól Achmet Belgrádra, Ali Budára elindult; mit megtudva Móricz a győri tábor fővezére, a helyett, hogy pihent hadaival Ali fáradt és megritkított seregét megtámadta volna — csapatait szétbocsátotta.

A várbeliek közül az ostrom alatt 300 elesett, 200-an fölül megsebesült.

Látva Dobó a török tábor útra kelését, még ez nap okt. 18-án Varsányi Imrét Tokajba küldötte, hogy a közelgő télre élelmi szerek szállíttassanak a várba.

A várőrség a török sereg elvonulását egy ideig eselnek vélvén, fegyverben készen állott; látva azonban, hogy nincs többé mitől tartania, Dobó rendeletéből a falak romjaira az elnyert török zászlókat feltűzték, s Jézust kiáltva trombita és dobharsogás között a nagy ágyúkat, tarackokat, szakállasokat s puskákat örömiük jeléül kilőtték, s míg ezt a közel hegyormok százszorosán viszhangoztatták, Dobó, tisztikara s a várőrség térdre borulva könyező szemekkel Istennek, ki őket egyedül védelmezte, megszabadulásokért hálaímeit rebegtek!

Ezután a várba belőtt török golyókat, 12 ezeret összegyűjtvén, a vár terén halmokba rakták.

Másnap okt. 20-án Vayda János és Iváni György alszázados negyed magával útnak indult Bécsbe, megvinni az örömhírt s diadaljelül bemutatni az elnyert aranyos török zászlókat. E küldötteket nem csak a király, a püspök és más főurak, hanem Móricz szász fejedelem, a mozdulatlan győri tábor tehetetlen fővezére is nagy örömmel s gazdag ajándékokkal fogadta.

IX.

Dobónak 1552. jan. 1. — 1553. márcz. 11-ig terjedő számadása szerint ez időre a várórségre összes kiadása volt 20,079 frt 40 dr.; ennek fedezésére szolgált az ez évi közös maradvány $\frac{1}{3}$ -da 3804 frt 52 d., a kamarától és Körmöczről kapott 9297 frt 68 d. összes bevétel 13,102 frt 20 d.; elfogyván azonban az ostrom alatt pénze, a várépítési 5782 frt 55 d. s a püspöki $\frac{1}{3}$ osztalékból 1194 frt 64 denárt szintén a várórség fizetésére használt fel. Nagy mérvben emelte a kiadást a főurak és megyéknek a várba küldött segédesapatai díjazása, melyek vagy épen nem, vagy nem az egész ostrom idejére látatván el havidíjjal, ezek részére fizetésül 3197 frt 40 d. adattott. A fennebbi összegből fizettetett azon 10 lovagtisztartó 46 lovasa is, kiket Dobó — mint fennebb láttuk — még a nyár közepén a várba segítségül berendelt, s kiket az ostrom alatt a fontosabb védelmi pontokra rendelvén, közülök Bay Ferencz, Budaházy István és Szirmay Pál — Tinódy szerint — vitézi tettekkel kitüntek. Ezek közül azok, kik a községükből járó jövedelem használatában voltak, havonként minden lovas után 2 frtot, a kik pedig a török pusztítások miatt e jövedelemtől elestek, a többi lovasokkal egyenlően 3 frtot kaptak, összesen ezek részére kifizettetett 390 frt 84 d.; több is járt volna nekik, mivel közülök ötöt 24 lovassal téli szolgálatra a várban marasztottak, azonban pénz nem lévén, járandóságuk csak később fizettethetett ki.

A török tábor elvonulása után Dobóra új és nehéz munka várt; az annyira megrongált vár falai s épületeinek még a tél beállta előtt legalább lakható állapotba hozása, s a várnak a téli időre élelemmel ellátása; ami annival több nehézséggel járt, mert a török hadjárat félelme miatt nem csak Eger, hanem Szolnok vidékéről is a lakosság elmenekülvén, úgy kézi mint írás erőben nagy hiány mutatkozott; s így a szükségeseket távolabb vidékről kelle beszerezni, azonban az ostrom a vár pénzt fölemésztette.

Még alig érkezett a pasa Budára, midőn már okt. 21-én Egerben négy kőfaragó munkába állván, nov. 19-ig dolgozott; majd nov. 21-én négy kőműves is megkezdte a kijavítást, s az épületek levert tetőihez némi fanemű beszereztetett. Azonban a munka úgy pénz, mint munkáskéz hiánya miatt lassan haladván, Dobó a felvidéki kilencz megye nemeseit november 20-ra Gönczre gyűlésre összehívta, hova megbizottjául a káptalan hadnagyát Figejdy Jánost küldte el, hogy a vár helyrehozására a rendektől sürgetőleg segítséget kérjen. Ugy látszik, itt a nyári, szikszói gyűlési jelenet ismétlődött, mert már nov. 28-án

ismét Gönczre, a kilencz megye nemesei gyűlésére Körmendy Máté küldetett el munkásokat kérni; azonban az, hogy a kőművesek nov. 30-án a munkával felhagytak, nem kedvező eredményre enged következtetni.

Az, mi e szigorú viszonyok között is halasztást nem tűrt, az Eger vizén lévő püspöki malomnak, melyet a törökök az ostrom alatt elpusztítottak s fölégettek, helyrehozása volt. Ennek fölépítése tehát nov. 21-én szintén megkezdett s decz végéig használható állapotba hozatott.

Dobónak igen nehezen esett, hogy az annyira szorongatott vár védelmére a hosszú ostrom alatt a király által összegyűjtött hadakból senki nem mozdult; még inkább fájt lelkének, hogy midőn önfeláldozó vitézséggel e várat és a felvidéket a török hatalma alá jutásától megmentette: annak a közelgő téli időre helyrehozásához szükséges segítséget a gönczi részleges gyűlés meg nem adta. Ez elhagyatott állapot lelke mélyében keserítvén, Mecskeyvel értekezett, s nov. 25-én a királyhoz azon együttes kérésöket terjesztették fel, hogy őket a várnagyi hivataltól mentse fel; ugyanekkor a tizedek ügyében, és hogy a várórség havi díjáról intézkedés tétessék, jelentést tettek. A felmentés iránti kérést a király kezdetben nem volt hajlandó teljesíteni, s megbízásából Sforzia Pallavicini, a Martinuzzi gyilkosa, ki közelebb török fogságból királyi segély mellett tizenhat ezer aranyon kiváltatván, győri kapitány volt, decz. 29-én hívatta Dobót magához Diósgyőrbe, de siker nélkül, mert Dobó lemondási szándékában változatlan maradt még akkor is, midőn Egerbe építészek küldettek.

Ennek folytán Sforzia és Zay Ferencz mint kir. biztosok az 1553-ik év elején Egerben megjelenvén, itt a várórség elmaradt díjait kifizették, az építészeket a vár épületei sürgős helyrehozási munkájába jan. 16-án beállították, a váron kívül összeszedett 162 török golyók megváltása iránt intézkedtek; s végre Dobó és Mecskey lemondását elfogadták. Ekkor Dobó Eger vára kulcsait, melyeket négy és fél évig a legveszélyesebb viszonyok között önfeláldozó hűséggel királyának, hazájának megőrzött, jan. 11-én a kir. biztosoknak ünnepélyesen átadta; Mecskey azonban a kir. biztosok kértére elvállalta, hogy míg más várnagyokról lehetend gondoskodni, még két hónapig várnagyi hivatalát folytatni fogja s Dobónak is 16 lovas utáni fizetése egész márcz. 11-ig kiszolgáltatót; s még itt kapta meg a vitéz tetteket nemeslelkűen méltányolni tudó Oláh Miklós püspök márcz. 3-án kelt levelét, melyben Eger várának a török ellen 38 napi hősiességéért Zemplin és Bari kerületekben a püspöki bortizedszedés jogát négy évre Dobó Istvánnak jutalmul, kir. jóváhagyás mellett átadja.

Ezt követte, hogy Ferdinánd a magokat kitüntetett egri vitéz hadnagyokat birtokadományozásokkal jutalmazta; az 1553-ik évi ápril 22-én Sopronban tartott országgyűlés pedig az Eger hős védelmében elnyomorodott közvitézektől, minden jobbágy után 10 dr. segély kivételével gondoskodott.

Eger megvédése után Dobó István volt az ország legnépszerűbb s legkedveltebb embere, kit királya is önfeláldozó hűségéért kitüntetésekkel halmozott el; mert a nemesi rendből országbárái rangra emelte, veres pecsét használhatási joggal felruházta, sőt az időközben betegsége miatt hivataláról lemondott Báthory Endre helyébe 1553. máj. 26-án erdélyi vajdává, az udvarnál gyűlölt Kendy Ferenczcel együtt széles hatáskörrel kinevezte ¹⁾.

Dobónak lakhelyül Erdélyben Déva, családjának Szamosújvár volt kijelölve, melléje alvajdákul öcsese Dobó Domokos és Ödönyf László rendeltettek. Dobó a júl. 13-ra Tordára hirdetett országgyűlésen másfélezer főnyi dandára fényes kíséretében megjelenvén, Báthory által ünnepélyesen föleskettetett ²⁾.

Mielőtt megválnánk Egerben töltött élete eseményeitől Dobónak, ki e vár hősi védelme által kiváló személyiségének országos, s a magyar vitézségnek európai fényes hírnevet vivott ki: fel kell említenünk egy életébe szövődött ügyet, mely nagy részben az ő Egerben lakása alatt folyt le, s mely neki fényes tettekkel koszorúzott életében oly sok zaklatást és keserű kellemetlenséget szerzett. Ez az ellene lefolyt *nagyobb hatalmaskodási per*, melyről Forgách Ferencz nem mindenben helyes előadása nyomán, egy jeles történetírónk röviden emlékezik, de a melyről a fenmaradt egykorú eredeti adatok még világosabb képet tárnak elénk.

Dobóruszkához nem nagy távolságban, Pálóczi várának pedig, melyben már ekkor a Dobó testvérek laktak, közvetlen szomszédságában volt egy, Ungmegyében ma is meglévő falu: Tegenye; itt lakott Tegenyei Tamás nejével, nagybesenyői Tompa Zsófiával s családjával. Dobó Ferencz, István és Domokos testvéreket Tegenyei Tamás 1548-ban perbe idézte hat rendbeli erőszakos tett miatt, jelesen: hogy 1544-ben szent György nap tájban Tegenyeinek két béresét, kik nyolcz ökrrel a szomszéd bajánházi erdejéből fát hoztak, több szolgálók által pálóczi várakba erőszakkal behajtva, letartóztatták,

¹⁾ Budai kam. Itár NRA. fasc. 807. n. 13.

²⁾ Istvánffy hist. 215. l.

— hogy özvegy Nagy Dorottyának Tegenyeit törvényesen illető ingóságai közül, két ökröt többek segítségével elhajtván, azt nevezett özvegynék visszaadták; — hogy szintén ez özvegy után őt illető másik két ökröt Majthycz faluból elhajtottak, — hogy Tegenyei marháit a falu csordájából kiszakítván, azokat meg is sebesítve, pálóczi várakba behajtatták, — hogy 1547-ik évi júl. 25-ke körül Tegenye falu határából egy darab szántóföldet kihaláltván, azt Pálóczi falu határához elfoglalták, — végre hogy 1547. aug. 9-én Tegenyei nemesi udvarát és házáat fegyveres kézzel megtámadván, s a zárat lefeszítvén, Nagy Dorottyának egy oda szénát vivő négy ökrü szekerét az udvarból erőhatalommal elhajtották.

E per Révay Ferencz nádori helytartó elnöklete alatt tárgyalatván, a Dobók ügyvéde hiába hozta fel védelmül, hogy a kérdéses időben alperesek nem otthon, hanem a haza szolgálatában távol voltak, hogy a kérdéses erdő és legelő az övék, a szántóföld Pálóczi várakhoz tartozik; Tegenyei panasza valódiságára az esküt letette, s ennek folytán 1551. márcz. 5-én hozott ítélet által Dobó Ferencz, István és Domokos a Tegenyei ellen általok elkövetett nagyobb hatalmaskodás miatt — a még akkor érvényben volt Mátyás VI-ik végz. 15. és II. Ulászló III-ik végz. 8. t.-cz. értelmében — fejeik és minden ingó és ingatlan vagyonaiknak elvesztésében, e vagyon $\frac{2}{3}$ -da törvény szerint a bíróságot, $\frac{1}{3}$ -da a nyertes felperest illetvén, továbbá az elfoglalt föld visszadásában, s felperes részére 600 frt kártérítésben elmarasztaltatott, s ennek végrehajtása végett a leleszi konvent megkerestetett. Dobó István azonban, hogy a végrehajtást meggátolja, midőn 1552-ik év kezdetén országgyűléskor Pozsonyba felment, itt febr. 22-én halasztási parancsot eszközölt ki egy évre ¹⁾.

Ezután az egri nagy ostrom és Dobónak erdélyi vajdává kineveztetése bekövetkeztén, a végrehajtás szünetelt. Mivel azonban Perényi Péter a Dobók elől Sárospatak várát régebben elfoglalván, fiát Gábort a Dobó testvérek a Pálócziak által e várba beruházott összegért 1548-ban beperelték ²⁾, s Perényi e per elvesztésétől félt: Perényi üldöző fondorlataival Dobó Istvánt egész életén át nyomon követte; Tegenyeit biztatta, hogy sűrűsége végrehajtást; majd elment Erdélybe Izabella királynéhoz, itt Dobó tisztársával, egyúttal ellenségével Kendy Ferenczcel Dobó megbuktatására szövetkezett, s megtudva, hogy Dobó 1556. ápril 17-én a Tegenyei ügyben újabb egy évi halasztást nyert ³⁾, oda vitte Perényi a

¹⁾ Bud. kam. Itár NRA. Fasc. 336. n. 3. 20.

²⁾ U. o. NRA. fasc. 745. n. 50.

³⁾ U. o. fasc. 807 n. 36.

dolgot, hogy Dobó István és Domokos egész családjokkal 1556. decz. 3-án elfogattattak s Dobó István bilincseire verve a szamosújvári börtönbe vitetett; Domokost pedig — mint Istvánffy írja — Perényi fogva Konstantinápolyba küldte, hogy így mindkettőtől szabadulva, a pertől megmeneküljön ¹⁾. Dobó Istvánnak azonban sikerült 1554. nov. 6-án börtönéből kimekkelve, Szerednye várába eljutni, s őt Miksa király hűségéért 1558. januárban a lévai, és véglesi nagy uradalmakkal, s Göncz és Telkibánya városok és a barsmegyei főispánsággal jutalmazta; sőt Dobónak hadsereg tartási 30 ezer frt díjainak biztosítása végett a szempezi harminczadot lekötötte, s ennek kifizetését, hogy testvérét Domokost a török fogságból kiválthassa, 1559. szept. 2-án elrendelte ²⁾.

E kitüntetések azonban nem riaszthaták vissza Perényit, hogy üldözését Dobó ellen ne folytassa, s mivel Tegenyei időközben meghalt, özvegyét rábirta, hogy az ítélet megújítása végett pert kezdjen, s 1559. máj. 9-én az özvegytől a Dobók elleni perben nyert jogát megvette. Már ezt megelőzőleg Dobó kértére a király úgy maga, mint Kassára utazó biztosai által a még akkor életben lévő Tegenyeit a Dobókkal kiegyezésre felhívta; a mi azonban nem sikerülvén, 1559. nov. 20-án kelt kegyelmi levelében Dobó Istvánt és Domokost — Ferencz időközben elhalván — nem csak a fejjesztés alól fölmentette, hanem vagyonukból a bíróságot illető $\frac{2}{3}$ részt is elengedte, ezenfölül újabb egy évi halasztást adott ³⁾.

E kegyelemlevelet sietett Dobó az újított perben felmutatni; azonban Nádasdy Tamás nádor ez ügyben 1559. decz. 18-án kelt ítéletével a kegyelemlevél folytán a halálos büntetést ugyan elhalasztotta, hanem annak a bírósági $\frac{2}{3}$ részre vonatkozó részét félretette, s a végrehajtást mindazon vagyonokra, melyek az első ítélet keltkor Dobó István és Domokos birtokában voltak, elrendelvén, a leleszi konvent 1560. decz. 16-án a Dobók birtokának $\frac{1}{3}$ -át közbecsü mellett zálogczímen, az elfoglalt szántóföldet pedig örök jogon Tegenyei Tamás fiának Jánosnak átadta ⁴⁾.

Dobó azonban a birtokot Tegenyei kezére nem bocsátotta, s addig húzódott ez ügy, mignem Dobó Tegenyeinél egyezkedni kezdett. Ezt Perényi megtudván, 1571. márcz. 25-én a leleszi konvent előtt a Pálóczy javakból: Szolnok falut, az ujhelyi hegyen négy szőlőt és Sárospatakon egy házat özv.

¹⁾ Istvánffy hist. 231. 232. I. Szirmay Not. hist. C. Zemplin 69. I.

²⁾ Resolut. regiae 1558. 1559. NRA. fasc. 797. n. 42—48. fasc. 798. n. 2. fasc. 807. n. 45.

³⁾ NRA. fasc. 794. n. 11. fasc. 807. n. 48.

⁴⁾ NRA. fasc. 808. n. 4. 5. 18.

Tegenyei Tamásnének és gyermekeinek ajándéku örökösen oly föltétel alatt vallott át, hogy ezek magokat az ő pártfogásának alávetik, s a Dobókkal az ő jóváhagyása nélkül egyezkedésbe nem bocsátkoznak; majd az özvegyet 1563. aug. 28-án Pozsonyba felhívta, s itt Báthory Endre országbíró előtt fényes ígéretek, majd fenyegetések mellett tőle a Dobók elleni végrehajtási jogot 200 tallérért újlag maga részére megszerezte. Ez erőszakos felvállást azonban az özvegy másnap a káptalan előtt nem csak visszavonta, hanem szept. 1-én a Dobó testvérekkel kiegyezvén, a Dobók a neki megajánlott birtokokat Ungmegye szolgabírája előtt, a határok kijelölése mellett neki valósággal át is adták ¹⁾.

A Dobók e győzelme Perényit újabb fondorlatra ösztönözte. Magát Tegenyei Tamás árvái gyámjává kineveztetvén, az özvegyet rábirta, hogy a Dobókkal a gyám közbejötté nélkül gyermekei kárával kötött egyezséget visszavonja, a Dobók által fejjváltságul neki fizetendő 400 frt összeget fel ne vegye, sőt az özvegy által térítvényt állíttatott ki arról, hogy az ő hire nélkül, öt ezer frt terhe alatt, a Dobókkal újabb egyezésre nem lép. Ennek következtében Dobó folytonos zaklatásoknak volt kitéve, a fel nem vett 400 frtot kénytelen volt a leleszi konventnél letenni, hol azt 1568-ban a Schwendi katonái elrabolták ²⁾.

Végre 1567. jún. 7-én Dobó a Perényi üldözéseitől megszabadult, mert dühös ellenfele Pozsonyban hirtelen meghalt mag nélkül, s így Sárospatak a koronára szállott.

Ekkor Dobó a Perényi ellen folytatott pert a kinestár ellen tette folyamatba, s azt megnyerte. Visszavonván azonban Tegenyeinél a Dobókkal kötött egyezséget, a kinestár a Perényi által Tegenyeitől megszerzett végrehajtási jogot eunek özvegyétől magára engedményeztette, s az ügyet eldöntés végett Bécsbe felküldte, hol a Dobók és Tegenyeinél közti egyezés megsemmisítettvén, a Dobók ellen az első ítélet végrehajtása elrendeltetett. Ennek következtében — mint Forgách írja ³⁾ — Dobót Pozsonyban le is tartóztatták, hogy így nem csak Sárospatakat megmentse, hanem Léva, Végles, Göncz és Felsőbányai nagy birtokát a Ferdinándtól hűsége jutalmául kapott 60 ezer aranynyal együtt elfoglalják. Dobónak azonban ismét sikerült fogságából kimenekülni.

Ellenségei ekkor a Bocskay György által tervezett felzérsértés gyanújába keverték, s az erre vonatkozó költött levelek a királynak bemutatattván, ez őt az 1569-ki országgyűlés

¹⁾ NRA. fasc. 810. n. 26. fasc. 531. n. 10.

²⁾ NRA. fasc. 810. n. 41.

³⁾ Comment. rer. hung. 574—6. I.

alatt okt. 12-én elfogatta, s a rendeknek egyhangú kérése, s 200 ezer tallér biztosítékul ajánlása sikertelen maradván, Dobó szabadságát nem előbb, mint Rudolf megkoronázásakor 1572. április 17-én nyerte vissza. Azonban a harmadfél évi fogság a már régóta köszvényben szenvedő 70 év körüli férfi életerejét annyira megtörte, hogy ősi várába Szerednyére haza menvén, itt május végén meghalt, mely idejét halálának onnét lehet következtetni, mert a király már jún. 2-án kelt rendelettel főkapitányának Ruber Jánosnak megparancsolta, hogy özvegyét és gyermekeit személyökben és vagyonukban megoltalmazza ¹⁾).

Ily üldözés, irigység és hálátlanság kísérte a haza legnagyobb fiát sirjába!

Szabad legyen ez értekezést egy történetirónk következő szavaival bezárni ²⁾): »az egri hős szent porainak történetirónk nagy és régi adóssággal még mindig tartoznak, mert mit Forgách és Istvánffy, ez ármányok kortársai, azok felderítésére röviden megjegyezték, okadatolt kiegészítésre mostanáig vár. De hinni akarjuk, hogy mint Martinuzzinak akadt, úgy Dobónak is fog akadni Hatvanija.«

¹⁾ Forgách i. m. 576—7. l. NRA. fasc. 811. n. 17.

²⁾ Botka Tivadar Ujm. muz. 1860. II. 170 l.

SZALAY ÁGOSTON

EMLEKEZETE.

HETA

DEÁK FARKAS

LEV. TAG.

(Olvastatott az 1879. máj. 26-iki összes ülésen.)

BUDAPEST, 1879.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

Az Akadémia épületében.